

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN EKONOMİK BOYUTU

Yüksek Lisans Tezi

ŞULE EKUKLU

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN EKONOMİK BOYUTU

Yüksek Lisans Tezi

ŞULE EKUKLU

Danışman: DOÇ. DR. ESRA YÜKSEL ACI

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADİ BÜYÜME Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Şule Ekuklu'nun TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN EKONOMİK BOYUTU adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.08.2019 tarih ve 2019-26/2 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 28.8.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. ESRA YÜKSEL ACI	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. SERHAT YAŞGÜL	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. RANA ATABAY KUŞÇU	

GENEL BİLGİLER

İsim Soyisim : Şule EKUKLU
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Esra YÜKSEL ACI
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans - 2019
Anahtar Kelimeler : Kalkınma, Büyüme, Eğitim, Ekonomi,
Neo-liberalizm, Neo-liberal Kalkınma, Türkiye’de Eğitim

ÖZET

TÜRKİYE’DE EĞİTİMİN EKONOMİK BOYUTU

Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin ekonomik kalkınmayı hızlandırması ile ekonomik kalkınma süreçlerinde eğitilmiş nitelikli emek gücüne daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç eğitim sistemlerini ekonomik kalkınmayı sağlayacak biçimde dönüştürülmesine neden olmuştur. Eğitim-kalkınma ilişkisinin ön plana çıkması ile kalkınma politikalarının eğitim alanında da hızla uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. 1970’lerden itibaren neo-liberal kalkınma politikaları tüm dünyada hızla yaygınlaşmış, Türkiye 1980’lerden itibaren hızla neo-liberal politikaları uygulamaya koymuştur. Eğitim süreçlerinde bu politikalar uygulanarak eğitim alanı serbest piyasa mantığıyla uyumlu hale getirilmiştir. Bu çalışma Türkiye’nin uyguladığı neo-liberal kalkınma politikalarının eğitimin düşünsel ve sistemsal anlamda nasıl değişiklikler yaşadığını eğitim-kalkınma ve neo-liberal politikalar bağlamında incelemektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Şule Ekuklu
Field : Economics
Programme : Development Economics and Economic Growth
Supervisor : Associated Prof. Dr. Esra Yüksel Acı
Degree Awarded and Date : Master - 2019
Keywords : Development, Growth, Economics, Neoliberalism,
Neoliberal Development, Education in Turkey

ABSTRACT

The technological and scientific developments with accelerate economic development, more need for trained skilled labor in economic development processes. This need has caused the transformation of education systems in a way to ensure economic development. It is emphasized that development policies should be praxised in the field of education with the prominence of the relationship between education and development. Since 1970s, neo-liberal developments have spread rapidly throughout the world. Turkey has been praxising rapidly the neo-liberal policies since the 1980s. These policies were praxised in the education processes and the field of education was aligned with the free market locig. This study examined how changes in intellectual and systemic sense in the context of education and experience that the neo-liberal policies on the development and training of the neo-liberal development policies praxised in Turkey.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TABLO LİSTESİ	vi
GRAFİKLER.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA-BÜYÜME VE EĞİTİM İLİŞKİSİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KAVRAMSAL OLARAK EĞİTİM	4
1.1.1. Eğitimin Tanımı	4
1.1.2. Eğitimin Amacı.....	6
1.1.3. Eğitimin İşlevi.....	6
1.1.4. Eğitimin Ekonomik Temelleri	9
1.2. KALKINMA KAVRAMI VE GELİŞİMİ	10
1.2.1. Kalkınma Kavramının Tanımı	10
1.2.2. Kalkınma Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	11
1.2.3. Kalkınma ve Büyüme İlişkisi.....	15
1.3. LİTERATÜRDE KALKINMA - BÜYÜME VE EĞİTİM.....	17
1.3.1. Kalkınma Kuramlarında Eğitim.....	18
1.3.1.1.Nurkse'ün Kısır Döngüsü.....	20
1.3.1.2. Rostow: Tarihsel Gelişimin Merhaleleri	21

1.3.2. Büyüme Kuramlarında Eğitim.....	22
1.3.2.1. İçsel Büyüme Kuramlarında Eğitim.....	24
1.3.2.1.1. Barro	24
1.3.2.1.2. Lucas	25
1.3.2.1.3. Romer.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EĞİTİMİN EKONOMİK BOYUTU

2.1. SERMAYE BİRİKİMİ SÜRECİNDE EĞİTİLMİŞ NİTELİKLİ EMEK GÜCÜ FAKTÖRÜ	27
2.1.1. Eğitimin Kapitalist İnşasının Temelleri	28
2.2. KAPİTALİZMİN YENİ ADI: NEO-LİBERALİZM.....	29
2.2.1. Neo-Liberalizmin Mekânsal Yayılımı: Küreselleşme	34
2.2.1.1. Küreselleşmeden İnsan Sermayesine	36
2.2.1.1.1. Bir Tür Sermaye Olarak İnsan: Beşeri Sermaye.....	37
2.3. NEO-LİBERALİZM VE YAPISAL UYUM PROGRAMLARI TÜRKİYE EĞİTİM SİSTEMİNE YERLEŞTİRİLİYOR	41
2.3.1. Türkiye Eğitim Sisteminde Neo-Liberal Eğilimler ve Dönüşümler	44
2.3.1.1. Eğitimin Piyasalaştırılması.....	46
2.3.1.1.1. Piyasalaşmanın Kaçınılmaz Sonucu: Özel Okullaşma	49
2.3.1.1.1.1. İlköğretim Resmi ve Özel Okul Sayıları Yüzde Değişimleri	57
2.3.1.1.1.2. Genel Ortaöğretim Resmi ve Özel Okul Sayıları Yüzde Değişimleri	60
2.3.1.1.1.3. Resmi ve Özel Okul Öğrenci Sayıları Yüzde Değişimleri	46
2.3.1.1.1.4. Resmi ve Özel Okul Öğretmen Sayıları Yüzde	49
2.3.1.1.2. Milli Gelirden Eğitime Ayrılan Payda Yaşanan Değişimler	64
2.3.1.1.3. Öğrenci Başına Cari Harcama Değişimleri.....	70
2.4. ÖLÇÜLEBİLİR EĞİTİM ANLAYIŞI: EĞİTİMİN EKONOMİDE GERİ DÖNÜŞ ORANLARI	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİMDE YENİDEN YAPILANMA VE ULUSLARARASI SINAVLAR

3.1. ÜRETİM İLİŞKİLERİ EĞİTİMİ YENİDEN YAPILANDIRIYOR.....	77
3.1.1. Eğitimde Teknolojiye Yönelim	79
3.2. TIMSS VE PISA SONUÇLARINDA TÜRKİYE	81
3.2.1. TIMSS Nedir? Neden Yapılır?	82
3.2.1.1. TIMSS Sonuçlarında Türkiye Nerede Yer Alıyor?	84
3.2.2. PISA Nedir? Neden Yapılır?	86
3.2.2.1. PISA Sonuçlarında Türkiye Nerede Yer Alıyor?	88
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	98

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Yıllara Göre İlköğretim Okul Sayısı	51
Tablo 2: Yıllara Göre Genel Ortaöğretim Okul Sayısı	52
Tablo 3: Yıllara Göre Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Sayısı	53
Tablo 4: Yıllara Göre Öğrenci Sayısı	54
Tablo 5: Yıllara Göre Öğretmen Sayısı	55
Tablo 6: Gelir ve Eğitim Seviyelerine Göre Geri Dönüş (%)	74
Tablo 7: TIMSS 2011, 4. ve 8. Sınıf Matematik ve Fen Başarı Sıralamamız	85
Tablo 8: TIMSS 2015, 4. ve 8. Sınıf Fen Başarı Sıralamamız	86
Tablo 9: PISA 2003-2015 Matematik Okuryazarlığı Başarı Sıralamamız	90
Tablo 10: PISA 2003-2015 Fen Okuryazarlığı Başarı Sıralamamız	90
Tablo 11: PISA 2003-2015 Okuma Becerileri Başarı Sıralamamız	91

GRAFİKLER

Sayfa No.

Grafik 1: Kişi Başına Düşen GSMH (Cari ABD Doları)	39
Grafik 2: Formel Eğitim Sunan Şirketler (Şirketlerin Yüzdesi)	56
Grafik 3: 2018-2019 Yükseköğretim İstatistikleri	56
Grafik 4: İlköğretim Resmi ve Özel Okul Sayısı 2000-20012 Yılları Arası Değişimleri	58
Grafik 5: İlkokul Resmi ve Özel Okul Sayısı 2013-2018 Yılları Arası Değişimleri	59
Grafik 6: Ortaokul Resmi ve Özel Okul Sayısı 2012-2018 Yılları Arası Değişimleri	60
Grafik 7: Genel Ortaöğretim Resmi ve Özel Okul Sayısı 2000-20018 Yılları Arası Yüzde Değişimleri	61
Grafik 8: Resmi ve Özel İlkokul Öğrenci Sayısı 2013-2018 Yılları Arası Yüzde Değişimleri.....	62
Grafik 9: Resmi ve Özel Ortaokul Öğrenci Sayısı 2013-2018 Yılları Arası Yüzde Değişimleri.....	63
Grafik 10: Resmi ve Özel Ortaöğretim Öğrenci Sayısı 2013-2018 Yılları Arası Yüzde Değişimleri.....	64
Grafik 11: Resmi ve Özel İlkokul Öğretmen Sayısı 2013-2018 Yılları Arası Yüzde Değişimleri.....	65
Grafik 12: Resmi ve Özel İlkokul Öğretmen Sayısı 2013-2018 Yılları Arası Yüzde Değişimleri.....	66
Grafik 13: Resmi ve Özel Ortaöğretim Öğretmen Sayısı 2013-2018 Yılları Arası Yüzde Değişimleri.....	67
Grafik 14: Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları, toplam (GSYİH'nın Yüzdesi).....	68
Grafik 15: Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları, toplam (hükümet harcamalarının yüzdesi)	69
Grafik 16: Öğrenci Başına Yapılan Cari Harcama- Yükseköğretim	71
Grafik 17: Okullaşmanın Zaman İçerisinde Geri Dönüş Oranı	75

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	Az Gelişmiş Ülke
AR-GE	Araştırma Geliştirme
DB	Dünya Bankası
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IEA	Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluğu
IMF	Uluslararası Para Fonu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
PIRLS	Uluslararası Okuma Becerilerinde Gelişim Projesi
s.	sayfa
TIMSS	Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu
YUP	Yapısal Uyum Programları
WB	Dünya Bankası

GİRİŞ

Tekil bireyler olarak baktığımızda insanın kendi yaşamını anlamaya ve açıklamaya çalışma çabası onun doğadaki canlılardan ayrılmasının temel nedenidir. Bu çabayı bir domino etkisine benzetecek olursak; insanın bilgi üretme sürecini tetikleyen ve bilgi süreçlerini geliştirmede düşen ilk taş insanın bu anlamaya ve açıklamaya dair çabasıdır. Doğayla bütünleşik durumda yaşayan bu “ilkel insan”, bilgi üretme süreçlerinin insanlar arasındaki ilişki ağlarını geliştirmesi ile ortaya çıkan ve sürekli değişken ve devingen olan toplumsal biçimlerin öznesi haline gelmiştir.

Özne olarak insanın insanla ve doğa ile kurduğu ilişkilerde insan aklının etkililiğinin giderek artması ile ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeler yaşanmıştır. İnsanlık tarihinin yaşadığı toplumsal değişimin dinamikliğinin hızı; insan aklının eğitilmesi ile ortaya çıkan değiştirici/dönüştürücü fikirlerinin somut olarak toplumsal üretim süreçlerine konu edilmesi ile artış göstermiştir. İnsan aklının üretimlerinin ekonomik bağlamdaki üretime konu edilmesi ile toplumsal gelişmelerin hız kazanması insan aklını ve onun eğitimini ekonominin üretim sürecinin bir parçası haline getirmiştir. Bilgi üretme sürecinin toplumsal üretim sürecini artırması ile toplumlar tarımdan endüstrileşmeye, endüstrileşmeden de günümüzde yaşadığımız teknolojikleşmeye geçiş yaşamıştır.

İnsanlık tarihinde insanın insanlaşması ile başlayan üretim süreci 18. yüzyıl Avrupa’sında yaşanan Sanayi Devrimi ile büyük bir artış hızı göstermiştir. Sanayi devrimi ile kapitalist sanayileşme; aydınlanma, modernleşme gibi sosyal kavramları da içine katarak tüm insanlığa ve doğaya egemen bir ekonomik sistem olarak büyük ve etkin bir yayılma göstermiştir. Ekonomik üretim sisteminin kapitalizme dönüşmesi ile özne olarak insanın insanla, toplumla ve doğa ile kurduğu ilişkiler tarım toplumunda kurduğu ilişkilerden büyük farklılıklar göstermiştir. Kapitalist sanayileşme ile birlikte ilişkilerin kuruluş biçimlerinin farklılaşması insanların toplumlar olarak aralarında da hem kurdukları ilişkilerin farklılaşmasına hem de toplumsal yaşam koşullarının eşitsiz gelişme yönünde değişmesine neden olmuştur. Tam da bu noktada karşımıza bu eşitsiz gelişmeyi irdeleyen gelişme (kalkınma) yazını çıkmaktadır. “Öteki” olarak addedilen toplumlar büyük bir hızla kapitalist eşitsiz bileşik gelişme sürecine dahil edilmiş ve kapitalist toplumlara benzer hale getirilmiştir. Bazı toplumların neden gelişmiş, bazılarının ise neden “az gelişmiş” olduğu ve gelecekte nasıl

birer gelişmiş ülke olacakları gelişme yazınının araştırma alanını oluşturmaktadır. Kalkınma yazını toplumların eşitsiz bileşik gelişme süreci içerisinde “az gelişmiş”lerin kapitalist sanayileşmeye hangi metotlar ile uyum sağlayabileceği, nasıl gelişecekleri ve gelişmiş toplumlar gibi olacakları üzerine bir dizi alt disiplin ortaya çıkarmıştır. Ortaya konan bu disiplinler kalkınma politikaları yolu ile bütünsel olarak toplumları, tikel olarak da insanı ekonomik kalkınmanın nesnesi haline getirmiştir. Ülkelerin ilerleme/kalkınma düzeyleri kapitalist sanayileşmeye uyum sağlama ölçütleri kullanılarak ölçülmeye başlamıştır. Bu doğrultuda “az gelişmiş” ülkelere kalkınma reçetelerinde kalkınmanın metodu kapitalist yapı ile kurulan ilişkilerin derinleştirilmesi olarak sunulmuştur.

1960’ların sonlarına doğru kapitalist modernleşmenin birer parçası haline getirilen toplumlar 1970’lerden günümüze uzana süreçte neo-liberal kalkınma politikaları ile evrensel piyasa ilişkileri etrafında örgütlenmiştir. Toplumsal pratikte az gelişmiş ülkelerin sanayileşme eşiğini aşması açısından daha belirleyici olan neo-liberal kalkınma politikaları 1990’larda “kalkınma” söyleminin daha popüler hale gelmesi ile rekabetçi piyasa sisteminin devletin de desteğiyle tüm toplumsal ilişki ağlarına ve kurumlara yerleşmesi yönünde yeni bir dönemi açmıştır. Bu yeni dönemde kalkınma süreçlerinde rekabetçi piyasa sisteminin işleyişinde teknolojik gelişmelerin belirleyiciliği artmış ve beraberinde de “bilgi”nin önemini ön plana çıkarmıştır. Her ne kadar belirleyici olanın bilgi ve eğitim olduğu üzerinde durulsa da asıl önemli nokta üretilen bilginin biçimi ve bunun hangi yapı-işleyiş ile uyumlu olarak kullanılabildiğidir. Bireylerin sosyalizasyon süreçlerinin gerçekleştirildiği bir alan olan eğitim bireysel olarak insanın toplumsal alanın bilgi üretme sürecine dahil olmasıdır. Bilginin ve bilgiyi kullanacak olan öznelere kapitalist yapı-işleyişe uygun olarak kullanılabilecek biçimde üretilmesi hem maddi anlamda üretim hem de ideolojik anlamda sistemin devamlılığı sağlaması noktalarında önem taşımaktadır.

Bu çalışmada bilginin üretme süreci olan eğitimin hem düşünsel hem de sistematik olarak yaşadığı değişimler; Neo-liberal kalkınma politikalarının Türkiye eğitim sistemine uygulanması ve bu uygulamaların hem ekonomik hem de sosyal alandaki sonuçları ilişkisel bir gerçeklik ile irdelenecektir. Eğitimin toplumsal ve ekonomik sistemler üzerindeki belirleyiciliği temel alınarak kalkınma süreçleri içerisinde eğitimin pozisyonu açıklanacaktır. Çalışma, eğitimin ekonomi ile yadsınamaz bir ilişki içerisinde olmasının eğitimin temel bir insan hakkı

olmaktan bireysel olarak karşılanması gereken bir ihtiyaç haline gelmesi serüveninde eğitimin ekonomik boyutunu Türkiye'nin eğitim verileri üzerinden sorgulamaktadır.

Bu kapsamda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde eğitimin ve kalkınmanın kavramsal olarak tanımlanması yapılmakta; eğitimin ekonomik kalkınma ile arasındaki ilişki eğitimi ekonomik kalkınma ve büyüme faktörü olarak kullanan teoriler sunularak anlatılmaktadır. İkinci bölümde, neo-liberal kalkınma politikalarının uygulanması ve beraberinde gelen bir süreç olarak küreselleşme furyası ile beşerî sermaye kavramı açıklanarak; piyasa koşullarına uyumlu hale getirilen eğitimde özel okullaşma, milli gelirden eğitime ayrılan paylar ve öğrenci başına cari harcama değişimleri üzerinden eğitim sisteminin piyasalaştırılması ve ölçülebilir eğitim anlayışına dönüşüm sayısal veriler ile desteklenerek ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise, özellikle son dönemde yaşadığımız endüstri 4.0 ile teknolojik ilerlemelerin ekonomik üretimde yarattığı büyük farkların devamlılığı ve artışı için bilgi üretim alanı olan eğitimin teknoloji ile iç içe geçmesine ve bilgi teknolojilerine entegre edilmesine vurgu yapılarak eğitimde yeniden bir yapılanmaya gidildiği belirtilmektedir. Son olarak ise eğitimde uluslararası alanda düzenlenen PISA ve TIMSS sonuçlarının ne ifade ettiği, Türkiye'de eğitim alanında neo-liberal politikaların uygulanmasının eğitim sistemine ve başarısına nasıl yansıdığı ve Türkiye'nin sınav tablosunda nerede yer aldığı sınav sonuçları verilerek açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA - BÜYÜME VE EĞİTİM İLİŞKİSİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KAVRAMSAL OLARAK EĞİTİM

1.1.1. Eğitimin Tanımı

Eğitim üzerine pek çok tanım yapılmış olmakla birlikte en genel anlamıyla bireyde kalıcı iz bırakma ve insanı kültürel hayata hazırlayan sosyal süreçlerin bütünüdür. İnsanları diğer canlılardan ayırt eden en önemli özelliği olan akıl ancak eğitimle işlenebilen bir cevherdir. İnsanlık tarihi, insan aklının eğitilmesi ile gelişme göstermiş ve insanı diğer canlılardan farklı bir noktaya taşımıştır. Eğitim ile toplumsal düzen her yeni tarihsel süreçte yeni bir noktaya taşınmış ve ilerlemenin anahtarı olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca eğitim tüm toplumsal biçimlerde (en ilkelinden en gelişmişine kadar) hep var olmuştur. Çocukların ilk öğrenme biçimi büyüklerini gözlemleyerek onların davranış biçimlerini taklit etmedir. Yazının henüz toplumsal hayata girmediği dönemlerde eğitimde formelleşme yaşanmamışken çocuklar bu rol model alma yolu ile eğitilmekteydiler. Zaman içinde yazının keşfedilmesiyle eğitim etkinlikleri de formel bir nitelik kazanmaya başladı.¹ Türkoğlu eğitimin bireylerin davranışlarına yansımaları şöyle tanımlar:

“Eğitilen bireyin davranışları değişir. Bu değişiklik; bireyi çevreleyen toplumsal ve ekonomik koşullara, içinde yaşanan kültüre ve değer yargılarına ve eğitim biliminin gelişmişliğine, bağlıdır”.²

¹ Şişman, M., **Eğitim Bilimine Giriş**, Pegem Akademi, ANKARA: 11. Baskı, Eylül 2013, s. 46.

² Türkoğlu, A., **109 Soruda Öğretmenlik Meslek Bilgisine Giriş**, Kare Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13.

Eğitim, Kant'a göre insanların mükemmelleştirilmesi iken Fransız düşünür Montaigne ise eğitimin bireyi toplumsal hayata tüm yönleri ile hazırlaması ve bilimsel bilginin genç kuşaklara aktarılmasını içeren bir süreç olması gerektiğini belirtir.³ Rönesans hayat idealine uygun düşen hümanist eğitim ideali de çok yönlü yaratıcı bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Amacı ise her yönden gelişmiş insan (homo universale)'dir.⁴ Bu dönemde eğitimin tanımının laik bir içerik kazandığı da görülmektedir. H. Spencer'a göre eğitim, iyi yaşama olanakları sağlayan etkinliklerin tümüdür. Durkheim'a göre ise eğitim, fizik ve toplumsal çevrenin insan üzerinde meydana getirdiği etkilerdir. Genel olarak klasik sosyolojik görüşler eğitimi, toplumun bütünüleyici bir parçası olarak ele almış, toplumun biçimleniş ve isleyişinde önemli bir role sahip olduğunu vurgulamışlardır. Eğitim, insanları toplumda yaşama hazırlayan bir kurum olarak ele alınmıştır. Onlara göre insanlar nasıl toplumsal olabileceklerini düşünmeli ve eğitimin rolü de onları toplumsallaştırma olmalıdır.⁵ Dewey'e göre eğitim, toplumun kültürel yetilerini, değerlerini ve bilgisini yeni nesillere transfer eden ve kültürün devamlılığını sağlayan bir araçtır. Eğitim aynı zamanda bireye ne düşüneceğini değil, sadece düşünmeyi öğretmektir.⁶ Ralph W. Tyler ise eğitimi bireylerin davranış biçimlerini değiştirme süreci olarak tanımlamaktadır.

Felsefi akımlar da eğitim üzerine belli tanımlamalarda bulunmuşlardır. İdealist felsefe eğitimi insanın aklının ve zihinsel süreçlerinin geliştirilmesi olarak tanımlarken; realist felsefeye göre ise eğitim ile bilgi eş anlamlı olarak tanımlanmaktadır. Pragmatist felsefe eğitime sosyal bir amaç atfederken, onu toplumsal değişimleri çocuklara aktaran ve toplumsal kültürü yeniden düzenleyen bir şekillendirme sürecidir. Pragmatist felsefeye göre okul ve okul dışı yaşam, birbirinden ayrı değildir. Eğitim, yaşam ile aynı anlama gelen bir yapıyı ifade etmektedir.

³ Okçabol, R., **Türkiye Eğitim Sistemi**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2005, s. 17-19.

⁴ Aytaç, K., **Avrupa Eğitim Tarihi: Genel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009, s. 261-262.

⁵ Tezcan, M., **Eğitim Sosyolojisi**, Feryal Matbaası, 10. Baskı, Ankara, 1996, s. 15.

⁶ Gutek, G.L., **Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar**, çev. Nesrin Kale, Ütopya Yayınları, 3. Basım 2006, Ankara, s. 111.

1.1.2. Eğitimin Amacı

İnsanı dünya üzerindeki diğer canlılardan ayırt eden en önemli özelliği olan akıl ancak eğitimle işlenebilen bir cevherdir. İnsanlık tarihi, insan aklının eğitilmesi ile gelişme göstermiş ve insanı diğer canlılardan farklı bir noktaya taşımıştır. Eğitim ile toplumsal düzen her yeni tarihsel süreçte yeni bir noktaya taşınmış ve ilerlemenin anahtarı olmuştur. Eğitimin insanları şekillendirme metodu olması kuşkusuz onun toplumsal sistemin devamlılığı için kullanılmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde bilginin değişkenlik göstermesi eğitim anlayışını da değişken kılmıştır. Toplumun ekonomik, siyasi ve sosyal alanda yaşadığı değişimlerin bir parçası olarak eğitim de değişkenlikler göstermiştir. İnsanın toplumsal alanda yaşanan bu değişimlere uyum sağlamasında eğitim başat araç olarak kullanılmıştır. Eğitim, bireyleri toplumsal düzende sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik değişimlerle benzer yönde değiştirmek amacı ve işlevi ile kullanılan bir araç olarak görülmüştür. Eğitim bu yönüyle önemini insanlık tarihinin her döneminde korumuş ancak amacı toplumdaki siyasi, ekonomik ve sosyolojik yapılar değiştikçe bu yapılar doğrultusunda değiştirilmiştir.

Uygarlık tarihinde geriye doğru gittiğimizde her dönemde toplumda yer alan dönemin düşünürlerinin eğitimin amacı ve önemi üzerinde durduğunu görürüz. Eğitimin hangi amaçlar doğrultusunda kullanılması gerektiği ile ilgili birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu amaçlar tarihsel zamana, toplumsal yapılara, ülkelerin yönetilme biçimlerine ve nasıl bir eğitim felsefesine sahip olduklarına göre farklılık göstermiştir. Antik dönemlerden günümüze değin düşünürler eğitimin amacı tanımlanmaya çalışmış; toplumda karşılanması istenen ihtiyaçlara ve önem verilen temel değerlere göre eğitimin amacı ve öneminin tanımları da değişiklik göstermiştir.

1.1.3. Eğitimin İşlevi

Geçmiş dönemlerden başlayacak olursak tarihi Sümerlilere kadar dayanan eğitimin amaç ve işlevleri sürekli değişim göstermiştir. Sümer’de amacı daha insanlara daha “mesleki” nitelikler kazandırmak olan eğitim; Batı toplumları olan Eski Yunan ve Eski Roma toplumlarında merkezi yönetime bağlı ve sadık vatandaşlar yetiştirmek amacı ile kullanılmıştır. Aristoteles’e göre ise eğitim insanları ıslah etmek, çocukları site yaşamına uygun bir biçimde

yararlı ve ileri görüşlü mutlu bir yurttaş yapmaktır. Aristoteles'e göre insan maddesel olarak beden ve maddesel olmayan yanı ruhtan veya akıldan oluşan ikili bir yapıdadır. İnsanların hayvanlardan farklı olarak zihne sahiptir ve bu zihin veya akıl insana düşünce gücü yetisi kazandırır. Eğer insan doğru bir biçimde eğitilirse davranışlarını yönlendirip kontrol edebilir. Eğitim, O'na göre insanları mutluluğa götüren araçlardan biridir. Çünkü Aristo insanın doğa, alışkanlık ve akıl üçlüsünden dolayı erdemli olduklarını ileri sürer. Eğitim ise alışkanlık ve akıl ile ilgilidir. Kâinat gibi insanlığın da belli bir hedefi vardır; bu hedef, potansiyel olarak her insanda bulunan mutluluk duygusudur. Eğitim de özgür insanlar için amaçlanmış olan bu liberal sanat ve bilimler, insan aklını mükemmelleştirerek bu hedefe ulaşmayı sağlarlar.⁷

Karanlık dönem olarak da adlandırılan Ortaçağ döneminde eğitimde tamamıyla dini bir amaç ile hareket edilmiş ve bu dönemde eğitim, bilim ve düşünce alanında kayda değer gelişme yaşanmamıştır. Düşünsel anlamda yaşanan karanlıkla skolastik düşünce hayata egemen olmuş ve insanlar her şeyde dini öğretiler referans alınarak hareket etmişlerdir. Skolastik düşünce ve dogmatizmin egemen olduğu bu dönemde eğitim de kiliselerin egemenliğinde yaygın olmayan, dünyasal hedeflerden uzak, soyluların eğitiminin önemli görüldüğü, kilisenin ve sarayın dar çevresinde sıkışmış bir tablo çizmiştir.

Ortaçağ karanlığının ardından yaşanan Rönesans ile birlikte eğitim de laik ve seküler (dünyevi) bir özellik kazanmıştır. Aydınlanma döneminde aklın ön plana çıkması ile eğitimin de "akla uygun"/"akılcı" bir biçimde düzenlenmesi gerektiği düşünülmüştür. 18. yüzyılla birlikte gelişen teknolojiler eğitimde de olanakları geliştirmiş ve eğitimi yaygınlaştırmıştır. Eğitimin kitlesel düzeyde yaygınlık kazanması özellikle sanayi devrimiyle birlikte Avrupa'da görülmüştür. Üretimde makineleşmeye geçişle birlikte, bu makineleri kullanacak niteliklere sahip iş gücünü yetiştirme görevi eğitime yüklenmiştir. Eğitimin iş gücü yetiştirme görevi Durkheim tarafından işlevselliğine vurgu yapılarak ele alınmasına neden olmuştur. Durkheim, eğitimi topluma yapmış olduğu katkılar dolayısıyla işlevsel açıdan ele alır ve eğitimi temel toplumsal kurumlardan biri olarak kabul eder. Ona göre eğitim temel bir toplumsal kurum olarak toplumun bütünlüğünün oluşmasında, gelişmesinde ve sürdürülmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.

⁷ Gutek, s. 17.

Diğer yandan sanayileşme ile birlikte, sanayi bölgeleri büyük göçler almış, bu bölgelerde yaşayan insanlar yeni bir kültür oluşturmuşlardır. Bu toplumsal değişimler, temel okuma-yazma ve hesap bilgisinin tüm bireylere kazandırılmasını gerekli hale getirmiştir. Erkek ve kızların eğer okuma yazmayı öğrenirlerse, öğrenmeleri halinde olacağından çok daha iyi birer vatandaş ve daha etkin birer işçi olacakları anlaşılmıştır.⁸ Böylece ilköğretimin tüm topluma sunumu devletlerin önemli görevleri arasına girmiştir.⁹ Weber, sanayileşmiş toplumlardaki eğitim üzerinde yoğunlaşarak, eğitimin insanların toplumsal yapıda ileride yer alacakları konuma hazırlanması işlevi gören bir farklılaşma kurumu olarak görmüştür. Foucault ise eğitimi gözetim kurumu diye nitelendirdiği iktidarın bir aygıtı olarak tanımlamıştır. Foucault'a göre disiplinleriyle okullar ve eğitim evleri diğer gözetim kurumları olan hastaneler, tımarhaneler ve fabrikalar gibi 19. yüzyılın başında yerleştirilmiş ve sanayi toplumunun ya da kapitalist toplumun işleyiş koşullarından biri olmuş olan iktidarın bir tür büyük toplumsal biçiminin parçasıdır.¹⁰

Günümüz çağdaş toplumsal yapısında eğitimin iki işlevine önem verilmektedir. Bunlardan birincisi, fırsat eşitliğinin yaratılması işlevidir. Bir başka ifade ile eğitim, bireylerin toplumsal kökenlerine bakmaksızın, onları yetenek ve becerileri doğrultusunda fırsat eşitliğinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Eğitimin öne çıkan ikinci işlevi ise gün geçtikçe değişen ekonomik koşullar karşında, toplumsal sürekliliğin sağlanması için yeni durumlara uyum sağlayacak bireyler yaratmaktır. Eğitim bireylere gereken bilişsel beceri ve normlar kazandırarak bu işlevini yerine getirir.¹¹ Bireyler eğitim sürecinde kazandıkları bilişsel beceri ve normları gelecekte içinde bulunacakları toplumsal alanlarda kullanmak amacı ile edinmektedirler. Teknolojik gelişmelerin hızlanması ile ivme kazanan değişim sürecine uyum sağlamaya çalışan eğitim de çok hızlı ve ciddi değişimler geçirmektedir. Artık eğitimde en önemli amaç; sürekli değişen ve artan bilgiye ulaşma, bu bilgileri kullanma ve diğer insanlarla paylaşma ve öğrencileri buna uygun yetiştirebilmektir. Tam da bu noktada karışımıza bu

⁸ Russel, B., **Eğitim ve Toplum Düzeni**, bgst Yayınları, çev. Şebnem Duran, Birinci Basım, İstanbul, Aralık 2017, s. 169.

⁹ Tunç, B., **Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve 21. Yüzyılda Eğitim Biliminde Yönelimler**, Eğitim Bilimine Giriş (Ed. H. Basri Memduhoğlu ve Kürşad Yılmaz). Geliştirilmiş Baskı, 2012, Ankara: Pegem Akademi, s. 173-196.

¹⁰ Foucault, M., **Büyük Kapatılma**, Seçme Yazılar 3, Ayrıntı Yayınları, çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin, Üçüncü Basım, 2011, İstanbul, s. 126.

¹¹ Tan, M., Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar - İşlevselci Paradigma, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, 1990, s. 560.

amaçları gerçekleştirme vaadini sunan küreselleşme ve neo-liberal politikalar çıkmaktadır. Eğitim anlayışında hedeflenen amaçlara ulaşılması yönünde sunulan bu politikalar ile eğitimde ”fırsat eşitliği, etkinlik, verimlilik” gibi vaatlerde bulunulmuştur. Ancak neo-liberal eğitim politikaların sonuçları vaat edilenin aksine, hedeflenen eğitimin amaçlarından hem sapma göstermesine neden olmuş hem de eğitimin bir insan hakkı olması anlayışında ve eğitimde sunulan bilgilerin salt kapitalist ilerlemeye odaklanması ile tek yönlü hale gelmesi ile içeriğinde aşınmalara ve azalmalara neden olmuştur.

1.1.4. Eğitimin Ekonomik Temelleri

İnsanların topluluk halinde yaşamaya başlamaları ile beraber ekonomik faaliyetler gelişme göstermiştir. Gelişen ekonomik faaliyetlerin amacı insanların ihtiyaçlarını kaynakları kullanarak karşılamaktır. Bu amaçla ortaya konulan düşünceler ve araçlar iktisat bilimini doğurmuştur. İktisat biliminin insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullandığı kaynakların en değerlisi ise insan kaynağıdır.

Eğitimin ekonomik temelleri, ekonomi biliminin ilke ve kavramlarının eğitimbilime uygulanmasından oluşur.¹² Ekonomi biliminin kaynak temelli bakış açısı ile düşünüldüğünde insan kaynağının da etkin ve verimli bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Eğitim, verimliliğe, yani girdi ile çıktı arasındaki ilişkinin iyileştirilmesine katkıda bulunur. Üretim sürecinde kullanılabilir durumdaki insan kaynağının “bilgili” olması, yani karmaşık üretim süreçlerinde kullanılabilecek yeterli yetkinliklere sahip olması gerekir. Eğitim, insan kaynağını daha verimli ve etkin kullanıma uygun duruma getirebilmesi yönüyle ekonomi biliminde önemli bir yerde durmaktadır. Verimliliği etkileyen faktörler arasında eğitim ve yetiştirmenin belirgin rol oynadığı açıktır.¹³

En önemli üretim aracı olan insan gücünün geliştirilmesi ve üretimde verimli bir niteliğe getirilmesinde eğitim kuşkusuz önemli bir rol sahibidir. Bu nedenle eğitilmiş bireyler toplumlar açısından sosyal gelişme ve ilerlemedeki değerleri bir yana önemli bir ekonomik değeri de ifade etmektedirler. İnsan gücü bir ekonomik girdi olarak düşünülürse, bu girdinin yetiştirilmesi için

¹² Sönmez, V., **Eğitim Bilimine Giriş**, Anı Yayıncılık, 14. Baskı, Ankara 2017, s.136.

¹³ Şişman, s. 137.

toplumun ekonomik anlamda eğitim yatırımları yapması gerekmektedir.¹⁴ Kuşkusuz eğitilmiş bir nüfusun eğitimsiz bir nüfusa göre daha verimli üretim yapacağı açıktır.

İnsan, bireysel ve toplumsal düzeydeki ekonomik gelişmesini, öğrenme ve öğretme yeteneklerine borçludur. Geçmişte öğrenme-öğretme süreci ekonomik etkinliklerin sürekliliğini ve gelişmesini sağlamıştır. Bugün de durum değişmemiştir. İnsanoğlu öğrenme ve öğretme sürecinin önemini kavradığı için bunu, kurumsal düzeyde ve planlı bir biçimde gerçekleştirmeyi tercih etmiştir. Bugün ister okullar yoluyla olsun, ister işyerlerinde veya işyerleri dışındaki kuruluşlarda olsun, bireylerde istendik davranış değişimleri yaratmaya yönelik olan bu planlı süreç işlemektedir.¹⁵ Ekonomik sistemi oluşturan kurumların çeşitli seviyelerde eğitilmiş insan gücüne ihtiyaçları vardır. Eğitim kurumlarından da bu kurumların istediği nitelik ve nicelikteki insan gücünün yetiştirilmesi beklenmektedir. Eğitim kurumları ile bir yandan toplumun üretim süreçlerinde ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü yetiştirilirken, diğer yandan yeni bilgiler ve teknoloji üretilerek, ekonomik yapı da dolaylı olarak değiştirilmektedir. Teknoloji geliştikçe insan gücünün yerini makineler, beden gücünün yerini ise zihin gücü almaktadır.¹⁶

1.2. KALKINMA KAVRAMI VE GELİŞİMİ

1.2.1. Kalkınma Kavramının Tanımı

Kalkınma kavramıyla, ülkede yaşanan niceliksel artışların yanı sıra niteliksel değişme yolundaki her şeye işaret etmektedir.¹⁷ Kalkınma terimi, ekonomilerde salt maddi üretim sayısı ve kişi başına düşen gelirin sayısal olarak artışını ifade etmez. Kalkınma kavramı ekonomide üretim ve kişi başına düşen gelirin artışıyla beraber ülkenin sosyal ve kültürel bağlamda da ilerlemesini ve değişmesini anlam olarak kapsamaktadır. Kavram ekonomik ilerleme ve gelişmenin yanında eğitim, sağlık, insan hakları gibi konularda toplumun bütünsel bir yükselme yaşamasını içerisinde barındırır. Kavram, bazen de kendine yakın anlamlar taşıyan sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme ve yapısal değişme gibi kavramlarla iç içe geçmiş

¹⁴ Erden, M., **Eğitim Bilimlerine Giriş**, Arkadaş Yayınevi, 6. Baskı, Ankara 2011, s. 60.

¹⁵ Ünal, L. I., **Eğitim ve Yerleştirme Ekonomisi**, Torun Matbaası, 1. Baskı, Ankara, Ekim 1996, s. 11.

¹⁶ Erden, s. 63.

¹⁷ Berber M., **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, 4. Baskı 2011, Trabzon, syf. 8.

onların yerine kullanılmış ve doğal olarak anlam kaymasına uğramıştır. Bugün de kavramın içeriği açık ve anlaşılır değildir. Teorilerde olduğu gibi günlük konuşmalarda da bazen sanayileşmenin, bazen büyümenin bazen de modernleşmenin yerine kullanılmaktadır.¹⁸

Kalkınma kavramı olarak Türkiye'de de büyüme ile eş anlamlı algılanmıştır.¹⁹ Türkçede kalkınma, ilerleme (terakki), modernleşme “çağdaşlaşma”nın eş anlamlısı olarak kullanılıyor. Kalkınma yerine de “gelişme” kavramı yeğleniyor. Kavramın “olumlu” versiyonu daha çok kullanılıyor. Latin kökenli Batı dillerinde “development/underdevelopment”, “development/sous-developpement” ikilemi bizde, kalkınma/ azgelişmişlik veya gelişmişlik/azgelişmişlik biçimini alıyor.²⁰

İktisadi kalkınmanın nihai ama, toplum ve kişileri, başta doğa olayları karşısında olmak üzere, iktisadi, siyasi, sosyal ve uluslararası ilişkiler bağlamında, kısaca, her bakımdan özgür hale getirmektir.²¹ Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel öğeleridir.²²

1.2.2. Kalkınma Kavramının Tarihsel Gelişimi

Kalkınma kavramı Latin kökenli batı dillerinde: “Development, developpement, desarrollo vb. oldukça eski bir kullanıma sahip olsa da, [kavram XV. yüzyılda ortaya çıkıyor, 17 ve 18. yüzyıllarda yaygın kullanıma ulaşıyor], ekonomik içerik kazanması daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlıyor”.²³ Kalkınma, en az iki nesil boyunca devam eden toplam gelir ve kişi başına düşen gelirdeki artış olarak ifade edilmiştir.²⁴ II. Dünya Savaşı’nın ardından kalkınma iktisadi yaşadığımız olayları kavramsallaştırmıştır. Kalkınma bilgisi yarattığı idealize

¹⁸ Yavirlioğlu C., Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s. 59.

¹⁹ Hançerlioğlu O., **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı 1993, İstanbul, s. 201.

²⁰ Başkaya, s. 25.

²¹ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadi**, Ankara, Gazi Kitabevi, 4. Baskı 2011, s. 77.

²² Han E., Kaya A. A., **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Nobel Akademik Yayıncılık ve Eğitim Danışmanlık, 9. Baskı, s. 2.

²³ Başkaya, F., **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Özgür Üniversite Kitaplığı, 6. Baskı, Şubat 2009, s. 21.

²⁴ Franko, P. M., **The Puzzle of Latin American Economic Development**, (3rd ed), Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 1992, s. 12.

edilmiş ülkeler ve durumlar (bunlar; uygar, modern ve gelişmiş olarak tanımlanmaktadır), ”az gelişmiş” olarak nitelendirilen toplumlar ve idealize edilen gelişmişliğe gidişin öyküsünü içinde barındırmaktadır. 1951’de Milletler Cemiyeti’nin yayınladığı rapor dünyayı GSMH’ya göre tasarrufları %10’un üstünde ve altında olan ülkeler olarak tanımlayarak hiyerarşik ayırım yapmıştır. Kalkınma iktisadı tam da ürettiği hiyerarşik bu duruma müdahale etme biçimlerini içermektedir. Bu bağlamda kalkınma iktisadı bize geri kalmış ülkelerin gelişme sürecini ve sürecin sonunda hiyerarşik olarak yer değiştirmesini anlatır.

Marx kalkınma kavramını toplumların tarihsel koşullarındaki değişimler ile açıklamaktadır. Ancak Marx kalkınmaya farklı bir anlam yüklemektedir. Bu anlam kalkınma kavramının II. Dünya Savaşı’nın ardından kazandığı anlamdan farklı olarak kendiliğinden gelişen bir süreci ifade eder. Kalkınma kendiliğinden gelişen ve toplumların kendi içsel çelişkilerinin sonucunda evrildikleri bir süreçtir. Bu yönüyle Marx’a göre kalkınma insanın kendi iradesinde olmayan tarihsel süreçtir.

Smith ise kalkınma kavramını açıklarken İngiltere’de yaşanan sanayileşmenin yarattığı maddi ilerleme kavramını kullanmıştır. Smith’e göre, kalkınma ulusların maddi birikimine ve zengin sınıfların para artırma eğilimine bağlıdır. Maddi ilerleme, A. Smith’den II. Dünya Savaşı’na kadar tüm iktisatçılar tarafından Batı’nın iktisadi kalkınması olarak isimlendirilen şeyi açıklamada kullanılan bir ifade olmuştur.²⁵

Smith’den sonra iktisatçılar sanayi devrimi, kapitalizmin yükselişi, ticaretin evrimi veya serbest ticaret ve girişimciliğin yükselişi hakkında yazılar yazmışlardır. Arndt’a göre, bu tarihi süreçte ekonomik kalkınma olarak tarif edilmiş olan bir ifade, birkaç istisna dışında pek kullanılmamıştır. Bunun bir istisnası A. Marshall’dır. Marshall ise kalkınma sözcüğünü “her türlü düşüncenin gelişmesinde veya sosyal kurumların gelişmesinde olduğu gibi sadece zamanla ortaya çıkışa işaret eden” edebi bir anlamda kullanmıştır.²⁶

1929 Büyük Buhranı’nın ardından İkinci Dünya Savaşı ile kullanımı yaygınlaşan kalkınma terimi modernleşme, sanayileşme ve batılılaşma kavramları ile bağdaştırılarak geç kapitalistleşmiş ülkelerin maddi birikim zenginliğine yetişmenin, kapitalist sanayileşme

²⁵ Yavirlioğlu, s. 60.

²⁶ Arndt H.W., **Economic Development: A Semantic History, Economic Development and Cultural Change**, Vol:29, No:3, 1981, s.458, Aktaran: Yavirlioğlu, s. 61.

sürecine uyum sağlamanın metodu olarak gösterilmiş ve ideolojik bir işlev olarak da kullanılmıştır. Böylece batılılaşma, sanayileşme ve modernleşme, iktisadi ve toplumsal yaşamda tüm dünyaya egemenliğini kabul ettiren bir paradigmaya dönüşmüş; “ilerleme/kalkınma” kavramlarıyla özdeş olarak kullanmıştır. Bunun sonucunda, ülkelerin ilerlemesinin/kalkınmasının düzeyi, batılılaşma, sanayileşme ve modernleşmeyi ne ölçüde gerçekleştirebildikleriyle belirlenmeye başlamıştır.²⁷

Batı dünyasının Aydınlanma Çağı’nın ardından gelen sanayi devrimi ve ilerleme, gelişme gibi kavramları batılılaşma ve kapitalist sanayileşme ile bağdaşık hale getirmesiyle kendisine yüklediği “ilkel toplumları uygarlaştırma” misyonu gerçekleştirmede kalkınma işlevsel bir araç niteliği kazanmıştır. Kapitalizm öncesi unsurların kapitalistleşme süreci içerisine çekilmesi ve kapitalizme uyumlu hale getirilmesini sağlamak için kalkınma terminolojisi ülkeleri gelişmiş- az gelişmiş tanımlamaları ile sınıflandırmaktadır. Az gelişmiş, gelişmemiş, gelişmekte olan ülkeler olarak nitelendirilen ekonomiler ve toplumlara bir hedef haline getirilmiştir. İlerlemenin ve gelişmenin tek yolu olarak sunulan kapitalist sanayileşme aracı olan ekonomik kalkınma; Milletler Cemiyeti tarafından yapılan yayınlarda ve metinlerde, ekonomik içeriğinin netleştiği ve “özerklik” kazandığı görülüyor. 1938 tarihli bir memorandumda (nota), “ilkel toplulukların ekonomik kalkınmasından söz ediliyor. Retorik ve kavramlara yüklenen anlam, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki “kalkınma ideolojisinin habercisi, dolayısıyla da “uygarlaştırma misyonu”nun devamı olduğunu ortaya koyuyor.²⁸

Birleşmiş Milletler’in 1947’de tüm nüfusun kalkınması amacını açıklaması ile kalkınma kavramı daha özerk bir yapı haline gelmiş ve 1960’lara kadar erken kapitalistleşmiş ülkeleri model olarak sunan kalkınma ve kapitalizm altın çağını yaşamıştır. Bu dönemden itibaren kalkınma kavramı Üçüncü Dünya Ülkeleri’nin sorunlarını anlatmada kullanılmaya başlanmıştır. Geri kalmışlık olgusu çerçevesinde yetersiz beslenme, açlık, sağlık sorunları, eğitimsizlik gibi olguların kavrama dahil edilmesi ile kalkınma ile büyüme arasındaki fark anlaşılmıştır. Nihayetinde de tanımlamanın artık kendi alanında devam etmesi, çalışmaların da sağlıklı sonuçlar vereceği düşüncesini geliştirmiş ve buna inancı arttırmıştır.²⁹

²⁷ Mihci, H., Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 7, Sayı 23, 1996, syf. 67.

²⁸ Başkaya, s. 22.

²⁹ Erbay E. R., Özden M., **İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım**, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Metinleri, No:3, 2013, s. 6.

Kapitalistleşme sürecinde geride kalan, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda yapısal değişikliklere ihtiyaç duyan bizim gibi geç kapitalistleşmiş ülkelere gelişmiş ülkelerin kalkınma öyküleri örnek gösterilerek uluslararası kuruluşlarca reçete olarak sunulmuştur. Elbette burada önemli olan kalkınmada nasıl bir yol izleneceği ve uygulanacak olan kalkınma politikalarının hangileri olacaktır.

1929 Buhranı'nın etkisiyle talep artırıcı Keynesyen politikalar uygulanmış, Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler içe kapanmış ve ihracata yönelik ithal ikameci ekonomi politikası izlemişlerdir. Keynesçi politikalar II. Dünya Savaşı'nın sonundan, 1970'lerin ortasına kadar bütün ülkelerde uygulandı ve kapitalizm bu dönemde "altın çağı"nı yaşadı. Devlet harcamaları ekonomilerin sürükleyici gücü oldu; söz konusu harcamalar bir yandan askeri alanlara, öbür yandan da sosyal hizmete gidiyordu. Bu durum 1973 krizine kadar sürdü.³⁰

1973'te OPEC petrol krizi ve stagflasyonun yaşanması ile 1950'lerden beri neo-liberalizmi yaymaya çalışan Hayek öğrencisi olan Friedman'ın düşünceleri 1979 yılında İngiltere'de Thatcher'ın, 1980 yılında da Amerika'da Reagan'ın iktidara gelmesi ile yükselişe geçti ve bu düşünceler dünya politikasına dönüştü. 1980-1990 arasında ABD ve İngiltere bu politikanın yaşama geçirilmesi için IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla bütün dünyada "kuralsızlaşma"yı ve serbestleşmeyi (ama yalnızca ticaret ve sermaye bakımından) sağlayacak yasal düzenlemeleri ulusal hükümetlere yaptırdılar. Sosyalist sistemin çöktüğü 1990 sonrasında ise "küreselleşme" adı verilen bu süreci son derece hızlandırdılar.³¹

Neo-klasik iktisadın yükselişi ile serbest rekabetçi piyasa modeli dünyada hâkim ekonomi modeli haline geldi. Bu kapitalist piyasanın rekabetçi mantığında sermaye birikimi yarışında öne geçmek isteyen ülkeler ekonomik ve teknolojik üretim yönünden nitelikli üretim yapmak zorundadır. Maddi birikim zenginliğine erişmek ve sermaye birikimi sağlamak isteyen ülkeler katma değerli mal ve hizmet üretimi yapabilecek üretim ve teknoloji düzeyine erişmek durumundadırlar. Üretim ve teknoloji boyutuyla iktisadi kalkınma, üretim araçları ve üretim ilişkilerinin yüksek katma değerli ürünleri üretecek biçimde gelişmesi, yüksek katmak değerli ürünlerin üretilmesidir.³²

³⁰ Köymen, O., **Sermaye Birikirken**, Yordam Kitap, İstanbul, 2. Basım Ekim 2007, s.47.

³¹ Köymen, s. 53.

³² Kaynak, s. 79.

Sonuç olarak kalkınma kavramı, toplumların iktisadi ve maddi birikimlerinin yanında sosyo-kültürel ilerlemelerine de vurgu yapmak için kullanılan bir kavramdır. II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik içeriği daha fazla artan kavram batılılaşma, sanayileşme ve modernleşmenin ideolojik olarak da yaygınlaşması ile egemen paradigmaya dönüşmüştür. Aynı zamanda Batı dünyasının “uygarlaştırma misyonu”nun aracı olarak kullanılmıştır. Dünyanın hızla kapitalistleşme süreci yaşadığı 1970’lerin ortasına kadar altın çağını yaşayan kalkınma neo-klasik iktisadın yükselişi ve küreselleşme süreci ile üretimde ve teknolojik gelişmelerde yaşanan hızlı gelişmeler ile bugün yüksek katma değerli üretim yapılması ile bağdaştırılan bir noktaya gelmiştir.

1.2.3. Kalkınma ve Büyüme İlişkisi

Kalkınma iktisadının ortaya çıkması ile birlikte azgelişmiş ülkelere model olarak sunulan gelişmiş ülke seviyesine erişmek ve kalkınma sorununa çözüm için iktisadi büyüme önemli bir yere sahip olmuştur. Azgelişmiş ülkelerin kalkınması için ülkelerin üretim, tüketim ve mülkiyet ilişkilerinin metalaşma sürecinin içine çekilerek; kapitalist büyümenin ve sermaye birikiminin sağlanması ile kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin kapitalist sektörler ile eklemlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Günümüzde, kapitalist sistemin kendi içsel süreçlerinde gelişmiş ülkelerin “büyüme”sinden bahsedilirken, azgelişmiş ülkelerin “kalkınması”ndan söz edilir.

“Büyüme”, bir iktisadi sistemin kendi içsel güçlerinin dinamiği ile iktisadi (Marx ile Shumpeter’in teorilerinde, aynı zamanda toplumsal-kültürel) yapıda, nicelik ve nitelik itibarıyla yığımlı değişme ve gelişme yaratabilmesi demektir. “Kalkınma” ise, toplumdaki içsel güçlerin kendiliğinden işleyişinin bu değişmeyi ve gelişmeyi sağlayamaması dolayısıyla, bilinçle bunlara müdahale etmek, nicelik ve nitelik açısından işleyişini değiştirmek, toplumsal iktisadi yapıya piyasanın kendiliğinden işleyişinin gerçekleştireceğinden farklı bir nitelik vermek anlamında kullanılır. Diğer bir deyişle, piyasa mekanizmasına müdahale, “kalkınma” deyimine içerilmiştir. Amaç AGÜ’de kapitalizmin doğması ve yaşamasını yoğun kamu müdahalesi ve

iktisadi planlamayla sağlamaktır; bunun için piyasa mekanizmasının işleyişini düzenlemektir, kapitalizmin diğer kurumları olduğu gibi kabul edilir.³³

Kalkınma ve Büyüme kavramları her ne kadar zaman zaman aynı anlamlarda kullanılsa da iki kavram farklı boyutları ifade etmekte kullanılmaktadır. Birçok iktisat kitabında iktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma kavramları özdeş terimler olarak kullanılmakta ve kişi başına gelir büyüdüğünde, yaşam standartlarının, bu anlamda refah düzeyinin de gelişeceği varsayılmaktadır. Ekonomik büyüme mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişleme şeklinde tanımlanabilir. Ekonomik büyüme, reel gayrisafi yurt içi hasıladaki (GSYH) artış şeklinde ölçülmektedir.³⁴ Büyüme, bir ekonomik dönem içerisinde ekonominin niceliksel olarak değişimini ifade eder. Bir ülkede zenginlik olabilir ancak kalkınma olmayabilir. Kişi başına gelir büyürken, her zaman refah artar diye, yani, refah düzeyindeki artışın bir göstergesi olarak gelir dağılımında da iyileşme olur diye bir zorunluluk yoktur. Ekonomide büyüme yaşanmış olmasına rağmen doğa tahribi, adaletsizlik ve işsizlik artışı olabilir. Bir ülkede kişi başına gelir çok yüksek oranda büyüyebilir ve bundan nüfusun ufak bir bölümü yararlanabilirken; büyük bölümünün yaşam düzeylerinde herhangi bir yükselme görülmeyebilir. Böyle bir durumda ise, iktisadi büyümeden söz edilirken, iktisadi kalkınmadan söz edilemez. Kalkınmasız büyüme de tam olarak budur.³⁵ Bu durum ülkelerin uyguladığı kalkınma politikalarına bağlıdır.

Ekonomiler kalkınmak için büyümek zorundadırlar. Yani büyüme kalkınmaya içkin bir kavramdır. Ancak aynı zorunluluktan büyüme kavramı için söz edemeyiz. Kalkınmasız büyüyen ekonomiler yapısal değişim göstermeden, kalkınmadan bir ekonomik büyüme süreci içerisinde olabilirler.

Karşılaştırmalar, ekonomik büyümenin daha çok üretim faktörlerinin en yüksek verimi sağlayacak şekilde bir araya getirilmesini içeren bir denge sorunuyla ilgilendiğini göstermektedir. Ekonomik kalkınma ise iki aşamalı bir süreci ifade etmektedir. Birinci aşama, üretim faktörlerinin yaratılmasıdır. Bu aşamada, üretim faktörlerinin oluşturulabilmesi için ekonomiyi de içine alan kurumsal/yapısal bir değişimin olması gerektiği vurgulanmaktadır. İkinci aşama ise üretim faktörlerinin en uygun bileşimini içerisine almaktadır. Dolayısıyla

³³ Kazgan, G., **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 14. Basım, Ekim 2009, İstanbul, s. 263.

³⁴ Parasız, İ., **Büyüme Teorileri**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 3. Baskı, Ocak 2008, s. 10.

³⁵ Kaynak, s. 83.

ekonomik kalkınma kavramı, iktisadi nitelikte olan yapılar yanında sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişme, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçlere de işaret etmektedir. Yani iktisadi kalkınma sadece ekonomik boyutlarla sınırlanmayan, toplumu sosyolojik, psikolojik ve politik tüm boyutlarıyla kuşatan karmaşık bir süreçtir. Kalkınma her ne kadar iktisadi büyümeyi içerirse de var olanın sayısal olarak büyümesi anlamına gelmemekte, olumlu anlamda yeni bir yapının kurulmasını öngörmektedir.³⁶ Büyüme ise yapısal bir değişimi gerektirmeden ekonomide yalnızca GSYİH’da belli bir zaman aralığında gerçekleşen niceliksel artışı ifade eder. Bir ülke ekonomisinin büyümesi için müdahaleye ihtiyaç yoktur, mevcut sistemde yapısal dönüşümlerde bulunmadan ekonomi büyüme kaydedebilir.

1.3. LİTERATÜRDE KALKINMA- BÜYÜME VE EĞİTİM

Kalkınma, sadece ekonomik anlamlar içermeyip aynı zamanda, bir toplumun kültürel, sosyal yönlerden de gelişmesini ifade eder. Kalkınma, bir ülkenin yurttaşlarının daha iyi yaşam sürmelerini sağlar. Ancak, kişi başına düşen ulusal gelirin artması yalnız başına bir kalkınma göstergesi olamaz; çünkü toplumsal, kültürel, siyasal ve eğitsel yönden gerekli gelişmeyi sağlayamamış bir ülkede ulusal gelirin artması kalkınmayı göstermez. Bu göstergelerin birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerekir. Yalnız ekonomik yatırımların yapılmasıyla, ülkenin kalkınması sağlanamaz. Eğitim de yatırım yapılması gereken alanlardan birisidir. Ekonomik olarak gelişme göstermiş bir ülke eğitim alanında da gelişmiş demektir. Eğitim ve ekonominin gelişmesi birbirine paralel biçimde ilerlemektedir.

Kalkınma göstergelerinde toplumu oluşturan bireylerin eğitim seviyeleri de yer almaktadır. Eğitimin kalitesinin daha fazla olduğu, eğitime yılının daha uzun sürdüğü ve eğitime daha fazla kaynak ayıran ülkeler kalkınmayı başarabilmiş ülkelerdir. Kişilerin sahip oldukları bilgi ve becerilerin üretime yansması ile elde edilen kârlar sonucu; insanın eğitime önem verilmesi gerektiğine dair düşüncelerin yoğun olarak gündeme gelmesine neden olmuştur. Ekonomik kalkınma ve büyümede insana yapılan bir yatırım olarak eğitim her ne kadar iktisat biliminin özellikle ölçülebilen unsurlara yoğunlaştığı dönemde göz ardı edilmiş

³⁶ Yavirlioğlu, s. 66.

olsa da İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan teknolojik gelişmeler ile birlikte önem kazanmıştır.

İnsana nitelik kazandırarak, onun daha verimli çalışması sağlanır. Kalkınmayı sağlayabilmek için özellikle okuma yazma oranının %100'e ulaştırılması, tüm öğretim düzeylerinde okullaşma oranının yükseltilmesi, eğitimde fırsat ve olanak eşitliğinin sağlanması, teknolojinin (bilgi) üretilmesinin sağlanması eğitim sisteminden beklenir.³⁷ İçinde bulunduğumuz ve bilgi çağı olarak adlandırdığımız 2000'li yıllardaki üretim sürecinde insan faktörü çok daha öne çıkmış ve şimdiye kadar bilhassa az gelişmiş ülkeler tarafından göz ardı edilen beşerî sermaye, yeni üretim yapısı ve çağdaş mesleklerle çok daha önemli bir konuma gelmiştir.³⁸ Gelişen teknolojiler ve ilerleme ile eğitime yeniden dikkat çekilmiş ve eğitim kalkınma ve büyüme kuramlarında önemli bir yer almaya başlamıştır.

1.3.1. Kalkınma Kuramlarında Eğitim

Kalkınma ve sanayileşme kavramları, geç kapitalistleşen toplumlarda ideolojik bir işlev de taşır. En genel anlamda kapitalist gelişmenin meşruiyetini sağlamaya yönelik bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle kapitalist gelişme sürecinin yarattığı olumsuzları gizleyen bir perde olarak görülebilir. Bu sürece içkin olguları gizleme çabası, kalkınma ve sanayileşme kavramlarının kullanımını yaygınlaştırmıştır.³⁹ Azgelişmiş ülkelere pazarlanan kalkınma hayaline ulaşmak için eğitimi toplam üretimi artırıcı bir üretim faktörü olarak ele alınmasının yanında bir de tüketim alanında metaya dönüştürülmüştür. Hem bir tüketim hem de bir yatırım malzemesine dönüştürülen eğitimin amacı da günden güne dejenere olmakta, salt ekonomik hedeflere indirgenmekte ve insani değerleri aşılama amacı budanmaktadır. Zira Fuat Ercan'ın da bahsettiği gibi, bireysel yatırımcının amacı insanların ve toplumun ortak çıkarına hizmet etmek değil, yatırdığı paranın en artarak kendine geri dönmesidir.⁴⁰

³⁷ Sönmez, s.138.

³⁸ Taban, S., Kar, M., **Kalkınma Ekonomisi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, Üçüncü Baskı, 2016, s. 149.

³⁹ Tuna, G., Yaman Öztürk, M., Ercan, F., *Günümüz Gerçeğinden Hareketle Geçmişe Bakmak (2006-1960): Kalkınma mı Sermaye Birkimi mi?*, "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:10, Sayı:4, Eylül 2008, ISSN: 1303-2860.

⁴⁰ Ercan, F., **Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaşması; Toplumun Gelişimi Açısından Eğitimin Toplumsallaşması (Eğitim-Sanayi İlişkisi)**, 1997, s. 247.

Kalkınma tanımının zaman içinde değişip genişlemesi ve hem ekonomik hem de toplumsal değişme ve gelişmeyi içine alan bir kavram haline gelmesi ile birlikte eğitim de hem kalkınmışlık düzeyi ölçütlerinden biri olarak kabul edilmiş hem de kalkınma sürecinde başat etken olması yönüyle giderek artan bir önem kazanmıştır. Kalkınmanın gerçekleşmesinde doğal kaynaklar ve fiziki sermaye gibi ekonomik unsurların kullanılması insan becerisine bağlıdır, beşerî sermaye olarak kabul ettiğimiz bu beceriyi bireylere eğitim kazandırır.⁴¹ Bu anlamda eğitimin ülkelerin kalkınmışlık ölçütlerinin yüksek seviyelerde olmasına katkısı oldukça büyük olmaktadır. Birçok sayıda genç insanın, kalkınan bir ekonomi ve anayasa hedefine uygun olarak yetiştirilmesi eğitimin, toplumsal, kültürel ve psikolojik etkilerinin yanı sıra ekonomik etkisinin olduğunu gösterir. Ülkedeki ekonomik duruma yansıyan bu etkilerde ülkelerin az gelişmiş, ya da gelişmiş olarak sınıflandırmasına neden olmaktadır.⁴² Kalkınma sürecinde insanın üretim faktörü olarak aktif bir rol oynaması sonucunda ekonomi ve eğitim, birbirlerinden gitgide artan taleplerde bulunmaktadır.⁴³

Eğitim bireyin kendi tercihlerine bağlı bir faaliyet gibi görülse de sonuçları geniş anlamda bütün toplumu ilgilendirir.⁴⁴ Son yıllarda ülkelerin kalkınma süreçlerinde eğitime tekrar dikkat çekilmiş ve kalkınmada eğitime daha fazla önem verilmeye ve kaynak ayrılmaya başlanmıştır. Ülkelerin ekonomik olarak büyümesinin yanında sosyal ve kültürel anlamda da yapısal değişimleri de gerçekleştirmesi gereken bir süreç olarak kalkınmada eğitim önemli bir stratejik araçtır. J.S.Coleman, bir ülkenin ekonomik kalkınma düzeyi ve derecesini anlamakta kullanılacak ölçütlerden biri de eğitimidir, diyor. Ekonomik göstergelerin yanı sıra, ülkelerin demokratik yapıları ve bunu sağlıklı şekilde sürdürebilmeleri de gelişmişlik ölçütlerindendir.⁴⁵

Kalkınma ile eğitimin zaman içerisinde bu denli bağdaşması, bunun iktisatçılarca iktisadi düşünce tarihinde ve kalkınma ve büyüme modellerinde içerisinde yerini alması ve iç içe geçen bir unsur haline dönüşmeleri kaçınılmaz olarak eğitimi araçsallaştırmış ve eğitimi bir sermayeye dönüştürerek, eğitimi insanın gelişimi ve değişimi amacıyla uzaklaştırmıştır.

⁴¹ Taş, U., Türkiye’de Kalkınma Planları Işığında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Haziran 2007, Eskişehir, s. 11-15.

⁴² Çakmak, Ö., Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi, **D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, 2008, s. 36.

⁴³ Carnoy, M., **Economics and Education. Encyclopedia of Educational Research**, 1982, s. 519-525.

⁴⁴ Akgül, I., Koç, S. Ö., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Eğitim ve Büyüme İlişkisi: Eşik Otoregresif Yaklaşım**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 2011, s. 3.

⁴⁵ Ergün, M., Eğitim ve Kalkınma, **D.Ü. SAM 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu "Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü"**, Diyarbakır, 2011, s. 7.

Özellikle 2011'den beri üretim süreçlerinin bilgisayarlaşması ile başlayan endüstri 4.0 olarak nitelendirilen dördüncü sanayi devriminin yaşandığı süreçte eğitim konusu her zamankinden daha çok ön plana çıkmaktadır. Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki makası açılmasına neden olmaktadır ve arada uçuruma dönen mesafenin kapatılmasının tek yolu da eğitimidir. Bu sebeple eğitim sisteminde büyük değişim, dönüşümler yaşanmakta ve AR-GE'ye, eğitim alanına büyük yatırımlar yapılmaktadır.

Toplumların kalkınması için gerekli olan yapısal dönüşümü sağlayacak olan nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi eğitimin kalkınmanın motoru olmasının başlıca sebebidir. Kalkınma ile ilişkisinde İkinci Dünya Savaşı'nın ardından teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin ülkelerin kalkınma yarışında fark yaratmalarını sağlaması ve bilginin ve bilgiyi üretim sürecinde kullanabilen nitelikli iş gücünün giderek önem kazanması kalkınma ile eğitim arasındaki bağ daha fazla önem kazanmıştır.

1.3.1.1.Nurkse'ün Kısır Döngüsü

Az gelişmişliğin nedenini kısır döngü teorisini kullanarak şöyle açıklar:

“Kendine yeteri kadar gıda bulamayan fakir bir adam düşününüz. Neticede bu adamın sağlığı bozulacaktır. Çalışma gücü azalacaktır. Çalışma gücünde meydana gelen bu düşme onun fakirliğine sebep olacaktır. Fakir olduğu için de kendine yeteri kadar gıda temin edemeyecektir. Bu durum böylece uzayıp gider. Bir tek fert için düşündüğümüz bu örnek, bir ülkeye tatbik edildiği zaman elde edeceğimiz sonucu, ‘Bir ülke fakir olduğu için fakirdir.’ ibaresiyle formüle ederiz.”⁴⁶

Nurkse, ülkelerin az gelişmişliğinin sebebini sermayenin yetersizliğine bağlamakta ve bunun en önemli nedenlerinden birinin de piyasaların yeteri kadar gelişmemesi olarak göstermektedir. Az gelişmişliğin kapitalist parasal ilişkilerin yeterli olmamasından kaynaklandığını söyleyerek fakirliği az gelişmiş ülkelerin kendi iç dinamiklerine bağlamaktadır. Bu ülkelerde emek piyasasının, mal piyasasının ve para piyasasının yapısal oluşumunu savunur. Yani Nurkse'e göre yoksulluğun varlığının ve devamının nedeni yine

⁴⁶ Nurkse, R., **Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü**, Mentş Kitabevi, çev. Şevki adalı, İstanbul, 1964, İktisat Teorisi Kitaplığı, Seri no:1, s. 10.

yoksulluktur. İster talep ister arz yönünden incelensin, bir ülkeyi yoksulluk durumunda tutan süreç; düşük gelir düzeyi ile başlayan, bir noktadan diğerine hareket etmeye ve tekrar hareketin başına dönmeye eğilimli dairesel bir hareket sonucunda, başlangıçtaki düşük gelir düzeyine dönmekle sonuçlanan kısır bir süreçtir.⁴⁷ Nurkse'e göre bu kısır döngüyü kırmak için de devlet müdahalesi ve uluslararası müdahaleler gerekmektedir.

Nurkse, yoksulluk kısır döngüsü kuramında “azgelişmiş ülkeler yoksul oldukları için yoksuldurlar.” biçiminde bir nitelemede bulunur ve eğitime de kısır döngüsünde yer verir.

“Eğitim kısır döngüsü: Düşük gelir (yoksulluk) —> Yetersiz eğitim harcaması —> Yetersiz mesleki eğitim —> Düşük verimlilik —> Düşük gelir (yoksulluk)”⁴⁸

1.3.1.2. Rostow: Tarihsel Gelişmenin Merhaleleri

XIX. yüzyıl boyunca Batı ülkeleri hızlı bir endüstrileşme süreciyle birlikte başarılı bir ekonomik kalkınmaya tanıklık etmişlerdir. Bir yandan ücretlilerin artışı ve işletmelerin artan bir şekilde yoğunlaşması, diğer yandan kitle üretiminin ortaya çıkması Batı ülkelerinin başarılı bir büyüme süreci yaşamalarına neden oldu.⁴⁹

Rostow, 1960 yılında yayınladığı İktisadi Gelişmenin Merhaleleri'nde ortaya attığı kalkınma aşamaları kuramında toplumların belirli aşamalardan geçerek kalkınma sürecini tamamlayacağına ve bu aşamalardan geçişin tüm toplumlar için geçerli olduğuna açıklama getirmeye çalışmıştır. Ona göre kalkınma süreçlerinde toplumlar için bu geçiş aşamaları zorunludur ve Rostow bunun için aşamalar içerisinde yapılması gerekli müdahaleleri içeren bir yaklaşımı ileri sürmüştür. Tıpkı Karl Marx gibi Rostow tarihe bir universal yorum getirmektedir. Rostow bütün ülkelerin beş aşamadan geçtiklerini vurgulamaktadır.⁵⁰

Rostow'a göre bütün toplumları iktisadi bakımdan şu beş kategori içine yerleştirebiliriz:

- Geleneksel (ananeye dayanan) toplum
- Hazırlık merhalesindeki toplum

⁴⁷ Taban, Kar, s. 48.

⁴⁸ Han, Kaya, s. 33-34.

⁴⁹ Parasız, İ., **Büyüme Teorileri**, Ezgi Kitabevi, Bursa, Üçüncü baskı, Ocak 2008, s. 79-80.

⁵⁰ Parasız, İ., **Kalkınma Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, Birinci Baskı, Eylül 2005, s. 24.

- Harekete geçme merhalesindeki toplum
- İktisadi olgunlaşma yolundaki toplum
- Kitle üretim çağındaki toplum⁵¹

Rostow'un geleneksel toplumunda; üretim kırdan yoğunlaşmıştır, tarım toplumuna ait belirleyici konumdadır, siyasi yapı feodaldır, daha çok kullanım değeri egemendir, üretimde alınıp satılan bir “emek g” kavramı yoktur, üretim zanaatkarlık ve tarımsal alanda gerçekleşir. Bu aşamada yaşanan bilimsel ilerlemeler sürekli ve sistematik bir yapıya sahip değildir. Hazırlık aşamasında ilişkilerin boyutu farklılaşmıştır ve geleneksel toplumdan bir ileriki aşamaya geçiş için sermaye etkin kullanılarak sermaye birikimi hızlandırılmalı ve biriken sermayeyi ekonomik yeniliklere dönüştürecek ve bu yenilikleri gelişme aşamalarına uygulayıp ona yön verecek girişimci sınıf ve beşerî altyapı oluşturulmalıdır. Geliştirilen tekniklerin ileride uygulanabilmesi için bu aşamada gerekli hazırlık şartları gerçekleştirilmiş olmalıdır. Harekete geçme aşamasında; hazırlık aşamasında kurulan kurumsal yapılar, beşerî altyapı ve harekete geçmeyi sağlayan teknolojik ilerlemeler uygulamaya konulmaktadır. Büyüme sonucu elde edilen sermaye yeniden yatırıma aktarılır ve yeni girişimci sınıf yaratılarak nc sektörün ileri-geri bağlantıları sayesinde özel sektörde genişleme yaşanır. Son aşama olan kitle tktim çağında artık toplum modern teknolojiyi her alanda kullanmakta, işgücünde nitelikli emek gücünün payı artmakta ve kuvvetli bir biçimde ilerlemektedir. Artık teknolojinin en ileri halini kullanan bu toplum “*refah toplumu*” haline gelmiştir. İleri teknolojiyi icat eden, kullanan ve ihraç eden bu toplum “*bilgi toplumu*” olmuştur. Bu toplumda insanların talepleri artık temel ihtiyaçların çok ötesindedir.

1.3.2. Büyüme Kuramlarında Eğitim

Her ne kadar Adam Smith ve Klasik iktisatçılar eğitimin ekonomi içindeki önemine dikkat çekmeye çalışmış olsa da ülkelerin kalkınması için sanayi kapitalizmin ilk dönemlerinde üretim için bugünkü kadar yoğun bilgi birikimine ihtiyaç duyulmamasından kaynaklı fiziki sermaye önemsenmiş ve yatırımlar daha çok fiziki sermayeyi artırmaya yönelik yapılmıştır.

⁵¹ Rostow, W. W., **İktisadi Gelişmenin Merhaleleri -Komünist Olmayan Bir Manifesto-**, 1966, İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, Derleyenler: Metin Berk-Fikret Grn-Selim İlkin, ODTÜ, İdari İlimler Fakültesi, Ankara 1966, Yayın:6, s. 4.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından teknolojik gelişmelerin hız kazanması ile birlikte “insana yatırım” yeniden gündeme gelmiştir. 1950'lerin sonunda Denison, Theodore Shultz ve Gary Becker gibi iktisatçılar Smith'in görüşlerini yeniden gündeme getirdiler ve bundan yararlanarak insan sermayesi (beşerî sermaye) kuramını geliştirmişlerdir. Denison, eğitimin işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesini geliştirerek ulusal gelirin büyümesine doğrudan katkıda bulunduğunu, ABD'de 1910 ve 1960 yılları arasındaki ekonomik büyümenin yaklaşık yüzde 23'ünün işgücünün eğitim düzeyinin artışından kaynaklandığını hesaplamıştır. Schultz, nesnel sermayenin getiri oranı ile beşerî sermayenin getiri oranını esas alarak eğitimin ekonomik büyümeye katkısını ölçmüş ve Denison ile hemen hemen benzer sonuçlara ulaşmıştır. Son yıllarda Dünya Bankası insan sermayesi ve eğitime olan ilgiye yeniden dikkatini çekmiştir. Hick ve Wheeler tarafından gerçekleştirilen iki ayrı araştırma, eğitimin ekonomik büyümeyi uyarmadaki önemini ortaya koymuştur. Hatta aynı yazarlar, eğitim ile diğer yatırımlar arasındaki birbirini tamamlayıcılık ilişkisi dikkate alındığında, ekonomik büyümeye insan sermayesinin katkısının daha da fazla olduğu öne sürülmüşlerdir.⁵² Rebelo da beşerî sermayeyi bir fiziksel sermaye gibi üretim faktörü olarak modeline eklemiştir.

Eğitime yapılan yatırımların getirisinin, bireylere yapılan eğitim yatırımı sonucunda sağladıkları ek gelir cinsinden birtakım hesaplamalar yapılmış ve bu hesaplamaların tümü eğitim yatırımlarının en az fiziki sermaye yatırımları kadar verimli olduğunu göstermiştir. Bu eylemin eğitim gördükten sonra elde ettikleri kazanç farklılıkları, eğitilmiş kişilerin milli gelire katkılarını olduğundan daha az olarak göstereceğinden -az eğitim görmüşlerin verimliliğini de aynı zamanda artıracaklarından- gerçekte eğitim yatırımlarının verimliliği, fiziki yatırımların ortalama getirisinden oldukça fazla olmaktadır. Bunun sonucu olarak eğitim sürecinden geçen kişilerin zaman kaybının gelişmiş ülkelerden daha az değer verildiği ve beceri kazanmış ve eğitilmiş kişilerin gelir farklılıklarının gelişmiş ülkelerden daha fazla olduğu az gelişmiş ülkelerde, eğitim yatırımlarının getirisi gelişmiş ülkelerden daha yüksek bile olabilmektedir.⁵³

Singer, eğitim yatırımlarının iki önemli özelliğine dikkat çekmektedir: Birincisi, eğitim yatırımlarında azalan verimler yasasının geçerli olmaması, aksine artan verimler yasasının geçerli olmasıdır. İkincisi ise, değişik alanlara yapılan eğitim ve araştırma yatırımların birbirine sıkı sıkıya bağlı oluşu ve karşılıklı bir etkileşim içinde olmalarıdır. Bu tür yatırımlar önceden

⁵² Han, Kaya, s. 113.

⁵³ Singer, H. W., **Economic Policy For Development**, çev: Selim Erdoğan, 1971, s. 58.

hiç düşünülmeyen yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu noktalar dikkate alındığında kıt kaynaklarla kalkınmak zorunda olan az gelişmiş ülkelerin eğitim sektörünü bir öncü sektör olarak kabul etmelerini yerinde alınmış stratejik bir karar olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü yüksek eğitim düzeyine sahip ülkeler, yeni teknolojileri daha çabuk özümsemekte, böylece daha hızlı büyüme eğilimi göstermektedirler.⁵⁴

1.3.2.1. İçsel Büyüme Kuramlarında Eğitim

İçsel büyüme kuramlarının temeli Adam Smith'e dayanmaktadır. A. Smith'e göre emeğin produktivitesi piyasanın boyutunun artan bir fonksiyonudur. İş bölümüne bağlı olarak, emeğin produktivitesinde, becerisinde ve durum yapısında çok önemli gelişmeler olmuştur. 1928'de A. Young, A. Smith'in analizini genelleştirerek ve endüstrinin dalları arasındaki iş bölümünü genişleterek kümülatif zincirleme reaksiyonlar sonucu produktivitedeki ve büyümedeki artışın içsel olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan A. Marshall Politik İktisadın Prensipleri adlı eserinde, artan randımanların endüstriler açısından içsel, firmalar açısından da dışsal bir olgu olduğuna dair vurgulamalar yapmıştır.⁵⁵

1.3.2.1.1. Barro

Robert Barro'ya göre ekonomik büyümenin ve yatırımın belirleyicisi insan sermayesidir. Education and Economics Growth makalesinde de insan sermayesinin eğitim yönü üzerinde durmuştur. Barro'ya göre büyümenin kaynağını beşerî sermayenin verimliliğini artıracak olan eğitim, sağlık ve haberleşme gibi altyapı yatırımları oluşturmaktadır. Bu altyapı yatırımlarından özellikle eğitim beşerî sermaye stokunu güçlendirecektir. Ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak eğitim faktörü ön plana çıkmaktadır.⁵⁶ Beşerî sermaye yapılan yatırımlar sonucunda daha verimli hale gelecek, teknoloji üretme yeteneği kazanacak ve bu sayede ekonomik büyüme gerçekleşecektir.

⁵⁴ Han, Kaya, s. 114.

⁵⁵ Parasız, İ., **Büyüme Teorileri**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 3. Baskı, Ocak 2008, s. 170.

⁵⁶ Eriçok, R. E., Yılcı, R. E. E., Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi**, Cilt VIII, Sayı I, 2013, s. 90.

1.3.2.1.2. Lucas

Lucas'ın içsel büyüme modeline göre bir ekonominin sürdürülebilir büyüme gerçekleştirmesi o ülkenin beşerî sermaye birikimine bağlıdır. Ekonomiler ancak beşerî sermaye birikimi yolu ile büyüme gösterebilirler. Ülkelerin büyümeleri de ancak beşerî sermaye birikimlerinin oranında gerçekleşir. Ekonomik büyüme sürecini etkileyen en önemli faktör olan beşerî sermaye etkilerini uzun dönemde gösterir.

Lucas'ın modelinde beşerî sermaye büyümenin itici motoru olarak gösterilmektedir. Lucas'a göre beşerî sermaye birikimi büyümesinden daha ziyade, fiziksel sermaye birikimi büyümesi ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır.⁵⁷ Beşerî sermaye fiziksel sermayeden daha önemlidir ve ekonomik büyümenin motorunu beşerî sermayeye yapılan özel yatırımlar oluşturmaktadır. Ülkeler beşerî sermaye birikimlerini artırmak için eğitim, sağlık ve teknoloji alanlarında altyapı yatırımları yapmalıdır. Lucas'a göre eğitime yapılan yatırımlar sonucunda pozitif dışsallıklar oluşur ve pozitif dışsallıklar da ölçeğe göre artan getiri oluşmasını sağlar. Yapılan altyapı yatırımları beşerî sermaye birikimini ve beşerî sermayenin verimliliğini artıracaktır. Bu oluşturulan verimli beşerî sermaye birikimi üretim süreçlerinde yapılan altyapı yatırımlarından daha etkili ve değer yaratan bir yatırıma dönüşecektir.

1.3.2.1.3. Romer

Paul Romer, 1986 yılında yayınladığı bir makale ile Marshall'ın Politik İktisadın Prensipleri adlı eserinde vurguladığı artan randımanların endüstri açısından içsel, firmalar açısından dışsal bir olgu olması durumunu güncellemiş ve katkı yapmıştır. Romer'e göre teknolojik ilerleme içsel bir değişken olup büyümenin de ana dinamiğidir. Teknolojik değişimin ön plana çıktığı bu büyüme modelinde, teknolojiyi üretecek ve değiştirecek beşerî sermaye stoku büyümenin hangi oranlarda olacağını da belirleyen bir faktördür.

Romer'in büyüme modelinde mal piyasasında bir değer oluşturabilecek üretimlerin yapılabilmesi ve üretimde verimlilik artışı sağlayabilecek beşerî sermayenin "bilgi"si bir üretim faktörü niteliği taşımaktadır. Romer'e göre beşerî sermaye stokunun büyük olduğu

⁵⁷ Yardımcı, P., İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Sayı 10, 9 Haziran 2006, s. 101.

piyasalarda çalışan firmalar ya da ülkeler daha hızlı büyüme göstermektedirler. Büyüme toplam nüfusun değil, beşerî sermayenin bir fonksiyonu olmaktadır.⁵⁸ Üretimde bir girdi olarak kullanılan beşerî sermaye teknolojiyi değiştirirken teknolojik gelişmeler üretim süreçlerindeki verimliliği artıracak ve ekonomilerde büyüme gerçekleşecektir.

⁵⁸ Ateş, S., **Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, Haziran, 1998, s. 27.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN EKONOMİK BOYUTU

2.1. SERMAYE BİRİKİMİ SÜRECİNDE EĞİTİLMİŞ NİTELİKLİ EMEK GÜCÜ FAKTÖRÜ

18. ve 19. yüzyıldan bu yana hızlanarak gelişen ve yayılan, günümüzde de dünya ekonomisine hâkim olan kapitalist sömürü ilişkisi içerisinde sermaye birikiminin ve kârlılığının temel gereksinimi kapitalist üretim sürecinde sömürülen canlı insan emeği ve canlı emeğin dahil edildiği üretim süreci sonunda elde edilen ürünün gelirinin bölüşümünde canlı emeğe ödenmeyen karşılıksız emek zamanıdır. Kapitalist toplumda üretimin amacı insan ihtiyaçlarını karşılamak değil, ürünleri pazarda satmaktır. Neyin, nasıl, ne kadar üretileceği önceden planlanmaz. Üretim başlangıçta toplumsallığından soyutlanmış gibidir, bireysel üretimdir. Bireysel üretimlere toplumsallık karakteri kazandıran, değişim ilişkileridir. Bireyin ve toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olması gereken üretim, meta ilişkileri üzerinden dolayımılarak toplumsallaşır. İnsanın bizzat emek gücünün bir meta karakteri kazanmış olması, işçinin hem emeğine, hem de emek ürününe yabancılaşmasını getirir.⁵⁹

Sermaye birikim artışında insanlara duyulan gerekseme, başka herhangi bir metanın olduğu gibi, insanların üretilmesini de zorunlukla yönetir.⁶⁰ İnsanın üretilmesi günümüzde yalnızca fiziksel gücüyle çalışan işçi üretilmesini değil sermaye üretimine konu olacak nitelikli ve bilgiyi kullanan insanın da üretilmesidir. İnsan emeği, üretim sürecinde yarattığı katma değere göre nitelikli emek gücü ve niteliksiz emek gücü olarak iki ayrıma tabi tutulmaktadır. Üretim sürecinden salt fiziksel, kol emek gücünü niteliksiz emek gücü ifade ederken; bilgili, yetenekli ve eğitilmiş emeği nitelikli emek gücü ifade etmektedir. İlk zamanlarda her ne kadar birikimin ve kârlılığın temel nedeni teknolojik gelişmeler olduğu düşünülse ve emeğin niteliği

⁵⁹ Tuna, G., Yaman Öztürk, M., Ercan, F., Günümüz Gerçeğinden Hareketle Geçmişe Bakmak (2006-1960): Kalkınma mı Sermaye Birikimi mi?, "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:10, Sayı:4, Eylül 2008, ISSN: 1303-2860.

⁶⁰ Marx, K., 1844 El Yazmaları, çev. Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul, 8. Baskı 2013, s. 18.

göz ardı edilse de zaman içerisinde asıl başat olanın emeğin niteliği ve verimliliği olduğu görülmüştür. Katma değerli üretimde asıl etkenin nitelikli emek gücü olması emek yoğun üretimden bilgi yoğun üretime geçişi sağlamış ve insan bilgisinin mümkün olduğu kadar artırılmasına ve üretim sürecine dâhil edilmesine başlanmıştır.

Sermaye birikimi ve kârlılığının artımı ve devamlılığı için sistemin oluşturduğu rekabetçi ve faydacı piyasada emekten elde edilen verimliliğin artırılması üzerine eğilinmiş ve emeğin bilgisinden ve yeteneğinden alınabilecek en çok faydayı alabilmek için insanın kendisi adeta geliştirilebilir bir makine olarak görülmeye başlanmıştır. Marx'ın deyiimiyle emeği ve ürünlerini yöneten bir güç olan sermaye meta olarak kullanılan insan bilgisinin ve yeteneğinin geliştirilmesinin tek yolu olan eğitimi aynı zamanda sermaye birikimini sağlamak için yapılan bir yatırım olarak görülmüş ve eğitim ekonomisi gibi bir alan oluşturularak eğitime dair faaliyetlerin kapitalist üretim alanına dahil edilmesi eğitimde yaşanan dönüşümün eğitim sürecini oluşturan tüm parçaları etkileyeceğinin göstergesi olmuştur.

2.1.1. Eğitimin Kapitalist İnşasının Temelleri

Ekonomik anlamda maddi üretim artışı, üretimden daha ufak bir bölümüyle tüketim anlamına gelen eğitim aynı zamanda ideolojik anlamda da sistemin yeniden üretimini ifade etmektedir. Bu bağlamlarıyla ele alındığında kapitalizmin eğitimi kendi ilişki ağları içerisine çekip dönüştürmesi kaçınılmazdı. Kapitalist yapı-işleyişi hem maddi üretim hem de ideolojik yönüyle yeniden üretecek ve devam ettirecek eğitim anlayışı oluşturulup; eğitim sisteminin bu anlayışı temsil edecek ve yaygınlaştıracak biçimde dönüştürülmesi önemlidir. Böylece eğitim kapitalizmin eşitsiz bileşik ilişkiler ağı içerisine çekilmiştir. Kapitalist ilişkilerin bütünsel olarak toplumları içine alması ile eğitim kavramı da yeniden tanımlanmaya başlamıştır.

Eğitimin kendi tarihsel süreci içerisinde toplumsal, sosyal ve ekonomik düzen değişikliklerinden en çok etkilenen alan olmasının en büyük sebebi de kuşkusuz kurduğu sistemin devamlılığını isteyen başlıca iktidar sahiplerinin toplumu değiştiren ve/veya dönüştüren politikaları eğitim üzerinde uygulayabilecek güce sahip olmalarıdır. Özellikle sanayi kapitalizmi ile değişen hayatta kalma ve yaşama koşullarının geldiği yeni boyutta sermayenin iktidarı eğitim tanımını da baştan aşağı kendi ideolojisi ve kavramlarıyla yeniden inşaa etmiştir. Eğitimin her alanı, her küçük parçası; öğrencisi, öğretmeni, okul çalışanı ve

müfredatına kadar en küçük parçalara ayrılarak piyasa mekanizması ile çalıştırılmaya başlanmıştır.

Sanayi kapitalizminin gelişmesi ve paranın giderek düzenleyici bir araç haline gelmesi ile “devlet” merkezi rolünü kaybederken, piyasa büyümüş ve iş bölümü artmıştır. Ulus-devletlerin geliştiği bu dönemde, A. Smith ve D. Ricardo gibi iktisatçılar piyasayı analiz etmiş, sınıf ve bölüşüm ilişkileri üzerinde durmuş, “değer”in yaratıcısı ve “zenginliğin kaynağı” olarak gördükleri emek gücünün⁶¹ sahip olduğu nitelikler (insanın becerileri ve yetenekleri) ile verimlilikleri arasındaki ilişkiyi araştırmaya yönelmişlerdir.⁶² Eğitimin ekonomik büyümeye katkıda bulunması konusunda iktisatçılar yaptıkları çalışmalarda eğitim-verimlilik, eğitim-gelir gibi konular üzerine araştırmalar yapmış, eğitime yapılan harcamaların geri dönüş oranları hesaplanmış ve eğitimin ekonomik anlamda oluşan maddi üretimde artış üzerindeki etkisi ile birlikte insana yapılan yatırımlar da ekonomi ile ilgili bir durum olarak görülmüştür. Bu bağlamda eğitimde yaşanan değişimler kapitalist sisteme entegre olması gerek bir sistem mantığı üzerinden yeniden inşa ediliyor. İktisatçıların yaşanan teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin ardından eğitimin kapitalizmin maddi ve ideolojik üretim sisteminin yeniden üretilmesinde daha önemli bir faktör olduğuna dikkat çekilmesi ile 1970’lerden sonra neo-liberalizmin etkileri eğitim üzerinde de artmıştır. Neo-liberal ekonomik politika argümanları eğitimi insan hakkı unsuru olmaktan uzaklaştırıp onu kapitalizmin eşitsiz ilişkileri içerisinde sadece bireysel olarak karşılanması gereken bir gereksinim ve ticari bir faaliyet alanına dönüştürmüştür. Eğitimin kapitalist düşünce üzerinden yeniden inşasında; sermaye yanlı politikalar devletin de desteği ile eğitim sistemine uygulanıyor, bilginin rekabette önemi artıyor, bilgi biçimleri içerisinde eleştirel ve bütünsel bilgiler eğitim sistemlerinden dışlanıyor ve eğitim iktisadi kategorilere indirgeniyor.

2.2. KAPİTALİZMİN YENİ ADI: NEO-LİBERALİZM

Sanayi devrimi ile hızla yayılan kapitalist sanayileşme süreci dünyayı ve bireylere/toplumlara dair dokunduğu her şeyi kendi sistemiyle doğrultusunda değiştirip dönüştürerek sistemin bir parçası haline getirmiştir. İki büyük dünya savaşı arasında yaşanan

⁶¹ Ercan, F., **Toplumlar ve Ekonomiler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 220-221.

⁶² Ünal, L. I., **Eğitim ve Yerleştirme Ekonomisi**, Epar, Ankara, 1996, s. 17-38.

1929 Büyük Buhran'ı ile Keynezyen politikaların yükselişi ve ardından ilerleyen süreçte Soğuk Savaş'ın da etkisiyle ulus devletler ekonomik anlamda kendi içine kapanma yönelimli bir sürece girmiştir. Bu süreçte altın çağını yaşayan kapitalizm 1970'lere geldiğinde yaşadığı krizden çıkış çözümünü kapitalizmin farklı bir formu olan neo-liberal paradigmada bulmuştur. Tarihsel olarak kapitalizmin temel ideoloji olan liberalizm son yirmi yıl içinde bir örnek almıştır; yani liberalizm neo-liberalizm olmuştur, Neo-liberalizmi liberalizmden farklı kılan temel yönün sermaye birikiminin ulaştığı aşamaya bağlı olarak artık piyasa ilişkileri toplumsal ilişkileri tanımlayacak ölçüde bir egemenlik biçimine dönüşmüştür. Bunun daha açık anlamı ise kapitalizm günümüzde daha önce piyasa süreci içinde ele alınması mümkün olmayan, çok özel alanları parasallaştırmış ve bu alanların birer meta gibi üretilmesi, alınıp satılmasına neden olmuştur. Bu alanlardan en önemlileri, hiç kuşkusuz birer kamusal zorunluluk olan eğitim ile sağlık olmuştur. Eğitimin niçin parasallaşması yönündeki vurgu da doğal olarak piyasa mekanizmasının bireysel/yaratıcı ontolojisi temelinde gerçekleşmiştir.⁶³

Tarihler 1970'li yılları gösterirken kapitalizmin batıda yaşadığı stagflasyon, Bretton Woods sisteminin çökmesi, sermayenin kâr hadlerinde düşüş yaşaması ve ulus devletler içerisinde özellikle erken kapitalistleşmiş ülkelerde biriken sermayenin genişleme ve yayılma ihtiyacı içine girmesi sermayenin uluslararasılaşması sürecini hızlandırmıştır. 1970'lerden sonra belirleyici olan unsur geç kapitalistleşen ülkelerde de sermaye birikiminin hızla gerçekleşmesi yönündeki eğilim olmuştur. Erken kapitalistleşen sermayelerin 1970'lerden itibaren aşırı birikim krizi, bu ülke sermayelerinin realizasyon krizi ve değersizleşmesine yol açtığı ölçüde, bu sermaye grupları kriz ve değersizleşmeye karşı el yordamı ile bir dizi mekanizma geliştirmeye başlamışlardır. Üretimin ve paranın uluslararasılaşması ya da sermayenin genişleme eğilimi olarak tanımlanan bu dinamikler birim ürünün üretimi için gerekli üretim organizasyonun hızla değişmesine ve özellikle üretimin farklı parçalara ayrılarak dünyadaki olası olanakları tüketmeye yönelmesi, yeni mekanların aktif biçimde sürece eklenirken, diğer yandan geç kapitalistleşen sermayeler için bu dinamikleri önce içselleştirerek (internationalisasyon) ve daha sonra dış dünyaya açılarak yani uluslararasılaşarak (internationalization) dünya ölçeğinde devam eden sermaye birikim

⁶³ Ercan, F., **Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaşması; Toplumun Gelişimi Açısından Eğitim Toplumsallaşması (Eğitim-Sanayi İlişkisi)**, <https://docplayer.biz.tr/6108831-Sermayenin-gelisimi-acisinda-egitimin-pi-yas-al-asmasi-toplumun-gelisimi-acisindan-egitim-toplumsallasmasi-egitim-sanayi-iliskisi.html> (15.11.2018).

sürecine katılmışlardır. Her iki eğilim yani içselleştirme (internationalisasyon) ve yani uluslararasılaşma (internationalization) farklı mekanlar arasındaki ilişkilerin eşitsiz ama çoğul ve iç içe geçen bir ağ tarzı yapılanmasına neden olmuştur. Bu anlamda mekanın ortadan kalkmasından ziyade, mekanlar arasında geçişkenliği hızlandığı bir durumdan bahsedebiliriz. Meta, para, sermaye ve imajların kendilerine özgü farklı hız ve ölçekte mekanlar üzerinde etkide bulunması dönemi tanımlayan bir değişken iken, bu değişkende yeni olan ve mekanlar arası bağlantıların hızlanmasına neden olan önemli değişkenlerden biri de geç kapitalistleşen ülkelerin uluslararasılaşan yerel sermayeleri olmuştur.⁶⁴

Kapitalist ekonominin içine girdiği krizin çıkış yolu olarak sunulan neo-liberal kalkınma politikalarını, Dünya Bankası ve IMF gibi neo-liberal iktisadi anlayışı benimseyerek bu anlayışı tüm dünya ekonomisinde uygulamaya koymaya niyetlenen uluslararası kuruluşlar, kriz sürecinden çıkmak için finansal desteğe ihtiyaç duyan ülkelere finansal desteği sağlamanın koşulu olarak neo-liberal kalkınma politikalarının uygulanmasını şart koşmuştur. Ekonomik kriz sebebiyle sıkıntı içinde olan özellikle az gelişmiş ülkelerde yaşanan kriz içerisinde ayakta kalmak isteyen ulusal sermaye neo-liberalleşme ile uluslararası sermayelerle büyük bir rekabet içine girmiş ve rekabetçi mantık tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Sermayenin realizasyonu için; ekonomide sermayenin değerlendirilmesinde kullanılacak yeni pazar alanları bulunmasında eski ilkel sömürü politikaları uygulanamayacağı için küreselleşme ve neo-liberal kalkınma politikaları adı altında sermayeye realizasyon ve volarizasyon alanları açılmış, borç krizine sürüklenen geç kapitalistleşmiş ülke piyasaları Dünya Bankası ve IMF gibi üst kurumlar aracılığıyla YUP (Yapısal Uyum Programları), istikrar politikaları ve Stand-by Anlaşmaları gibi krediler üzerinden yeni sömürü alanları olarak serbest piyasaya açılmaya çalışılmıştır.

Finansal olarak merkez kapitalist ülkelere bağımlı kılınan çevre ülkelerde serbest piyasa yanlısı programlar ile devletin sektörlerdeki payının küçültülmesi, devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi, finansal liberalizasyon, sosyal harcamaların kısılması gibi uygulamalar gündeme gelmiştir. Devletin üretimde ve hizmetlerde verimsiz olduğu görüşü savunularak devletin küçültülmesi gerektiği öne sürülmüştür.

⁶⁴ Ercan, F., Kapitalizm ve Küreselleşmenin Eğitimle Bağlantıları, **Refleks Dergisi, Üniversiteler Dosyası İçin Yapılan Söyleşi**, Sayı 2, 16 Ocak 2007.

1970’lerde dünya sermayesinin içine girdiği krize çözüm önerisi ise devletin artık görevinin değişmesi, eğitim, sağlık gibi sosyal alanlardan çekilmesi ve minimal devlet anlayışı içerisinde devletin geri çekildiği alanların piyasaya açılarak özel sermayenin şirketlerinin devletin yerini alması olmuştur. Bu doğrultuda devlet sosyal yatırım alanlarından çekilmiş ve serbest piyasa mantığında sektörleştirilen alanlar sermayenin yeni kâr alanları olarak kullanılmaya başlanmıştır. Üretim ve para hem birikim krizini aşmak isteyen erken kapitalistleşmiş ülkeler için hem de içeride dışarıdan gelecek olan üretim ve para sermayeyi isteyen içsel sermayenin kesişen çıkarları doğrultusunda uluslararasılaşmıştır. İçeride ve dışarıda belli sermaye gruplarının karşılıklı kazanç beklentileri doğrultusunda küreselleşme ülkelerde içselleştirildi. İç burjuvazi kapitalistleşme sürecinde dışarıdan gelen sermayeyi önce içselleştirme ve daha sonra yeterli sermaye birikiminin ardından uluslararası düzeye ulaşarak dünya kapitalizminde üst sıralarda yer edinmesi amaçlamıştır. Böylece sermaye mekansal olarak gelişmiş ülkelere doğru bir akış izlemiştir ve sadece ekonomik bağlamda değil gündelik yaşamda da dokunduğu her şeyi kendi yapısına göre yeniden belirlemeye başlamıştır.

Küreselleşme ve neo-liberalizm kendini yeni bir ekonomik sistem olarak dünyaya pazarlasa da sadece sürekli kriz üreten bir sistem olan kapitalizmin içinde bulunduğu krizden yeni bir çıkış yolu arayışı olmuştur. Değişen şey ekonomik sistem değil, sistemin devamlılığını sağlayacak yeni reformist politikalar uygulanarak sermayeleşmenin ve metalaşmanın boyutları olmuştur. Özellikle fayda ve rekabet kavramları üzerinden piyasa dışında olan alanlar piyasa mantığı içine çekilerek her alan kapitalist rant mantığında yeniden değerlendirme alanı haline getirilmiş ve kâr amaçlı metalaştırılmıştır.

Elbette neo-liberal politikalar sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamış ideolojik olarak da hegemonyasını kurmuş, politik ve sosyal kodlara da kendini yerleştirmiştir. Başta bilgi, iletişim ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmeler bu yayılmada ideolojik olarak yayılmayı hızlandırmış ve ekonomik, sosyal ve politik olarak dünyayı hızlandıran, küçülten ve derinleştiren bir olgu olarak küreselleşme her alanın başlıca belirleyeni olmuştur ve etkisini de halen devam ettirmektedir. Bugün dahi genel geçer kanı teknolojinin, bilimsel ilerlemenin temel dinamiğinin kapitalist sistemin rekabet, fayda ve kâr mantığı olduğudur. Küreselleşme ideolojisi ilerlemeyi ve gelişmenin kendine içkin ve ancak mevcut sistem içerisinde kalkınma

yolu ile sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Neo-liberal konjonktür kendi ürettiği bilgisini eğitim, teknoloji ve bilimsel gelişme kanallarıyla yaygınlaştırmaktadır.

Hızla bütün dünyaya yayılan neo-liberal politikalar ve küreselleşme furyası, sermayenin uluslararası alanda karşısına çıkan her şey hızla dünyayı değişim etkisi altına almış; ekonomik, kültürel ve toplumsal alanda bütünleşik olarak kendi kavramları içine çekmiştir. Üretim kavramı da salt ekonomik üretim alanıyla dar bir anlama indirgenmiş ve ekonomik üretimde katma değer yaratmayan veya sonucunda kâr-fayda sağlamayan üretimler değersiz, önemsiz görülüp bir kenara itilmiştir. Kapitalist küreselleşme sürecinin hızlanması, Türkiye'nin dünya kapitalist sistemine uyum gösterme cabalarını artırmış, AB'ye uyum konusundaki yasal düzenlemeler hız kazanmıştır. Eğitimde yapısal dönüşüm planlarının/programlarının hayata geçirilmesiyle makro planlamanın yerini stratejik planlama ve mikro planlama gibi yeni uygulamalar almış, “insan kaynakları yönetimi” perspektifi öne çıkmış, eğitimde “standardizasyon” ve “akreditasyon” gibi konular gündeme gelmiştir.⁶⁵ Bu da eğitim kurumlarında verilen bilginin, eğitimin ağırlığının kâr ve fayda sağlayacak alanlara kaymasına ve özellikle insanların entelektüel gelişimini sağlayacak sosyal bilimlerin ikinci plana atılmasına neden olmuştur.

Rekabetçi serbest piyasa mantığı; eğitimi bir insan hakkı ve kamusal nitelikli bir hizmet anlayışı sınırlarından sermaye birikim mantığı sınırlarına çekmiştir. Günümüzde okulların, üniversitelerin en önemli işlevi toplumların aydınlarını yetiştirmek değil; eğitilmiş nitelikli emek gücünün piyasada daha iyi pazarlanabilecek diplomalara, sertifikalar almasını sağlamak ve sadece piyasada en çok kâr getirecek üretim bilgisini vermek olmuştur. Eğitimin anlamı, amacı ve de yöntemi kim tarafından, nasıl verileceği bu mantıkla örülmeye başlanmıştır. Eğitim artık ticarileştirilerek temel insan hakkı olarak tartışılmaktan çıkarılmış ve piyasada alınıp satılabilen bir mal gibi sıradan ekonomik bir faaliyete dönüştürülmüştür.

Kapitalizmde serbest Pazar ekonomisinin eşitsizlikçi/eşitsizleştirici güçlerine eğitimin eşitleştirici gücüyle karşı koyulabileceği savı, liberalizmin ideolojik argümanlarından biridir. Ancak bu sav gerçektir.⁶⁶ Eğitimin piyasalaştırılarak politik alandan uzaklaştırılması ve

⁶⁵ Ünal, L. I., s. 145-156.

⁶⁶ Bowles, S., **Eşitsiz Eğitim ve Toplumsal İşbölümünün Yeniden Üretimi**, Jerome Karabel and A. H. Halsey (Eds.) *Power and Ideology in Education*, New York: Oxford University Press, 1977'den çevrilmiştir, Eğilim ve Yaşam, 1999, çev. Kemal İnal, s. 14.

ekonomik alan ile bağdaştırılması eğitim alanında yaşanan tartışmalar ile eğitimin depolitizasyonu gerçekleştirilmektedir. Bugün eğitimde ideolojik ve politik alanda yapılan uygulamalar ile eğitimin pazar ekonomisi içerisine çekilerek metalaştırılması ve ticarileştirilmesi örtüşmüş ve sermayenin de istediği biçimi almıştır. Sermayenin istediği biçimi alan bu yapıda farklı kesimlerden oluşan, yapılarıyla o toplumda yaşayan tüm bireyler ırkları, dinleri, cinsiyetleri, ekonomik ve sosyal sınıfları ne olursa olsun eğitimdeki değişimlerden ve dönüşümlerden etkilenmişlerdir.

2.2.1. Neo-Liberalizmin Mekânsal Yayılımı: Küreselleşme

“Küreselleşme” denen olgu her ne kadar erken kapitalistleşen ülkelerde gerçekleşen sermayenin aşırı birikimine (over accumulation) bağlı olarak tanımlansa da; sermayenin aşırı biriktiği mekanlardan (erken kapitalist ülkelerden) sermaye birikiminin yetersiz olduğu mekanlara (geç kapitalistleşen mekanlara) sermaye transferi günümüzde yaşanan süreci yeterince ya da tek başına açıklamıyor. Son 20-30 yılda yaşanan değişimi tanımlayan önemli ve baskın unsur/özellik; geç kapitalistleşen ülkelerde de sermaye birikiminin gündelik yaşamı yeniden belirleyecek bir şekilde kendini ifade etmesidir. Bu manada sermaye birikimi dışsal bir olgu olmaktan ziyade; ülke içindeki ilişkileri de yeniden üreten/dönüştüren içsel bir olgu haline gelmiştir.⁶⁷ Dünyayı yeniden kendi koşullarına uygun bir biçimde şekillendirmek isteyen sermaye teknoloji, iletişim ve bilim alanlarında yaşanan ilerlemeleri de arkasına alarak küreselleşme olgusunu şekillendirme sürecinin ideolojik kılıfı olarak kullanmıştır. Neo-liberal kalkınma politikaları küreselleşme ideolojisi ile sadece maddi üretim alanını değil tüm dünyayı egemenlik altına almıştır. Çünkü kapitalizm kendi koşullarını yaratabilmek ve devam ettirebilmek için tüm alanlara sirayet etme ihtiyacı duyar. Jacques Adda küreselleşme ve kapitalizm ilişkisini şöyle ifade eder:

“Küreselleşme olgusu; kapitalizmin doğası, özellikle de politik ve sosyal alanlarda ilişkisinden ayrı analiz edilemez.”

⁶⁷ Ercan, F., Kapitalizm ve Küreselleşmenin Eğitimle Bağlantıları, **Refleks Dergisi, Üniversiteler Dosyası İçin Yapılan Söyleşi**, Sayı 2, 16 Ocak 2007, <https://bianet.org/bianet/egitim/90150-kuresellesmenin-egitimle-baglantilari> (15.11.2018).

Neo-liberal iktisat programlarının dünyada ana akım iktisat haline gelerek uygulanan başlıca ekonomi politikası olması ile birlikte ülke ekonomilerinde yaşanan krizler de küresel bir kriz haline gelmeye başlamıştır. Artık kapitalist eşitsizlikler tüm dünyayı etkileyen küresel sorun hale gelmiştir. Bir yandan küresel hareketliliğin faydaları pazarlanmaya çalışılırken diğer yandan küresel hareketlilikte özellikle emeğin karşılaştığı eşitsiz uygulamalar güçlü olanların küresel hareketlilikten faydalanmasını sağlarken ekonomik anlamda daha güçsüz durumda olanlar için aynı şeyi söyleyememekteyiz.

İnsanların daha eşit olması için verilen kamu hizmetlerinin de neo-liberal politikalar çerçevesinde serbest piyasaya açılması ile hem ülkeler bazında (merkez-çevre ülkeler arası) hem de ulus devletler içindeki kapitalist sınıflar (sermaye sınıfı-emekçi sınıf) arasında eşitsizlik daha da artmıştır. Kapitalizmin küreselleşme furyası ile daha da derinleştirdiği eşitsiz bileşik gelişme içindeki çarpıklıklar ve eşitsizlikler çok daha fazla artış göstererek toplumsal sorunları da artırmıştır.

Teknolojinin gelişimi ve iletişim kanallarının çoğalması ile birlikte dünya üzerindeki toplumların oluşturduğu geleneksel sınırlar kolayca aşılarak, toplumlar kültürel, siyasi ve coğrafi anlamda da etkileşim içine girmiştir. Toplumlar arasında küresel çapta yaşanan bu çok yönlü etkileşim yeni toplumsal ilişkiler ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda küreselleşme dediğimiz şey ekonomik bakımdan sermayenin dünya çapında bir yayılım sağlaması yanında; toplumların etkileşimi sonucu yeni toplumsal dinamikler ortaya çıkması, bu yeni oluşan ilişkilerin bireylerce fark edilmesi ve hatta gündelik yaşamlarına sirayet edecek kadar hissedilmesi ve bu değişmelerin-gelişmelerin yine bireylerce teknoloji ve iletişim araçları aracılığı ile kolayca takip edilebilmesidir.

İnsan üzerindeki emeğin yatırım mantığı içerisinde görülmesinin sebebi insanların artık sadece basit salt ekonomik üretimde emek olarak kullanılmasının ötesinde bir anlamda makineleri yapan makineler olarak görülmesinde vücut bulmaktadır. Eski sanayi devriminde sermayenin oynadığı rolü dünyanın yeni ekonomik düzeninde şimdi “yetişmiş insan gücü” oynuyor. Çünkü rekabetin arttığı globalleşme ve bilgi temelli ekonomide sürdürülebilir büyümeyi kontrol altında tutma, eğitilmiş insanlara bağlıdır. Şu anda ülkelerin “gerçek stratejik

sermayeleri” yetişmiş insan gücüdür.⁶⁸ Bu da üretim sürecine dahil olmayan veya sistemdeki aksaklıkların yarattığı işsizlik sebebiyle dahil olamayanların kapitalist kavramların deyimiyle rekabetçi yarış ortamında faydasız, verimsiz, âtil bir meta olarak görülmesine sebep olmaktadır. İnsanın toplumsal yaşamdaki varlığının değeri yarattığı ekonomik değerlerle, bölüşümden payına düşen parayla ve sağlayabildiği kârla ölçülmektedir. Birey olarak kişinin toplumsal yaşamla kesiştiği noktada kendine dair değerleri kapitalist üretim anlamında faydalı olduğu ölçüde değerli olarak nitelendirilmekte; faydasız olduğu ölçüde de değersiz olarak addedilmektedir. Kişi bilgisi ve yeteneğiyle yatırım malzemesi, üretim sürecinin girdisi ve süreç sonunda ortaya çıkan üründe yaratabildiği değer oranında değerli görülmektedir.

2.2.1.1. Küreselleşmeden İnsan Sermayesine

Tüm dünyayı etkisi altına alan kapitalizm temelde insana ve bilgiye bakış açısını dönüştürmüş ve gerçek anlamda sadece yaşamak ve düşünsel, ruhsal anlamda tatmin olmak için üretim yapan insan yerini artık; rasyonel, üretim, kâr ve bunların hızla artan yönde ilerlemesi için çalışan insan anlayışına bırakmıştır. İnsan bilgisinin, becerisinin üretim alanında yarattığı gelişmeler dikkatleri üzerine çektikçe artık insanlar sadece doğayı değil insan beyninin ve yeteneğinin potansiyellerini de ekonomik çıkarlar doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Dawning Street danışmanı Charles Leadbeater, günümüzde dünya ekonomisini yöneten ana güçlerden birisinin “bilgi kapitalizmi” olduğunu iddia eder:

*“Bilgi kapitalizmi: yeni fikirler yaratacak ve onları tüketicilerin talep ettiği ticari ürünlere ve hizmetlere dönüştürecek güdüdür. Bu, yeni bilgiyi oluşturma, yayma ve kullanma süreci, yükselen yaşam standartlarının ve ekonomik büyümenin arkasındaki dinamodur. Yaşamlarımızın derinlerine ulaşır ve tüketiciler ve emekçiler olarak hepimizi içine alır. Eğer küresel ekonomiye sırtımızı dönmüş olsaydık, bilgi ekonomisinin büyük yaratıcı gücünü de arkamızda bırakmış olacaktık.”*⁶⁹

⁶⁸ Ergün, M., Eğitim ve Kalkınma, 3.Sosyal Bilimler Sempozyumu, “Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü”, D.Ü. Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2011, s. 5-12.

⁶⁹ Leadbeater’dan aktaran Callinicos Alex, Neo-Liberal Bir Dünyada Üniversiteler, Kasım 2006, Bookmarks Publications, London, s. 8.

Küreselleşmiş pazar anlayışının hâkim olduğu toplumsal koşullar altına insanın eğitimi için ayrılan kaynaklar, yapılan harcamalar, uygulanan politikalar da kapitalist sermaye mantığı içerisinde “yatırım” olarak nitelendirilmektedir. Artık insanlar da üretim sürecine çekilen diğer kaynaklar arasında “insan kaynakları” olarak yerini alarak “beşerî sermaye”ye dönüşmüştür. İnsana yaklaşımda değişen bakış açısı hızla insanı emek gücü olmanın bir ötesine taşıyarak sermayeleştirmiş ve bu anlayış kavramsallaşarak “insan sermayesi” olarak da nitelendirilmiştir. Kuşkusuz, daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış, dengeli ve sağlıklı beslenebilen beşerî sermaye, dolayısıyla artan emek verimliliği demektir. İnsan sermayesinin niteliği sürekli yükseltilmedikçe fiziki yatırımları geliştirip derinleştirmenin çok fazla yararı olmayacak, kalkınma süreci bundan beklediği faydayı sağlamayacaktır. Zaten, kalkınmada temel sorun servetin yaratılması değil; serveti yaratacak kapasitenin yaratılması, yani, beyin gücünün yaratılmasıdır.⁷⁰ Servetin yaratılması için bilim ve teknoloji alanında bilgi düzeyi yüksek ve sahip olduğu bilgiyi ekonomik sürece dahil ederek üretimi, kârlılığını ve birikimi gerçekleştirmesi insan bilgisi ve yeteneği üzerine daha fazla düşülmesi ve beşerî sermayenin artırılması gerekmektedir.

2.2.1.1.1. Bir Tür Sermaye Olarak İnsan: Beşerî Sermaye

Beşerî sermaye kavramı II. Dünya Savaşı’nın ardından İnsan Sermayesi Kuramı’nın kavramı olarak Becker, Shultz, Myers, Harbinson, Denison gibi iktisatçıların çalışmaları ile geliştirilmiştir. Ekonomik alanda yaşanan sermaye birikiminin üretimde girdi olarak kullanılanların ölçülebilir olması vaktiyle insan emeğinin niteliğini ihmal eden anlayış ülkelerarası ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel ve bilimsel anlamda farklılıkların gözle görülür hale gelmeye başlaması ile dikkatleri çekmiştir. Daha önce dikkat çekmeyen nitelikli emek gücü yeni rekabetçi teknolojik yarışın hız kazanması ile ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla, 18. Ve 19. yüzyılda üzerinde yeterince durulmayan beşerî sermaye faktörü 20. yüzyılın

⁷⁰ Kaynak, s. 341-342.

sonlarında, gelişmiş ülkelerde birçok ekonomik çalışmaya konu olmuş ve değişik boyutlarıyla ekonomik gelişmeyle olan ilişkisi analiz edilmiştir.⁷¹

Katma değerli üretimin kalkınmayı sağladığı bu koşullarda ülkelerin içinde barındırdığı nitelikli emek gücü ve bu niteliğin değeri; bilgiyi kullanarak toplumu yeniden şekillendiren, katma değer üreten beşerî sermayesi kadar kalkınmakta ve küresel ekonomik rekabette yerini de bunlar belirlemektedir. Artık ekonomide yüksek miktarlarda reel kazanç sağlama olanağının yolu insana yatırım yapılması ve kaynak olarak oluşturulan beşerî sermayenin sermaye birikim sürecine dahil edilmesi ile gerçekleşmektedir. Geline bu noktada kalkınmanın içine aldığı ekonomi, sosyal, kültürel ve teknoloji bütünsel büyüme ve ilerlemenin kilit noktası eğitimli insandır. Maddi üretim koşullarının ve ona dayalı üretim ilişkilerinin temelini bilgiye ve üretilen teknolojiye kayması, beşerî sermayenin niteliğinin değerinin sermaye birikiminde ve sermayenin gelişiminde kullanılır olması bizi bilgi toplumuna götürmüştür. Bilgi toplumunu oluşturan bireylerin temel özellikleri bilgi ve teknoloji temelinde üretim yapabilmesi ve üretilen bu teknolojik bilgilerini sosyal yaşamlarında ekonomi, eğitim, siyaset gibi alanlarda da kullanabilecek nitelikli insanlar olmalarıdır.

Bilgi toplumu olma sürecindeki yarışta insana yatırım yapılması, nitelikli emek gücünün oluşturulması yalnızca azgelişmiş ülkeler için değil gelişmiş ülkelerin de hem mevcut gelişmişliğin gerisine düşmemek hem de maddi birikimi daha da artırmak açısından önemlidir. Bilgi toplumu yaratmanın yolu ise nitelikli insan yetiştirmekten geçmektedir. Yetiştirilen nitelikli insanlar o toplumun beşerî sermayesini oluşturmakta ve o topluma ait beşerî sermayenin niteliğini ve niceliğini belirlemektedir. Eğitimde de başat olarak bu kaynakların ve sermayenin yetiştirilmesi asıl amaç haline gelmiştir. Nitekim artık toplumu şekillendiren kişiler donatıldıkları bilgilerle toplumsal değişmelere yön verenlerdir.

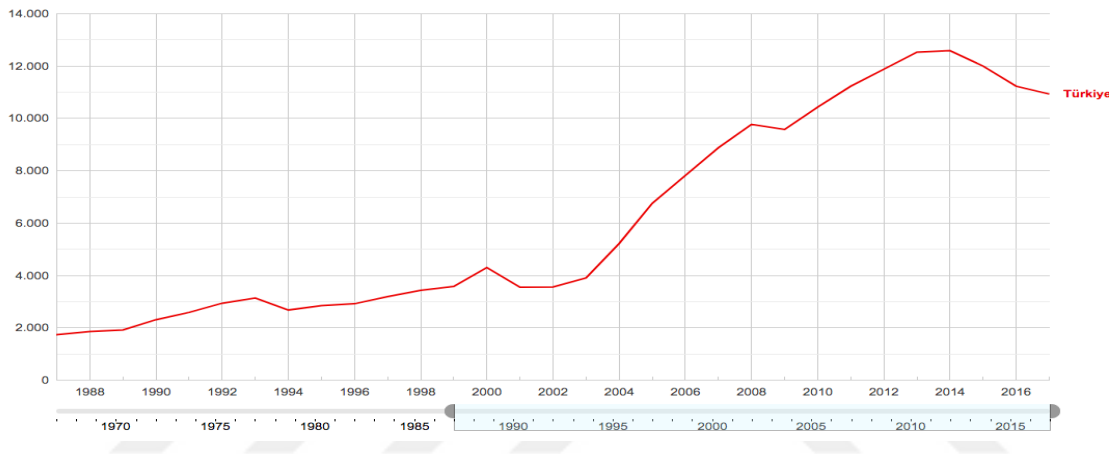
Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de de gerek Marshall yardımları olsun gerek 24 Ocak kararları olsun hem iç hem de dış sermayelerin çıkarları doğrultusunda hareket ederek uygulanan yapısal uyum programları, istikrar politikaları gibi neo-liberal kalkınma politikaları ve üzerine bir dizi dışarıdan gelen sermaye akışının inşaat gibi katma değer yaratmayan sadece geri bağlantılı sektörleri besleyen ancak ileri bağlantısı tüketimle

⁷¹ Karagül, M., Beşerî Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı 5, 2003, s. 80.

sınırlı olan bir alana yatırması, eğitimin niteliğindeki gerekli değişiklikleri gerçekleştirmemek gibi ekonomik ve politik yanlış stratejiler üstü üste eklenerek günümüzde de devam eden sorunlar haline gelmiştir. Ekonomik, politik ve sosyal anlamda yanlış uygulanan politikalar ülkenin ekonomik kırılganlığının artırmış, grafik 1’de görüldüğü üzere son yıllarda milli gelir düzeyi 10.000 dolar üzerine çıksa da artış grafiğini sürdürmemiştir.

Grafik 1

Kişi Başına Düşen GSMH (Cari ABD Doları)

Kaynak:

https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=ny_gnp_pcap_cd&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=region&idim=country:TUR&ifdim=region&tstart=549579600000&tend=1496350800000&hl=tr&dl=tr&ind=false

Küreselleşmeci mantık doğrultusunda küresel düzeyde neo-liberal kalkınmacı politikalar uygulanarak eğitimde evrensel düzeyde aynı seviyede ve benzer bilgilerin verildiği bir eğitim verilmek istenmiştir. Eğitimin evrensel düzeyde benzer şekilde verilmesinin istenmesinin en belirgin amacı da kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu nitelikteki beşerî sermayenin yetiştirilmesi gerekliliğidir. Yetiştirilen bu beşerî sermaye küresel düzeyde rekabete konu olacaktır. Sermaye bilginin öğretilmesi, insanın eğitilmesini ve geliştirilmesini isterken hangi bilginin nasıl öğretilmesi, eğitimlerin hangi ihtiyaca yönelik olarak yapılması gerektiğini kendi istediği tasarımlarla oluşturulan eğitim kurumlarında kendisi karar vermektedir.

Sermayenin tasarladığı eğitim ile sermayenin istediği şekilde insan yetiştirilerek beşerî sermayenin oluşturulması doğrultusunda Shultz insan sermayesi kuramında insana yapılacak

bu yatırımları örgün eğitim, çalışanlara iş başında verilen eğitimle beraber firmalar tarafından verilen bütün yetiştirme programları, firmalar dışında verilen yaygın eğitimler, insanların yaşam sürelerini ve iş görme gücünü etkileyen sağlık alanındaki hizmetler, insanlara daha iyi iş imkanı sağlayan göçler olarak beş grupta bir araya getirmiştir. Bu teoriye göre beşerî sermayenin oluşturulması için insana yapılan bu yatırımlar yanında potansiyel insan sermayesinin temel ihtiyaçlarının da karşılanması için yapılan harcamalar ekonomik üretimde kullanılan beşerî sermayenin verimliliğini yani aynı zamanda da üretimin verimliliği artıracaktır.

Eğitim artık bireyin zihinsel ve ruhsal gelişiminin sermaye mantığına uygun olarak eğitilmesini, bilginin öğretilmesinde de sermayenin üretim sistemine verimlilik, kâr ve fayda sağlayarak rekabete konu olabilecek bilginin öğretilmesini ve üretilmesini amaçlar hale getirilmiştir. İnsanın öğrenme ve üretme içgüdüğü sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması amacı doğrultusunda insanın hem makro düzeyde yarı kamusal ihtiyaçların karşılanması, alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi hem de mikro düzeyde ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Ancak burada yine karşımıza bir çelişkiler yumağı çıkmaktadır. Çünkü neo-klasik iktisat rekabetçi serbest piyasa mantığı ile insanın hem makro hem de mikro düzeydeki bütün ihtiyaçlarını sermaye birikim mantığı içerisine aldığı için bu ihtiyaçları yalnızca belli zümrelerdeki insanlar tam anlamıyla karşılayabilmektedir. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelirin adaletsiz dağıtımı nedeniyle düşük gelir grubundaki insanların hizmetlere ulaşımında yaşadıkları adaletsizlikler, ihtiyaçlarını karşılamada yaşadıkları zorluklar değil beşerî sermaye olmak adına nitelikli emek gücü olmayı tam aksi bu niteliklere sahip olamadıkları için onları bilgi toplumunun oluşturduğu sistemin dışına itmektedir. Mesleki alanlarda belli programların, eğitimlerin, sertifikaların yüksek ücretlerle pazarlanması buna erişemeyen ve erişemediği için de işsiz kalan, işsiz olduğu için de eğitimleri alabilecek gelir düzeyine erişemeyen düşük gelir grubunun bir anlamda Nurkse'ün fakirlik kısır döngüsüne saplanıp kaldığı da söylenebilir.

Eğitimi evrensel alanda gücü elinde bulunduran sermayenin iktidarı şekillendirirken elbette söylemlerinde olduğu gibi eşitlikçi bir eğitim sistemi tüm dünyada oluşturulamamıştır. Serbest piyasaya açılan eğitim piyasalaştırılırken eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olmaktan kaçamamıştır. Bugün dünyada insanların eğitim hakkı korunuyormuş gibi gösterilerek sınıflar arasında alınan eğitimin kalitesinde büyük farklılıklar vardır. Özellikle kamu eğitim kurumlarında eğitim almak zorunda kalan ve dersane, özel ders gibi imkanları

bulunmayan öğrencilerin başarısı daha düşük olmuştur. Neo-liberal politikalar eğitim alanındaki eşitliği ve adaleti daha çok bozmuştur. Eğitimde evrensel olma retoriği özellikle az gelişmiş ülkeler bağlamında pratiğe dönüştüröl(e)memiş ve eğitim, yeni topluma kalifiye eleman yetiştirme adına temel değerlerinden yoksun bırakılmıştır.⁷²

Sanayileşmede ve bilgi toplumuna erişimde insan zihninin geliştirilmesine en fazla ihtiyaç duyan ülkeler gelişmekte olan ülkelerdir. Türkiye'nin de içerisine dahil olduğu gelişmekte olan ülkeler grubu, dünya ekonomi lokomotifinde gelişmiş ülkeler arasında yerini almak için insana daha fazla yatırım yapma ihtiyacı içerisindedir. Gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla eğitim reformu ihtiyacı içinde olan bizim gibi az gelişmiş ülkeler için eğitimin kalkınmanın en temel dinamiği konumunda olması eğitimi kalkınma programlarının bir parçası haline getirmiştir.

Bizim gibi az gelişmiş ülkelerin ihtiyaç duyduğu yapısal reformların başını bilgi toplumuna taşıyıcı olan eğitim çekmektedir. Tabii eğitimin uzun dönemde geri dönüş sağlayan bir iş olması ve AR-GE faaliyetlerinin maliyetli oluşu burada ülkelerin kısa dönemli politik kaygılar ile popülist veya uzun dönemli olmayan programlar ile hareket etmesine neden olabilmektedir. Halihazırda ülkemizde de son dönemde çokça konuşulan yapısal reformlar halen daha neo-liberal politikalar esas alınarak çözüm önerisiymiş gibi sunulmaya çalışılmakta ancak eğitim ve ekonominin çatıştığı alanda özel sektörün eğitim alanına hakim ve belirleyen taraf olması devletin ise özel sektör tarafgirliğinde bir denetleyici olması sebebiyle bizi kalkınmış bir ülke noktasına getirecek eğitim yapılanması önümüzdeki süreçte de oluşacak gibi görünmemektedir.

2.3. NEO-LİBERALİZM TÜRKİYE EĞİTİM SİSTEMİNE YERLEŞTİRİLİYOR

1980'lerden itibaren Türkiye'nin toplumsal gelişmesinde kalkınmacı paradigmanın etkisi azalmış ve "ihracata dönük sanayileşme" stratejisi benimsenmiştir. Bu tarihlerden itibaren, bir süredir "gelişmiş" ülkelerde uygulanmakta olan yeni liberal politikalar Türkiye'de de uygulamaya koyulmuştur. Türkiye'nin toplumsal gelişmesini yönlendiren yeni politikalar,

⁷² Dikkaya, M., Özyakışır, D., Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neo-Liberal Politikaların Etkileri, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 9, Bahar 2006, s. 166-167.

yalnızca eğitim sistemini değil, tüm toplumsal yapıyı dönüştürmeye yönelik olarak hazırlanmış olan ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) tarafından finanse edilen ve denetlenen Yapısal Uyum Programları (YUP) temelinde belirlenmiştir. Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerin yoğunlaşması ve 1995'te Türkiye'nin onayladığı GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) ile birlikte eğitim politikalarında köklü bir değişim yaşanmaya başlamıştır.⁷³

İnsanın kendisinin bir yatırım malzemesi olarak görülmesi bizi buradan insan sermayesi kavramına kadar götürmektedir. Özellikle neo-liberal kalkınma politikalarının küreselleşme ideolojisiyle birlikte insan sermayesi kavramı yaygınlaştırılmış ve eğitilmiş insan ekonomik hayatın en önemli parçası haline gelmiştir. İktisat fakültelerinde “beşerî sermaye” konusunda tezler ve başka çalışmalar yapılmakla birlikte, eğitim ekonomisi/iktisadı bir çalışma alanı (bir alt disiplin) olarak benimsenmemiş, gerek bilimsel gerek kurumsal varoluşu eğitim bilimleri içinde olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak, eğitim iktisatçıları, lisans ve/veya lisansüstü eğitimini eğitim bilimlerinde yapmış olan akademisyenlerden oluşmuştur. Lisans eğitimini eğitim bilimlerinde yapmamış olan eğitim iktisatçıları, öğretmen kökenli, sosyal bilimlerin herhangi bir disiplininden lisans diploması almış veya iktisat fakülte/bölümü mezunu olabilmıştır. Bunların eğitim ekonomisine bakış açıları ve üzerinde çalıştıkları konular geldikleri alanla ilişkili olmuş, bu ise eğitim ekonomisinin Türkiye'deki serüvenini etkilemiştir.⁷⁴

Türkiye eğitim sistemi de tüm ülkelerde olduğu gibi ekonomik alandaki değişimler doğrultusunda sistematik değişikliklere uğramıştır. Dünyanın içine girdiği hızlı küresel kapitalistleşme yarışına Türkiye'de dahil olmuş ve kapitalist sisteme uyum sağlama yönünde gerekli yasal, ekonomik, sosyal ve politik programlarını uygulamaya koymuştur. Özellikle NATO, AB gibi birliklere üye olma isteğinin yanında içerideki kapitalist sermayeyi de büyütme çabası kapitalist programların hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. Neo-liberal iktisadın sunduğu kalkınmacı anlayış ile devletin küçültülmesi ve rolünün sadece sistemin işleyişine hizmet eden bir parça haline getirilmesi ile ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda topyekûn kalkınması bir yana sistemde bulunan mevcut sorunlar ve krizler çok daha fazla derinleşmiştir.

⁷³ Ünal, L. I., “Eğitim İktisadının Türkiye’deki Serüveni: Özgün Bir Varoluş Öyküsü”, Türkiye’de Eğitim Bilimleri Bir Bilanço Denemesi, 2006, Ankara, Nobel Yayınları, s. 145-156.

⁷⁴ Ünal L. I., s. 145-156.

Türkiye eğitim sistemi; felsefi düşüncesi, yöntemsel araçları ve eğitimin amaçları bakımından yeterince güçlü bir sistematik yapıya sahip olmadığından küresel kapitalist dönüşüm sürecinde kendi sistemini koruyacak direnci gösterememiştir. Kapitalist sisteme entegre olma çabası Türkiye’de eğitim sisteminin sosyal ve kültürel anlamda etken bir yapı oluşturamaması ve kapitalist yıkımlar karşısında edilgen oluşu, kapitalistleşme sürecinde politik krizlilerden derinden etkilenen yapısı, sık sık değişen bakanları ve sistemleri ile yeni ve sağlam bir sistem kurmaktan her geçen gün uzaklaşmıştır.

Neo-liberal politikaların uygulanmaya çalışıldığı Türkiye eğitim sistemi sosyal adaletin de bir kenara itilmesi ile çok daha problemlili bir alan haline gelmiştir. Klasik iktisat öğretisinin devletin yatırımlarını verimsiz olarak nitelendirmesi doğrultusunda devletin eğitim alanına yaptığı harcamalarının azaltılması ile eğitimde yaşanmakta olan krizlere çare bulunmaktan uzaklaşmış ve krizin daha da derinleşmesi sonucunu doğurmuştur. Toplumsal anlamda da kültürel olarak kapitalist mantığın getirdiği kültür ile etkileşime giren yerel kültür çarpık bir toplumsal yapı inşa etmiştir. Bir yandan küresel moda değerler ve anlayışlar diğer yandan baskın olan Türk İslam sentezi toplumda çarpık bir birleşme yaşamıştır. Bu çarpık birleşme de eğitimde öğretmeninden, öğrencisine ve yöneticilerine kadar her aşamada ve alanda karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim sisteminin bir türlü felsefi, kültürel ve yöntemsel olarak oturtulamayışı sebebiyle geldiğimiz noktada bugün Türkiye’de devlet okullarında öğretmen kadroları parçalı hale getirilmiştir. Artık sadece özel sektör bünyesindeki okullarda değil kamu okullarında da öğretmenler çalıştırılacak en düşük ücretlerle, en düşük maliyetle ve güvencesiz bir biçimde istihdam edilmektedir. Okulun temizlik hizmetleri taşeronlaştırılmış, taşeron çalışan hizmetlilerin giderleri de okulun kendi bütçesine bırakılmış ve okullar da tıpkı kâr amaçlı çalışan işletmelerde uygulanan az emekçiye çok iş gördürme yoluna gidilen uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Özellikle neo-liberal kalkınma politikaları ile devletin eğitim alanında küçültülmesi gerektiği savı ile birlikte eğitime, bütçeden okullara ayrılan payın düşürülmesi ve hala günümüzde de yeterince kaynak aktarılmayışı okulları öğrencilerden daha fazla para toplamaya itmekte; bu da öğrencilerin okul için bir anlamda gelir kaynağı olarak görülmesine, okul idarecilerini de bir eğitim yuvasından ziyade bir işletme mantığı ile yürütmesine itmektedir.

Okullar işletme tarzı yönetilmesinden kaynaklı olarak okul yöneticileri eğitimde kalitenin artırılmasıyla, eğitim tarzının ve müfredatın niteliğiyle, öğrenim yöntemleri geliştirmek gibi eğitimsel konularla ilgilenmek yerine sürekli gelir getirecek yeni şeyler bulmayla ilgilenir hale gelmiştir. Zaten baştan aşağı değişen eğitim anlayışı içerisinde bu da eğitimin kurumlarının içinin boşaltılmasına, niteliksiz bir hale gelmesine ve sadece diploma veren işletmeler olmasına sebep olmaktadır.

Eğitim neo-liberal politikaların yarattığı dönüşümlerle artık hem bir yatırım alanı hem satılabilen tüketim malzemesi hem de ideolojik olarak da sistemin devamlılığını sağlama aracı olarak kullanılan unsurlar haline gelmiştir. Kişinin kendini geliştirme ve topluma uyumluluğunu sağlama alanı olan eğitim en nihayetinde kapitalizmin yeniden yapılanma ve sürdürülme alanına dönüşmüştür.

2.3.1. Türkiye Eğitim Sisteminde Neo-Liberal Eğilimler ve Dönüşümler

Türkiye’de de 24 Ocak kararlarının uygulanması ile birlikte 1980’den itibaren neo-liberal kalkınma politikaları uygulamaya konmuş ve liberalleşme politikaları yapısal uyum ve istikrar programları adı altında başlıca ekonomi politikası haline gelmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi neo-klasik iktisat ülkemizde de yükselerek ana akım iktisat haline gelmiştir. İngiltere, Amerika, Şili gibi birçok ülkede belirleyici olan bu eğilim Türkiye’de de Turgut Özal ve ekibi tarafından “büyük transformasyon” olarak tanımlanacak bir ideoloji ve bir dizi uygulama yaşama geçirilmiştir.⁷⁵ Artık Türkiye’de de devlet sosyal alanları özel sektöre bırakıp ticarileşen alanlarda seyirci haline getirmiştir. Devlet artık bu alanlarda yaptığı müdahalelerde de sermaye yanlısı adımlar atmaktadır.

Devletin açık bir dille de söylendiği gibi işletme mantığı ile yönetilmesi devlet kurumunun toplumdaki yerini ve görevini de baştan aşağı değiştirmiştir. Artık halkın sosyal haklarını ve refahını koruyup kollayan, gözeten ve bu doğrultuda hareket eden devlet anlayışının en küçük emareleri de günümüzde silinip gitmektedir. Kapitalizmin sermayeci ve işletmecici mantığı kamusal alanda hizmet veren kuruluşların işleyişine de sirayet etmiş, kamu

⁷⁵ Ercan, F., Türkiye’nin Kalkınma Seçeneklerinin Eleştirisi ve Alternatif Bir Çerçeve, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Mayıs 2018, Cilt 29, Sayı 107, ISSN1300-1868, s. 268.

kurumlarında özel sermayeye bırakılabilecek her küçük parça sermayeye teslim edilmiş ve devlet ile sermaye arasındaki ilişki de sermayenin serpilip palazlanması sağlanmıştır. Devlet artık kamusal alanlarda kamusal fayda sağlamaya çalışmaktan ziyade bu alanların sermayeye bırakılarak sermayeye kaynak aktarımı amacı doğrultusunda hareket etmektedir

Uygulanan neo-liberal politikalar doğrultusunda artık ülkemizde devlet kendini eğitim alanında da insanlara tanınmış eğitim hakkını göz ardı edercesine üzerine düşenden çok daha azını yerine getirmektedir. Devlet okullarına yeterli ve etkin yatırımlar yapılmamakta ve eğitimin piyasalaşmasının önü açılmaktadır. Sermaye yanlı politikaları uygularken devlet yaşanan değişimleri üniversitelerde 1981’de kurduğu Yüksek Öğretim Kurumu ile kontrol altında tutmaktadır. Bir yandan kamusal kaynakların yeterince aktarılmayışı bir yandan sistemdeki aksaklıkların giderilmeyişi ve eğitimde serbest piyasa kurulmasına izin verilmesi küresel kapitalizmin vadettiği eşit ve özgür eğitimden bizi uzaklaştırmış, maddi gücü olanların kaliteli eğitime ulaşabildiği ancak maddi gücü yetersiz olanların ise devletin sunduğu imkanla yetinmek zorunda kaldığı bir noktaya getirmiştir.

Kamu harcamalarının kısılması ve kamu sektörünün özelleştirilmesi uygulamaları eğitim alanında ilk kez “kendi okulunu kendin yap” kampanyalarıyla örtülü bir biçimde başlatılmış, 1990 yılından itibaren de küresel aktörler tarafından bu yapılanma sistemli hale getirilmiştir. Dünya Bankası MEB tarafından imzalanan bir protokolle uygulanmasına başlanan Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, ilköğretim ve ortaöğretimin yerelleşmesi temelinde yeniden yapılandırılması, öğretmen eğitiminin yeniden düzenlenmesi ve eğitim yönetiminde yeniden yapılanmayı hedeflemiştir.⁷⁶ Yine 1998’de YUP çerçevesinde gündeme gelen ve daha sonra 2000 yılında Avrupa Konseyi ile imzalanan protokolle sürdürülen “Temel Eğitime Destek Projesi” ile de ilköğretim ve yetişkin eğitimi/halk eğitimi alanı yeniden yapılandırılmaktadır. 1998 yılında imzalanan GATS ile de Türkiye eğitimin piyasalaşmasının koşullarını kabul etmiştir.⁷⁷

⁷⁶ MEB 2000.

⁷⁷ Sayılan, F., Küresel Aktörler (DB ve GATS) ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm, **TMMOB JMO Haber Bülteni**, 2006, s. 48

2.3.1.1. Eğitimin Piyasalaştırılması

Kapitalist üretim sürecinde emek yoğun üretimin ağırlığının azalması ve bilgi yoğun üretimin artması ile birlikte sermaye bilginin üretilmesi konusuna dikkat çekmiş ve piyasalarda bilgi üretim alanlarının da sermaye kontrolünde olması ihtiyacı doğmuştur. Bilginin teknolojik gelişmeyi sağlaması ve teknolojik ilerlemelerin de ekonomik anlamda sağladığı katma değerlerin yüksekliği eğitimin ekonomik alana çekilmesine neden olmuş ve bu doğrultuda eğitim ekonomisi, beşerî sermaye, üniversite-firma iş birlikleri oluşturulmuş, iktisat teorilerinde ekonomik kalkınma modellerinde eğitime yer verilmiş, WB (Dünya Bankası) ve OECD gibi uluslararası üst kuruluşlar eğitim ile ilgili çalışmalara yer vermeye başlamıştır.

Neo-liberal kalkınma politikalarının ekonomide sunduğu reçetelerde devletin yatırımlarının verimsizliği ve devletin piyasalara bırakabileceği bütün alanları özel sektöre açması gerektiği öne sürülmüştür. Bu doğrultuda kamunun eğitim alanındaki yükümlülükleri en aza indirilmeye çalışılmış ve eğitim alanında özelleştirmeden de öte özelleşme yaşanmıştır. Türkiye’de de devlet özel okullaşmanın önünü açmış, devlet okullarına yeterli kaynak ayrılmamış ve eğitimin piyasalaşması sağlanmıştır. Eğitim hizmetinin bir meta olarak algılanması, son yıllarda aşırı değerlendirilen sermaye için yeni yatırım alanı/kârlılık alanı yaratması sermaye açısından hiç kuşkusuz rasyonel ve dolayısıyla istenir bir gelişme, ama soruna toplumsal açıdan bakıldığında eğitim toplumsal işlevleri ile eğitimin piyasalaşması arasında bir gerilimin varlığı açığa çıkacaktır, Özellikle az gelişmiş ülkelerde eğitim olanaklarının ve alt yapısının gelişmemişliği dikkate alındığında, eğitimin sadece sermaye için ve kâr getirici bir sektöre dönüşmesinin bir dizi sakıncası vardır.⁷⁸ Devletin uyguladığı eğitim politikaları eğitim-öğretim alanındaki ihtiyacı karşılamaya yetmemekle beraber eğitimin niteliğinde ve kalitesinde yaşanan düşüşler insanları özel eğitim kurumlarına yöneltmiş ve eğitimin piyasalaşma sürecine hız kazandırmıştır. Artık eğitim kurumları salt insanın eğitim hakkının ve eğitilme ihtiyacının ötesinde piyasaların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmektedir. Neo-liberal kalkınma politikaları ile başlayan süreçte küresel kapitalist

⁷⁸ Ercan, F., **Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaşması; Toplumun Gelişimi Açısından Eğitim Toplumsallaşması (Eğitim-Sanayi İlişkisi)**, <https://docplayer.biz.tr/6108831-Sermayenin-gelisimi-acisinda-egitimin-pi-yas-al-asmasi-toplumun-gelisimi-acisindan-egitim-toplumsallasmasi-egitim-sanayi-iliskisi.html> (15.11.2018).

pazara uyumlu hale getirilmeye çalışılan eğitim kurumları ticarileştirilme politikalarına konu edilmiştir.

Türkiye 1998 yılında imzaladığı Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ile “eğitimin piyasalaşmasının” şartlarını kabullenmiştir ve AB’ye uyum süreci de bu süreci desteklemektedir. Uyum sürecinin temelini “AB eğitim politikaları liberalleştirme yönünde işlemekte; piyasanın talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kamusal eğitimin ticarileşmesi ve özel girişimciliğin desteklenmesi, eğitimin içeriğinin piyasanın taleplerine uyarlanması, yerleştirilerek esnekleştirilmesi; ortak standartlara bağlanarak akışkanlığın sağlanması” oluşturmaktadır.⁷⁹

Örnek vermek gerekirse, özellikle mesleki ve teknik eğitim bağlamında küreselleşmenin ve AB’nin etkisi belirgindir. “Türkiye Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018) hazırlanırken Kalkınma Planları, Hükümet Programları, Mesleki ve Teknik Eğitim 2008-2012 Eylem Planı, Millî Eğitim Şûraları, AB Eğitim Müktesebatı, Vizyon 2023 Projesi, Millî Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı (2010-2014), Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi (2009- 2013), Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011-2014), İstihdam ve Mesleki Eğitim İlişkisinin Güçlendirilmesi Eylem Planı, Ulusal Gençlik İstihdam Eylem Planı ve Bilgi Toplumu Eylem Planı göz önünde bulundurulmuştur. Küresel gelişmelere uygun olarak planlanmış bir mesleki ve teknik eğitim insan odaklı kalkınmanın sağlanmasında etkin rol oynamaktadır”.⁸⁰

Eğitimin bir sektör haline gelmesi ile üniversiteler, okullar ile sanayi ve sermaye grupları arasındaki ilişki karşılıklı bağlantılı olmaktan öte; eğitimin, okulların, üniversitelerin sermayeleşmenin içine bütünüyle alınması, egemenliği altında bulundurması durumunu oluşturuyor. Eğitim kurumları artık insanın zihinsel, ruhsal ve bedensel eğitimi alanı olmaktan uzaklaştırılarak kapitalist rekabette insanların yerini belirleyen unsurlar ve hatta eşitsizliğin yeniden üretildiği fabrikalar haline getiriliyor. Fabrikalarda nasıl işçiler standardize hale getirilmiş işleri belli kurallara ve önceden belirlenmiş ölçütlere göre yapmak durumundalar ise, öğrenciler de okullarda önceden belirlenmiş olan amaçlara ve kurallara uygun davranışları koşulsuz biçimde sergilemek durumundadırlar. Öğrenme-öğretme süreçlerinde öğrencilerin

⁷⁹ Sayılan, s. 48.

⁸⁰ Cantekin, Ö. F., Küreselleşme ve Eğitim: “Homo Economicus” Eğitim Anlayışının Dönüşümü, **Akademik Hassasiyetler**, Cilt 2, Sayı 4, s. 59.

başarısı, süreç sonunda yapılan sınavlarla önceden belirlenmiş davranışları ve yeterlikleri kazanıp kazanmadıkları ya da ne düzeyde kazandıkları ile belirlenmektedir. Elbette bu sistemin yapılandırılmasında, dönemin başat eğitim yaklaşımı olan davranışçılık akımının etkisi büyüktür. Pozitivizmin ve onun sosyal bilimlere yansıyan akımı olan davranışçılığın temel ilkeleri olan nedenselliğe, nesnelliğe, deneye dayalı ve tüm sürecin ayrıntılı biçimde kontrol altına alındığı yaklaşım yoluyla eğitimde çeşitli modeller (Programlı Öğretim, Tam Öğrenme Modeli gibi) geliştirilmiş ve bu modeller aracılığıyla politik sistemlerin ve dolayısıyla eğitim sistemlerinin arzuladıkları standart bilgi, beceri ve davranışlara sahip insan tipini yetiştirmek hedeflenmiştir.⁸¹ Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin getirdiği toplumsal değişmeler ile birlikte eğitim anlayışında yeni baştan bir dönüşüm yaşanmıştır. Son süreçte eğitimin endüstri devrimini yaşayan toplumların ihtiyaçlarını karşılayacak niteliğe bürünmesi ile kapitalizmin kendisinin dönüştüğü yeni biçime uygun şekilde eğitimi dönüştürdüğüne şahit olmaktayız.

Kapitalizmin temel çarkı, Marx'ın deyimiyle “politik iktisadın harekete geçirdiği tek çark para hırsı ve para tutkunları” arasındaki savaş olan rekabet kendini sadece özel eğitim kurumları arasında değil öğrencilerin ve öğretmenlerin de aralarında kendini göstermektedir. Çünkü verilen eğitimin kalitesi ve yeterliliği eğitim öğretim sürecinin sonunda girilen sınavlarda alınan puanlar üzerinden değerlendirilmektedir. Gerek Türkiye’de ülke içerisinde ÖSYM tarafından yapılan sınavlar gerekse de dünya çapında birçok ülkede OECD ve IEA tarafından ortak olarak yapılan PISA ve TIMSS gibi sınavlar ile çocukların başarı düzeyleri ölçülmekte ve eğitim sistemleri öğrencilerin başarı sonuçlarına göre değerlendirilmektedir.

Merkezi ortak sınav sonuçları üzerinden değerlendirmeye tâbi tutulan okullar arasından rekabet yarışı öğretmenleri de eğitimin kültür, sanat ve bilim gibi alanlardan tamamen uzaklaşması ve sınav odaklı eğitim verme anlayışına itiyor. Test sınavlarına göre yapılan eğitimler özellikle dershanelerde ve özel okullarda daha ağırlıklı olarak verilirken devlet okullarının bu noktada daha gerilerde kalması kurumların sınavlarda aldıkları sonuçları da büyük oranda farklılaştırmaktadır. Veliler ve öğrenciler artık okul tercihi yaparken okulların mezun öğrencilerinin sınavlarda aldıkları başarılarına göre tercihte bulunmaktadırlar.

⁸¹ Özdemir, S. M., Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme, *Ahi Ervan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Nisan 2011, s. 91-92.

Eğitimin neo-klasik iktisadın öğretileri doğrultusunda sermaye mantığı çerçevesinde dönüştürülmesi ile birlikte artık insanların eğitim algısı ve anlayışı da farklılaşmış ve insanın eğitimi piyasada yer edinme koşulları belirleyici olarak görülmeye başlanmıştır. Eğitimli bireyler olmak yine önemlidir ancak önemli olan şeyin ne olduğu değişime uğramıştır. Artık eğitimli birey olmağaki amaç kültürlü, sosyal, iyi yetişmiş, ruhsal ve bedensel yetenekleri geliştirilmiş olmaktan öte kapitalist sisteme uyum sağlayabilmiş ve kapitalizmin rekabetçi koşullarında ayakta kalabilmek amacına dönüşmüştür. Kapitalist sermaye mantığı ile önemli olan artık insanların eğitimli bireyler olmalarından ziyade sermayeye hem yatırım hem tüketim hem de ideolojik olarak her anlamdan katkı sağlayabilecek bireyler olarak var olmalarıdır.

2.3.1.1.1. Piyasalaşmanın Kaçınılmaz Sonucu: Özel Okullaşma

Kamusal alanda gerçekleşen eğitim faaliyetlerinin, örgün ya da yaygın eğitim olarak, özellikle de üniversite düzeyinde ticarileşme sürecinin yanı başında son zamanlarda yanlış olarak özelleştirme olarak adlandırılan bir başka süreç daha yaşanmakta. Bu ise eğitimin sermaye tarafından üretilerek pazarlanması olgusudur. Sermayenin eğitim alanındaki hareket alanının gelişmesindeki temel meşruluk aracı kamusal açıdan zorunlu bir hizmet olan eğitimin gerçekte var olan kaynakların etkin kullanılmamasına neden olduğu vurgusu belirleyicilik kazanmaktadır.⁸² Kamusal olanın etkinliğinin yeterli olmadığı savunusu kamusal alanların serbest piyasada pazarlanma konusu yapılmasının önünü açmıştır.

Özel okullar, eğitimin sermaye tarafından bir pazarlama unsuru haline getirildiğine dair en açık örnektir. Bir işletme mantığı ile yönetilen özel eğitim kurumlarında eğitim alan öğrenciler artık eğitim alan bireyler değil bir tüketici ve müşteri konumuna gelmişlerdir. Bu mantık içerisinde eğitim alan öğrencilerin elde ettikleri bilgiler de satılmış birer metalara dönüşmekte ve öğrencilerin eğitim süreci sonunda kazandıkları bilgi ve beceriler piyasada nitelikli emek girdisi kullanılan üretim sürecinde faydalı unsurlar haline gelmektedir. Eğitim

⁸² Ercan, F., Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaşması; Toplumun Gelişimi Açısından Eğitim Toplumsallaşması (Eğitim-Sanayi İlişkisi), <https://docplayer.biz.tr/6108831-Sermayenin-gelisimi-acisinda-egitimin-pi-yas-al-asmasi-toplumun-gelisimi-acisindan-egitim-toplumsallasmasi-egitim-sanayi-iliskisi.html> (15.11.2019).

olgusu, eğitim kurumları, eğitim gören insanlar piyasa mekanizması içerisinde kâr-fayda maksimizasyonu mantığında ele alınmaktadır.

Üniversite diploması işgücü piyasasında insanların iyi bir iş ve iyi bir gelecek için açılan yegâne kapı olması insanlara üniversiteyi kazandırmayı sağlayacak alanlara kaydirmiştir. Yalnızca devlet okullarında eğitim gören çocukların girdikleri isimleri sürekli değişen lise ve üniversite sınavlarında gerekli başarıyı gösterememesi velileri maddi olanakları el veriyorsa özel okullara veya maddi gücü özel okula yetmediğinde görece daha karşılanabilir dershanelere yönelmek zorunda bırakmıştır. Türkiye’de 1980’lerde başlayan dershaneleşme süreci ile birlikte 2013’te dershanelerin kapatılması kararına kadar geline süreçte orta ve alt sınıfta yer alan insanların çocukları merkezi ortak sınavlarda başarılı olmak için devlet okulu eğitimi yanında dershanelere de gitmek zorunda bırakılmıştır. Bu süreçte binlerce öğrenci devlet okullarındaki eğitimlerinin yanında dershanelerde de eğitim almış ve atanmayan binlerce öğretmen de ucuz emek gücü olarak dershanelerde istihdam edilmiştir. Dershanelerin siyasi sebeplerle kapatılmasının ardından dönemin özel okul ve hem özel hem de kamu kurumu öğretmen sayıları azalma gösterse de bu süreç sermayenin yoğunlaşıp merkezileşmesine ve bir sonraki dönemde özel sektörün sıçramalar yapmasına zemin hazırlamıştır.

Piyasalaşan eğitim alanında öğrenciler artık öğrenen, eğitilen birey değil; velileriyle birlikte özel okulların müşterileridir ve eğitim veren kurumlar ise artık birer işletme ve ticarethanedir. Artık önemli olan şey insanın eğitiminden-öğretiminden ziyade “müşteri memnuniyeti”dir. Bu nedenle de eğitim artık hak tanımından çıkarılıp maddi gücü yeterli olanların ayrıcalığı haline gelmektedir. Bu ayrıcalıklı eğitimin niteliği de elbette fiyatlardaki değişmeye göre değişkenlik göstermektedir. Eğitimdeki eşitsizlikler sadece gidilen okulda geçirilen sürede ya da her öğrenciye tahsis edilen kaynaklardaki farklılıkla sınırlı değildir. Eğitimin içeriği ya da niteliğindeki farklılıklar, öğrencilerin sınıfsal konumundaki farklılıkları yansıtır. Eğitimdeki toplumsal ilişkiler, çoğu öğrencinin ileride girecekleri iş/mesleki konumun toplumsal ilişkilerine işaret eder. Bu ilişkiler okullara göre farklılaşmaktadır. Liselerde öğrencilerden otoriteye karşı itaat ve saygı göstermeleri beklenirken, kolej öğrencilerine geniş ölçekli hareket serbestliği tanınır. Farklılaşma eğitimin her düzeyinde görülür. Farklı toplumsal sınıflardan olan öğrencilere okullarda farklı toplumsallaşma kalıpları öğretilir.⁸³

⁸³ Bowles, s. 16.

Tablo 1
Yıllara Göre İlköğretim Okul Sayısı

İLKÖĞRETİM OKUL SAYISI			
Öğrenim Yılı	Resmi	Özel	Toplam
1999-2000	32.634	683	33.317
2000-2001	35.356	716	36.072
2001-2002	34.424	628	35.052
2002-2003	34.525	608	35.133
2003-2004	35.501	613	36.114
2004-2005	34.937	764	35.611
2005-2006	34.262	728	34.990
2006-2007	33.899	757	34.656
2007-2008	33.227	866	34.093
2008-2009	32.862	907	33.769
2009-2010	32.431	879	33.310
2010-2011	31.899	898	32.797
2011-2012	31.177	931	32.108

İLKOKUL VE ORTAOKUL SAYISI						
Öğrenim Yılı	Resmi		Özel		Toplam	
	<i>İlkokul</i>	<i>Ortaokul</i>	<i>İlkokul</i>	<i>Ortaokul</i>	<i>İlkokul</i>	<i>Ortaokul</i>
2012-2013	28.177	16.083	992	904	29.169	16.987
2013-2014	27.461	16.047	1.701	972	28.532	17.019
2014-2015	26.339	15.857	1.205	1.111	27.544	16.968
2015-2016	25.133	15.787	1.389	1.555	26.522	17.342
2016-2017	24.155	16.397	1.524	1.481	25.579	17.898
2017-2018	23.349	16.875	1.618	1.869	24.967	18.744

Kaynak: Yazar Tarafından MEB İstatistikleri Birleştirilerek oluşturulmuştur.

Tablo 2
Yıllara Göre Genel Ortaöğretim Okul Sayısı

GENEL ORTAÖĞRETİM OKUL SAYISI			
Öğrenim Yılı	Resmi	Özel	Toplam
1999-2000	2.215	441	2.656
2000-2001	2.288	459	2.747
2001-2002	2.175	460	2.635
2002-2003	2.215	337	2.552
2003-2004	2.270	467	2.737
2004-2005	2.357	582	2.939
2005-2006	2.778	628	3.406
2006-2007	2.994	696	3.690
2007-2008	3.119	711	3.830
2008-2009	3.270	783	4.053
2009-2010	3.358	709	4.067
2010-2011	3.328	774	4.102
2011-2012	3.331	840	4.171
2012-2013	3.307	907	4.214
2013-2014	2.736	1.007	3.743
2014-2015	2.780	1.174	3.954
2015-2016	2.806	2.085	4.891
2016-2017	2.979	2.246	5.225
2017-2018	3.110	2.606	5.716

Kaynak: Yazar Tarafından MEB İstatistikleri Birleştirilerek oluşturulmuştur.

Tablo 3**Yıllara Göre Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Sayısı**

MESLEKİ VE TEKNİK ORTAÖĞRETİM SAYISI			
Öğrenim Yılı	Resmi	Özel	Toplam
1999-2000	3.322	22	3.444
2000-2001	3.519	25	3.544
2001-2002	3.710	22	3.732
2002-2003	3.649	11	3.660
2003-2004	4.190	14	4.204
2004-2005	5.858	19	3.877
2005-2006	4.007	22	4.029
2006-2007	4.223	21	4.244
2007-2008	4.429	21	4.450
2008-2009	4.595	27	4.622
2009-2010	4.824	22	4.846
2010-2011	5.155	24	5.179
2011-2012	5.546	45	5.501
2012-2013	6.078	126	6.204
2013-2014	6.785	426	7.211
2014-2015	3.660	429	4.089
2015-2016	3.361	419	4.090
2016-2017	4.027	372	4.399
2017-2018	4.077	383	4.461

Kaynak: Yazar Tarafından MEB İstatistikleri Birleştirilerek oluşturulmuştur.

Yalnızca sınav başarısına odaklı temel lise veya daha düşük nitelikteki özel okullar ile aylık binlerce lira ödenen üst sınıfa hitap eden özel okullardaki eğitim büyük farklılıklar göstermektedir. Çok yüksek rakamlarda ödemeler yapılan özel eğitim kurumlarında çocuklara sosyal, kültürel, bilimsel ve sanatsal aktiviteler yer alırken daha düşük bütçeli okullar ise devlet okullarından farklı yanı yalnızca daha az sayıda sınıfları ile sosyal, kültürel, bilimsel ve sanatsal aktivitelere yerine daha fazla sınavlara yönelik eğitim hizmeti sunmaktadır.

Eşitsiz eğitim, toplumsal iş bölümünü yeniden üretir. Üst toplumsal sınıftan olan öğrenciler, alt toplumsal sınıftan olan öğrencilere göre daha fazla eğitim alırlar. Üst toplumsal sınıf kökenli öğrencilerin aldıkları eğitimin miktar ve içeriği, ailelerine benzer biçimde kendi yükselişlerini kolaylaştırır ya da zorlaştırır.⁸⁴ Küreselleşmecî neoklasik iktisadın piyasa koşullarının egemen olması ile hizmetlerin daha eşit biçimde sunulacağı iddiasının doğru olmadığı bu alanda da belli olmuştur. Hatta var olan görece daha eşit durumdaki eşitsizlik artmış ve artmaya devam etmektedir. İnsanın en temel haklarından olan eğitim hakkı serbest piyasa koşullarına bırakıldıkça hak olmaktan fazlaca uzaklaşmış ve artık yalnızca parası yetenin satın alabileceği bir meta haline gelmiştir.

Tablo 4
Yıllara Göre Öğrenci Sayısı

ÖĞRENCİ SAYISI						
Eğitim Yılı	İlkokul		Ortaokul		Ortaöğretim	
	<i>Resmî</i>	<i>Özel</i>	<i>Resmî</i>	<i>Özel</i>	<i>Resmî</i>	<i>Özel</i>
2012-2013	5.426.529	167.381	5.402.692	164.294	4.838.958	156.665
2013-2014	5.390.591	184.325	5.296.380	182.019	5.223.515	196.663
2014-2015	5.230.878	203.272	4.754.540	208.424	5.450.900	240.171
2015-2016	5.128.664	232.039	4.595.342	278.089	5.335.032	472.611
2016-2017	4.759.317	213.113	5.066.780	288.766	5.335.460	514.480
2017-2018	4.870.859	233.740	5.077.153	321.739	5.129.589	559.838

Kaynak: Yazar Tarafından MEB İstatistikleri Birleştirilerek oluşturulmuştur.

Özel okulların yaygınlaştığı eğitim sisteminde öğretmenler devlet okulları, dershaneler, etüt merkezleri, kolejler gibi parçalı çalışma alanlarında istihdam edilmektedir. Devletin atamadığı öğretmenler açık olduğu dönemlerde dershanelerde düşük ücretle istihdam edildiler. Dershanelerin kapatılması ile birlikte ise işsiz kalan bu öğretmenler dershanelerin kapatılması sürecinden temel lise veya kolej olarak çıkan özel eğitim kurumlarında çalıştırılabilecek ucuz emek gücü deposu haline gelmiştir. 2010 yılından itibaren tekelleşme ve piyasalaşma daha da

⁸⁴ Bowles, s. 15.

hız kazanıp daha küçük nitelikte olan etüt merkezleri kapatıldı, özel okulların açılması için devlet teşvikleri artırıldı. Sektörleşen bu alanda da artık yalnızca büyük ve güçlü olan sermayelerin ayakta kalma hakkı olmuştur. Tablo 5’te görüldüğü üzere öğretmenler her geçen yıl özel okulda istihdam edilen öğretmen sayısı çok daha fazla artış göstermiştir.

Tablo 5
Yıllara Göre Öğretmen Sayısı

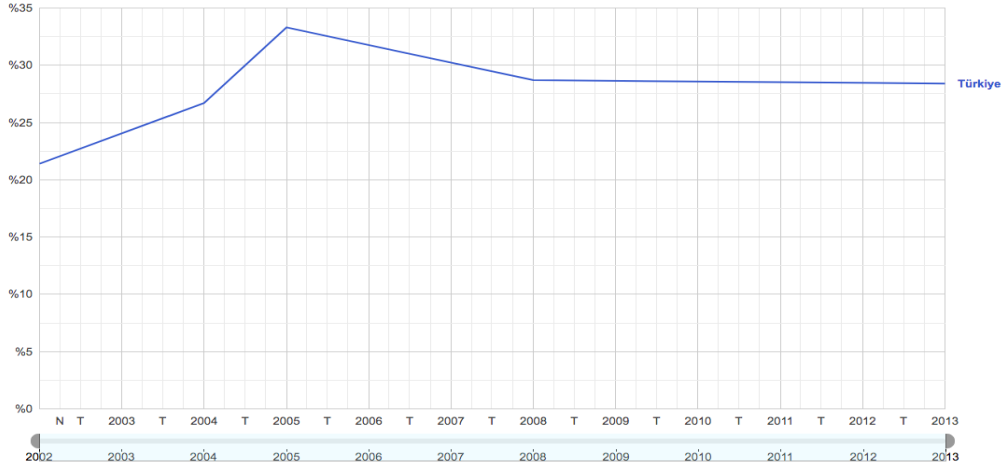
Eğitim Yılı	ÖĞRETMEN SAYISI					
	İlkokul		Ortaokul		Ortaöğretim	
	<i>Resmi</i>	<i>Özel</i>	<i>Resmi</i>	<i>Özel</i>	<i>Resmi</i>	<i>Özel</i>
2012-2013	261.497	20.546	269.759	18.926	232.517	22.378
2013-2014	267.171	21.273	280.804	21.459	249.601	29.040
2014-2015	273.058	22.194	273.049	23.016	267.265	31.113
2015-2016	277.053	25.908	291.392	31.288	277.188	58.502
2016-2017	269.770	23.108	295.575	28.775	280.471	52.596
2017-2018	268.210	28.966	302.257	37.593	284.518	63.451

Kaynak: Yazar Tarafından MEB İstatistikleri Birleştirilerek oluşturulmuştur.

Eğitimin piyasalaştırılması ile her seviyesinde artan özel okul sayısı son senelerde yükseköğretimde de sayıca artış göstermiştir. Grafik 3’te 2002’den sonra formel eğitim veren şirketlerin yüzde olarak arttığını görmekteyiz. Grafik 2’de ise görüldüğü üzere artık vakıf üniversite sayısı devlet üniversite sayısına oldukça yaklaşmış durumdadır. Her geçen yıl sayısı giderek artan vakıf üniversiteleri eğitim-sermaye ilişkisinde sermaye sınıfı bir yandan pazarladığı diploma, sertifika, eğitim programları vs ile kâr elde ederken diğer yandan kullanacağı iş gücünü kendi istediği formata uygun biçimde kendi eliyle yetiştirmektedir.

Grafik 2

Formel Eğitim Sunan Şirketler (şirketlerin yüzdesi)

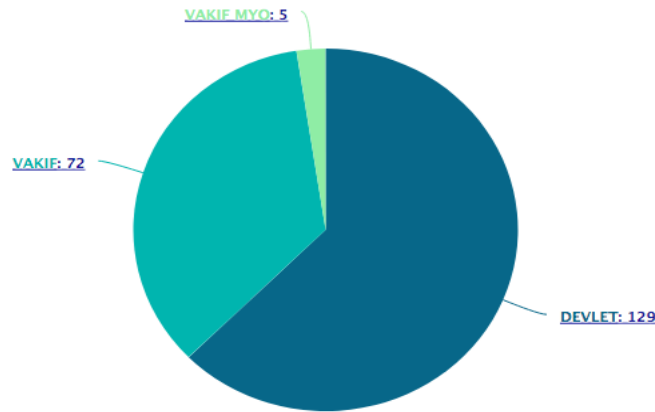
Kaynak:

https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=ic_frm_trng_zs&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:TUR&ifdim=country&tstart=1017180000000&tend=1364335200000&hl=tr&dl=tr&ind=false

Grafik 3

2018-2019 Yükseköğretim İstatistikleri

Türlerine Göre Mevcut Üniversite Sayısı

Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

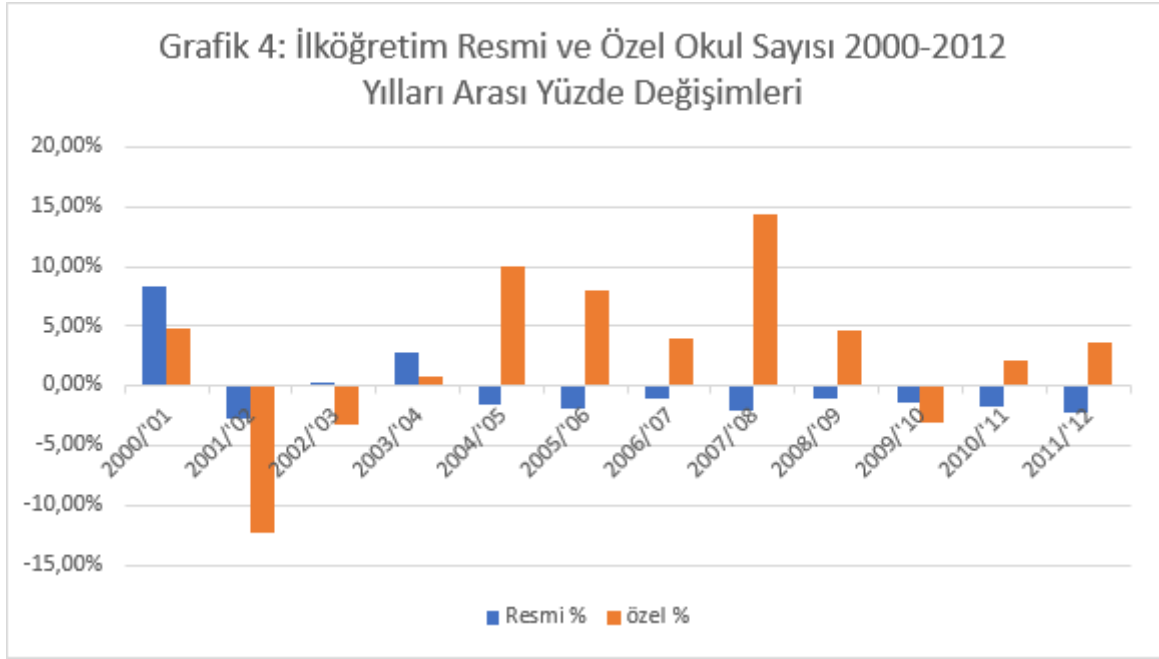
Ayrıca ülkemizde yükseköğretimde de 81 İlde Üniversite projesi ile her şehirde devlet üniversitesi açılması yeterli nitelikte öğretim elemanı olmaması, akademik kadroların

akrabalar, eş, dost ile doldurulması ve özensiz bir biçimde tabela üniversitesi niteliğinde açılması ve yine özel üniversitelerin de sayılarının gün geçtikçe artması yükseköğretimde de niteliği oldukça düşürmüştür, ülkede diplomalı işsizliği artırmıştır. Devlet üniversitelerini kavramsallaştırırken kamu yararı sağlayan kurumlar olarak değil, özel yarar sağlayan akademik kapitalizm merkezleri olarak kavramsallaştırmak daha yararlı olabilecektir.⁸⁵ Özel üniversitelerde ise devlet üniversitelerine nazaran, gidilen özel üniversitenin ücreti arttıkça niteliği de artan eğitim verilmektedir. Özellikle devlet üniversitelerinde yaşanan aksaklıklar ve devlet okulunda görev alan akademisyenlerin aldıkları ücretlerin bilimsel araştırmalar için yetersiz kalması nitelikli akademisyenlerin daha nitelikli özel üniversitelere geçmesine neden olmaktadır. Diğer yandan da daha ulaşılabilir nitelikte görece eğitim fiyatları ucuz olan özel üniversiteler ise üniversiteye giriş sınavında başarılı olamayıp iş bulabilmek için salt diploma almak amaçlı gidilen niteliği daha düşük özel üniversiteler ise diplomalı ama nitelsiz insan yığınları çıkarmaktadır. Türkiye’de bugün artık diploma iyi bir iş bulma ve yaşam standartlarını yükseltme fonksiyonunu da kaybeder hale gelmiştir.

2.3.1.1.1. İlköğretim Resmi ve Özel Okul Sayıları Yüzde Değişimleri

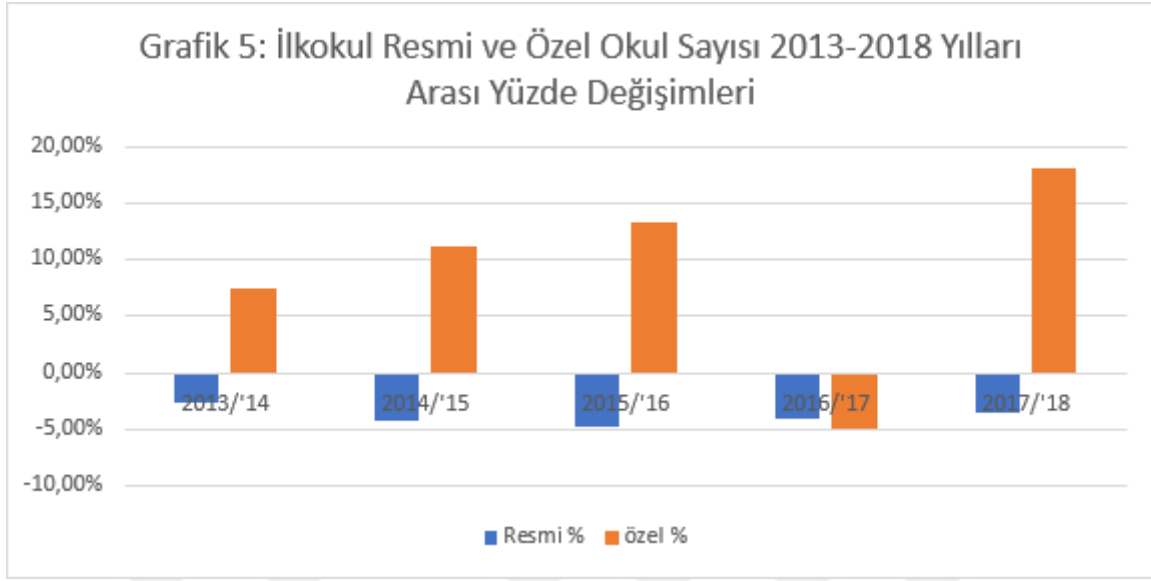
Eğitimde yaşanan değişimler ile kamuda alacağından daha iyi bir eğitim almak isteyen insanların özel okullara yönelmesi insanların eğitim alma ihtiyacının piyasa koşullarına bırakılması ile sektörleşen eğitimde özel okullar hızlı bir artış göstermiştir. Yukarıda yer alan Tablo 1’de verilen sayılar kullanılarak resmi ve özel okul sayılarının yıllık değişim yüzdeleri hesaplanmış ve Grafik 4, Grafik 5 ve Grafik 6 elde edilmiştir. İlköğretimin 2011’den sonra ilköğretim ilkokul ve ortaokul olarak iki parçaya ayrılmıştır. Bu nedenle ilköğretim resmi ve özel okul sayılarındaki değişimi Grafik 4’te, ilkokul ve ortaokul resmi ve özel okul sayılarındaki değişimi ise Grafik 5 ve Grafik 6’da görmekteyiz.

⁸⁵ Aypay, A., Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Bahar 20023, sayı 34, s. 203.

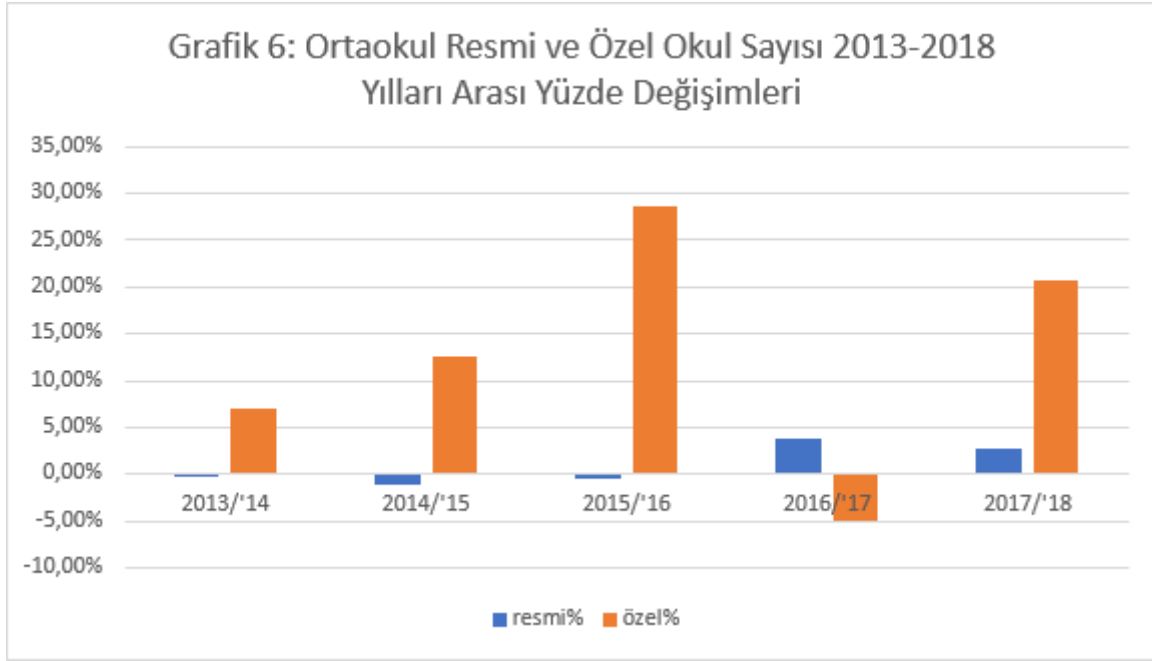
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıda yer alan Grafik 4'e baktığımızda ilköğretim düzeyinde resmi ve özel okulların yıllık artış yüzdelerini görmekteyiz. Özel okulların artış hızı özellikle 2004-2009 yılları arasında devlet okullarından çok daha fazla olmuştur. 2007-2008 döneminde devlet okullarında %1,98 oranında azalma yaşanırken özel okullar %14,40 oranında artış göstermiştir. Grafiğe baktığımızda özel okul sayısındaki azalmaların çoğunlukla kriz dönemleri sonrasına denk düşmektedir. 2011 yılının ardından devlet okulu yine azalma gösterirken özel okul sayısında artış yaşanmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıda yer alan Grafik 5'e baktığımızda özel okul sayısındaki artışın devlet okulundan çok daha yüksek bir artış yaşadığını görmekteyiz. 2013 yılından 2016'ya kadar sürekli bir artış grafiği çizen özel okul sayısı 2016-2017 yılında azalma gösterse de bir sonraki 2017-2018 döneminde önceki dönemlerdeki artış hızını da geçerek devlet okul sayısındaki %3,45 oranındaki azalmaya karşılık özel okul sayısı %18,17 oranında bir artış göstermiştir. Devlet okullarının 2013'ten beri azalış grafiği çizmesi ise oldukça dikkat çekici bir durumdur.

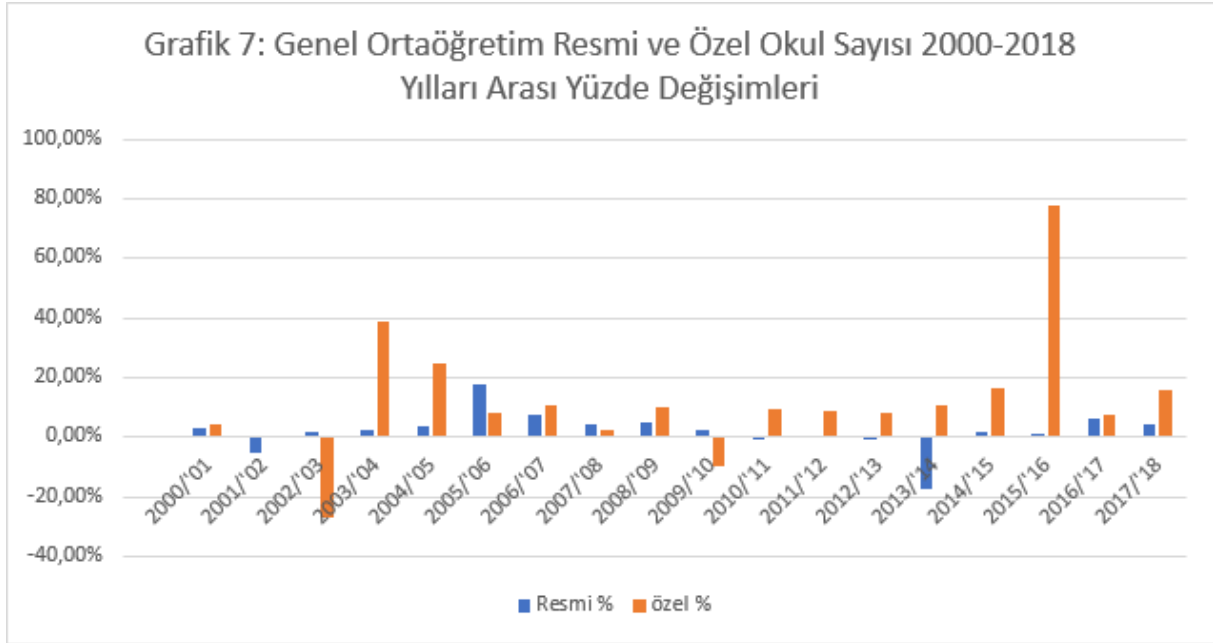

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaokul resmi ve özel okullarının yüzde artışlarını gösteren Grafik 6'ya baktığımızda Grafik 5 ile benzer artış ve azalış oranlarının olduğunu görmekteyiz. 2016-2017 ve 2017-2018 döneminde her ne kadar devlet okulu sayısında artış görülse de genel görünümde özel okul artış oranının yanında oldukça az olduğunu görmekteyiz. 2015-2016 yıllarında ise özel okul artış sayısı %20,76 ile en yüksek değeri göstermektedir.

2.3.1.1.1.2. Genel Ortaöğretim Resmi ve Özel Okul Sayıları Yüzde Değişimleri

Tablo 2'de yer alan genel orta öğretim resmi ve özel okul sayıları kullanılarak hesaplanan değişim oranları ile aşağıdaki Grafik 7 oluşturulmuştur. 1999-2000 döneminden günümüze gelen süreçte resmi okul artışlarının özel okul artışlarının yanında çok daha düşük düzeylerde olduğunu görmekteyiz. Özel okul sayısında da belli dönemler azalma yaşanmış olsa da resmi okulların artışının yanında çok daha yüksek değişim değerlerini görmekteyiz. 2003-2004 döneminde resmi okul artış oranı %2,48 iken özel okul artış oranı %38,58'dir. 2003'ten itibaren azalış, grafiği çizen özel okul sayısı 2010 yılının ardından yeniden artışa geçmiş, 2015-2016 yıllarında %77,60 oranındaki değişim hızıyla büyük bir sıçrama göstermiştir.

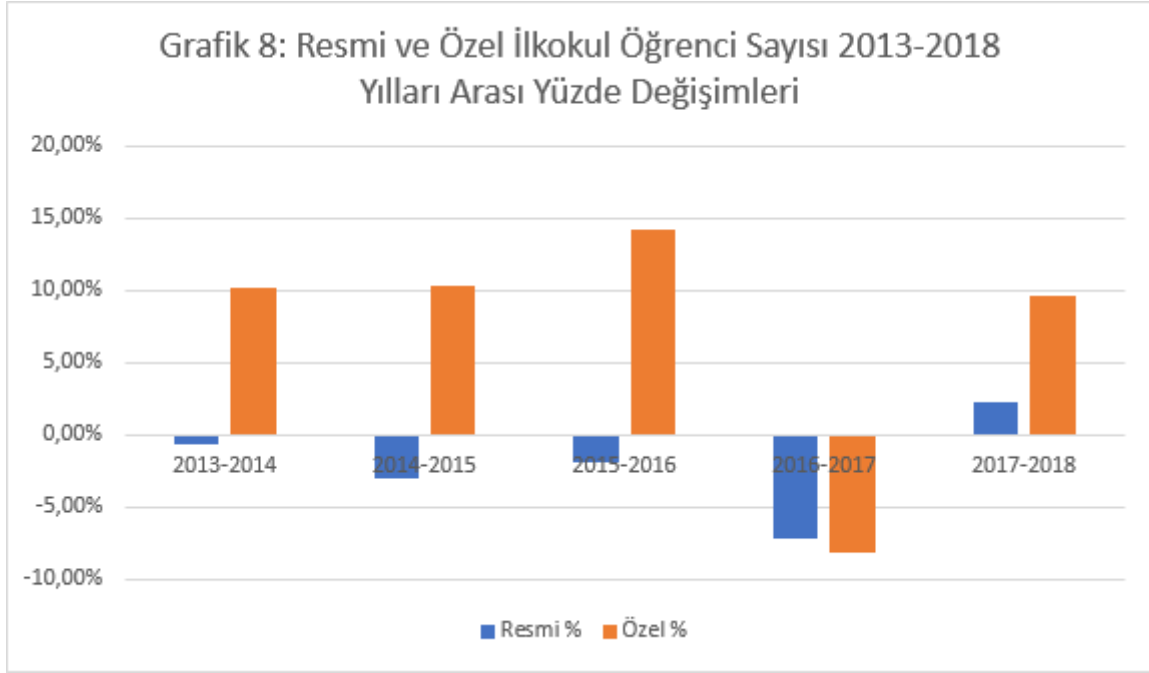
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.3.1.1.1.3. Resmi ve Özel Okul Öğrenci Sayıları Yüzde Değişimleri

Eğitimin sektörleştirilmesi ve bu hızın giderek artması ile özel okulların da öğrenci sayıları büyük bir hızla artmaktadır. Öğrenciler “müşteri memnuniyeti” ile özel okullara çekilmeye çalışılırken kamusal alanda resmi okulların kalite ve öğrenim kaynakları imkanının yetersizliği öğrencilerin özel okullara gitmeye bir anlamda ihtiyaç duymaları sonucunu getirmiştir. Yukarıda Tablo 4’te gösterdiğimiz sayılar kullanılarak resmi ve özel okullarda öğrenci sayılarının artış yüzdeleri hesaplanmış ve bu yüzdeler ile Grafik 8, Grafik 9 ve Grafik 10 oluşturulmuştur.

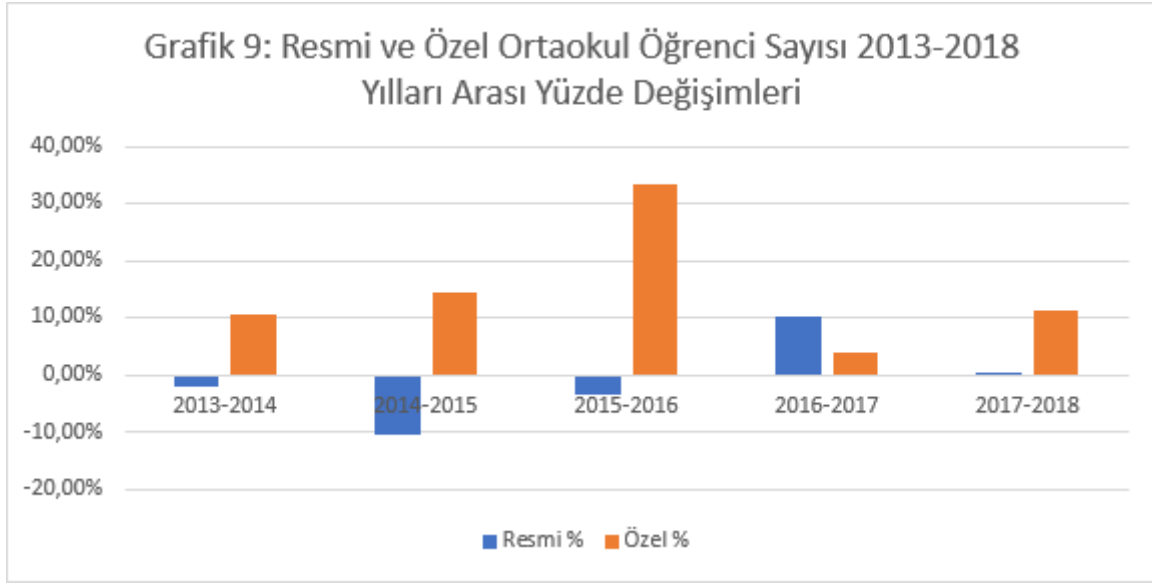
Grafik 8’e baktığımızda 2013-2014 yılında ilkökul düzeyinde resmi okul öğrenci sayısı %0,66 azalma, özel okul öğrenci sayısı %10,12 artış; 2014-2015 döneminde yine resmi okul öğrenci sayısı %2,96 azalma, özel okul öğrenci sayısı %10,28 artış göstermiştir. 2015-2016 döneminde ise resmi ve özel okul öğrenci sayıları arasındaki fark en yüksek düzeyine ulaşmış, resmi okul öğrenci sayısı %1,95 azalırken özel okul öğrenci sayısı %14,15’lik artış göstermiştir. 2016-2017 dönemi resmi ve özel okullar için öğrenci sayılarında azalma gösterirken bu durumun yukarıda aynı dönemde okul sayılarında da görülen azalma ile örtüştüğünü görmekteyiz. 2017-2018 döneminde öğrenci sayılarında yine artış yaşanırken özel okul öğrenci

sayısının %9,68’lik artışı ile resmi okul öğrenci sayısının %2,34’lük artışından çok daha yüksek bir hızla artış yaşadığını görmekteyiz.

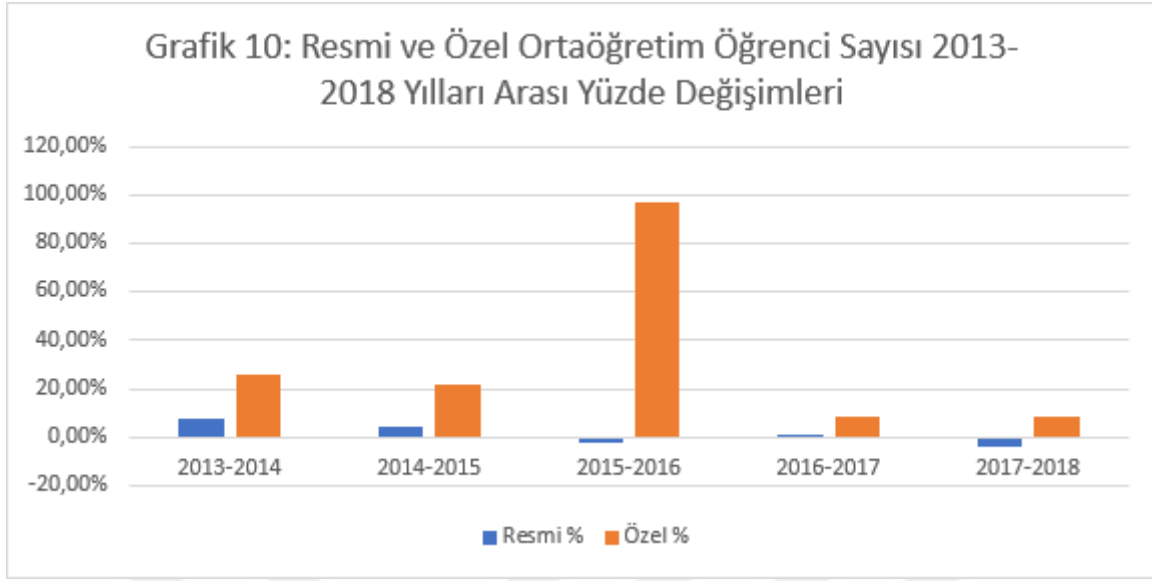
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 9’a baktığımızda ortaokul düzeyinde özel okulların öğrenci sayılarında hiç azalma olmazken resmi okul öğrenci sayılarında çoğunlukla azalma artış dönemlerindeki artışın da çok düşük düzeyde olduğunu görmekteyiz. 2013-2014 döneminde resmi okul öğrenci sayısı %1,97 azalış, özel okul öğrenci sayısında %10,79 artış; 2014-2015 döneminde resmi okul öğrenci sayısında %10,23 azalış, özel okul öğrenci sayısında %14,51 artış yaşanmıştır. 2015-2016 yılı ilkokul düzeyinde olduğu gibi aradaki farkın en çok açıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde resmi okul öğrenci sayısı %3,35 azalırken özel okul öğrenci sayısı %33,42 oranında artmıştır. Grafik 6 ‘ya baktığımızda okul sayılarındaki artış yüzdeleriyle uyumlu biçimde öğrenci sayısı değişim oranlarında 2016-2017 yılında resmi okul öğrenci sayısı %10,26 artmıştır. Ancak burada dikkat edilecek nokta bu dönemde özel okul sayısı azalırken yine de öğrenci sayısında %3,84’lük artış yaşamasıdır. 2017-2018 döneminde özel okul öğrenci sayısı %11,42’lik artış ile yine resmi okul öğrenci sayısının %0,20’lik artışını geride bırakmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 10’da ortaöğretim düzeyinde öğrenci artış hızlarının görürken yine özel okul öğrenci sayılarında hiç azalma yaşanmadığını ve resmi okul öğrenci sayılarında artışlar yaşansa da bu artışların özel okul artış hızlarının yanında çok daha düşük düzeyde kaldığını görmekteyiz. 2013-2014 döneminde resmi okul öğrenci sayısında %7,95 artış, özel okul öğrenci sayısında %25,53 artış; 2014-2015 döneminde resmi okul öğrenci sayısında %4,35 artış, özel okul öğrenci sayısında %22,12 artış yaşanmıştır. 2015-2016 yılı artış hızları arasındaki farkın en yüksek olduğu dönem olarak karşımıza çıkarken; resmi okul öğrenci sayısı %2,13 azalış, özel okul öğrenci sayısı %96,78 oranıyla artış göstermiştir. Bu veri bize özel ortaöğretim kurumlarının bu dönemde bir öncekinin iki katına yakın öğrenci sayısına ulaştıklarını vermektedir. 2016-2017 ve 2017-2018 dönemlerinde önceki döneme oranlara artış hızları düşüş gösterirken; 2016-2017 döneminde resmi okul öğrenci sayısı %0,01 artış, özel okul öğrenci sayısı %8,86 artış göstermiştir. 2017-2018 döneminde resmi okul öğrenci sayısı %3,86’lık bir düşüş sergilerken özel okul öğrenci sayısı %8,82 artış göstermiştir.

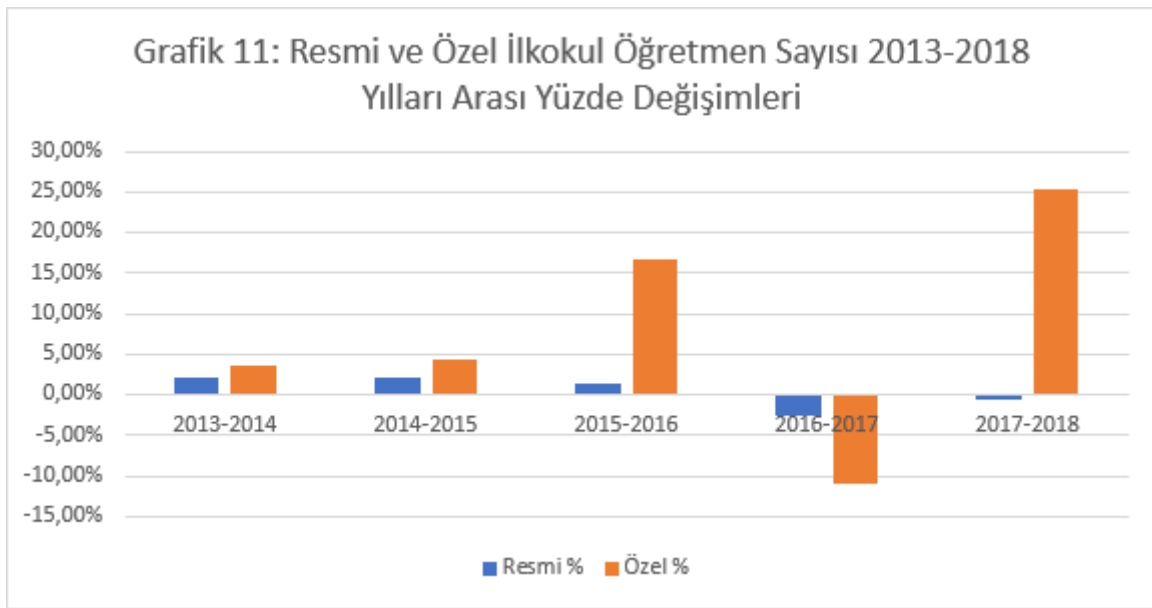
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.3.1.1.4. Resmi ve Özel Okul Öğretmen Sayıları Yüzde Değişimleri

Eğitim sisteminin bütün alanlarına yayılan parçalanma öğretmenlerin de istihdam biçimlerinde parçalı yapıların oluşmasına neden olmuş, devlet kadrolarına atanmayan öğretmenler ya kamu kurumlarında “ücretli öğretmenlik” denilen köleci sisteme mahkûm edilmekte veya özel okullarda “eğitimci” anlayışında ziyade bir işçi veya veliler ile ilişki kurması beklenen bir halkla ilişkiler personeli gibi görülerek çalıştırılmaktadır. Devlet kadrolarına yerleştirilmeyen öğrenmenler düşük ücretlerle ve güvencesiz koşullarla çalıştırılmaktadır. Tablo 5 öğretmen sayıları verileri kullanılarak elde edilen Grafik 11, Grafik 12 ve Grafik 13’te de öğretmenlerin resmi ve özel okullarda istihdamında son dönemde yaşanan değişim hızları gösterilmektedir.

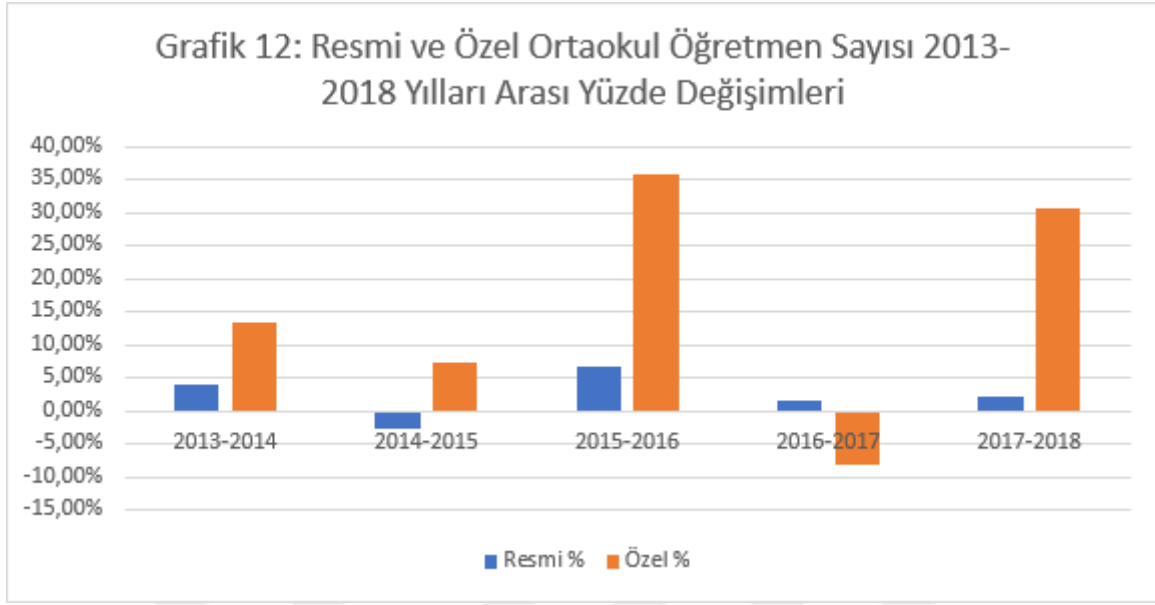
Aşağıda yer alan Grafik 11’e baktığımızda ilkökul düzeyinde öğretmenlerin resmi ve özel kurumlarda sayılarının artış ve azalış hızlarını görmekteyiz. Genel olarak baktığımızda resmi okullardaki öğretmen artış hızları özel sektörün yanında çok düşük düzeylerde kalmaktadır. 2013-2014 yılında resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı %2,17 artış, özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %3,54 artış; 2014-2015 döneminde resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı %2,20 artış, özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %4,33 artış göstermiştir. 2015-2016 döneminde özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %16,73 ile bir sıçrama göstermiş, resmi

okullarda çalışan öğretmen sayısı ise %1,46 artış göstererek bir önceki döneme göre artış hızında da düşüş yaşamıştır. 2016-2017 dönemi her iki tür okul için okul sayılarında olduğu gibi düşüş göstermiş, resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı %2,63 azalırken özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %10,81'lik azalma göstermiştir. Ardından gelen 2017-2018 döneminde resmi ve özel okul öğretmen sayıları artış hızı arasındaki en büyük fark yaşanmış resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı %0,58 azalırken özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %25,35 oranında artmıştır.

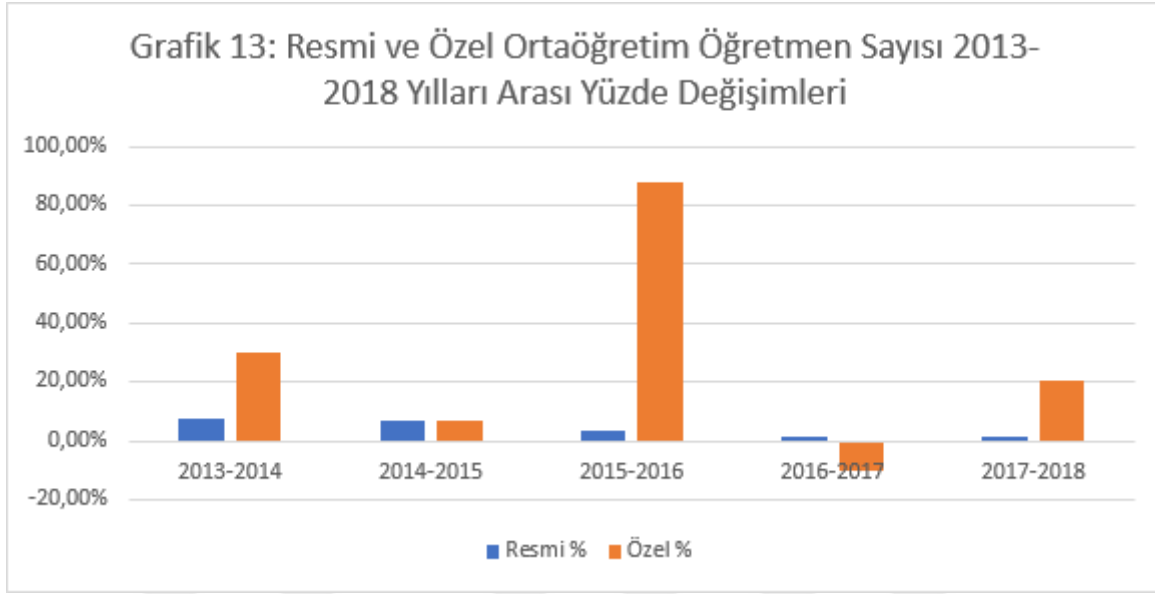
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aşağıdaki Grafik 12'ye baktığımızda Grafik 11'e benzer bir görünüm karşımıza çıkmaktadır. Ortaokul düzeyinde 2013-2014 döneminde resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı %4,09 artarken, özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %13,38 artmış; 2014-2015 döneminde ise resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı %2,76 azalma gösterirken özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %7,26 artmıştır. 2015-2016 döneminde özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %35'lik büyük bir artış gösterirken resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı %6,72 oranında artmıştır. 2016-2017 döneminde ise özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %8,03 azalma göstermiştir. 2017-2018 döneminde ise özel okullarda çalışan öğretmen sayısı bir önceki dönemin aksine büyük bir artış hızı göstererek %30,64 artmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaöğretim düzeyinde çalışan öğretmenlerin resmi ve özel okullarda sayılarındaki değişimi Grafik 13’te görmekteyiz. Burada yine yukarıdaki grafiklere benzer bir grafik karşımıza çıkmaktadır. 2013-2014 döneminde resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı %7,35 artış gösterirken özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %29,77 artmıştır. 2013-2014 dönemi artış hızlarının birbirine en yakın olduğu dönemdir. Bu dönemde resmi okulda çalışan öğretmen sayısı %7,08, özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %7,14 artış göstermiştir. 2015-2016 dönemi ise önceki dönemin tam aksine aradaki farkın en yüksek olduğu dönem olup resmi okullarda çalışan öğretmen sayısının %3,71’lik artışına karşılık özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %88,03 artış yaşamıştır. 2016-2017 döneminde ise özel sektörde çalışan öğretmen sayısında %10,10’luk bir düşüş yaşanırken resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı ise %1,18 oranında artmıştır. 2017-2018 döneminde ise resmi okullarda çalışan öğretmen sayısı sadece %1,44 artarken özel okullarda çalışan öğretmen sayısı %20,64 oranında artış göstermiştir.

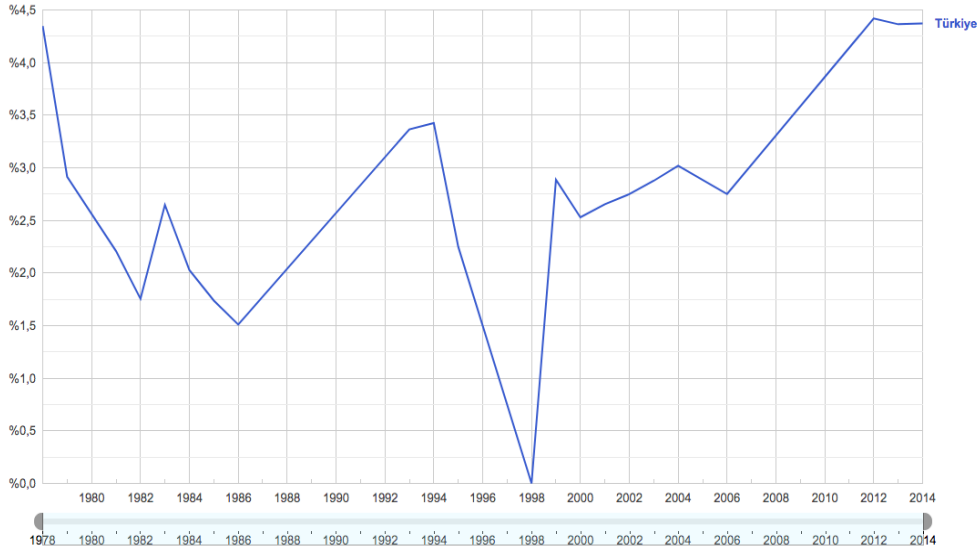
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.3.1.1.2. Milli Gelirden Eğitime Ayrılan Payda Yaşanan Değişimler

Türkiye’de eğitime yapılan kamu harcamalarında neo-klasik kalkınma politikalarının uygulamaya konulmasının ardından 1978’den itibaren büyük bir düşüş yaşanmaya başlamıştır. Türkiye’de kamu kesiminin eğitim alanının piyasalaşmasının ve serbest piyasa koşulları ile özel okullar açılmasındaki en büyük etkenlerden biri budur. Eğitime milli gelirden ayrılan payın giderek düşmesi devlet okullarında niteliğin, kalitenin ve başarının da düşmesine sebep olmuştur. Kaynak yetersizliği nedeniyle okullar gereken yeterliliklerini sağlayamamaktadır. Devlet okullarında kütüphane, spor salonu, laboratuvar gibi ihtiyaçları minimum düzeylerde karşılanmaktadır. Buna karşılık her geçen yıl sayısı artış gösteren özel okullar verdikleri eğitimde devlet okullarının yeterince karşılayamadığı bu eğitimleri vereceği vaadi ile yüksek fiyatlarla kendilerine müşteri olarak gördükleri öğrencileri çekmektedirler. İnsanlar da maddi olanakları yettikleri ölçüde özel okullara yönelmektedir.

Grafik 14

Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları, toplam (GSYİH'nın Yüzdesi)

Kaynak:

https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=se_xpd_totl_gd_zs&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:TUR&ifdim=country&tstart=259797600000&tend=1395871200000&hl=tr&dl=tr&ind=false

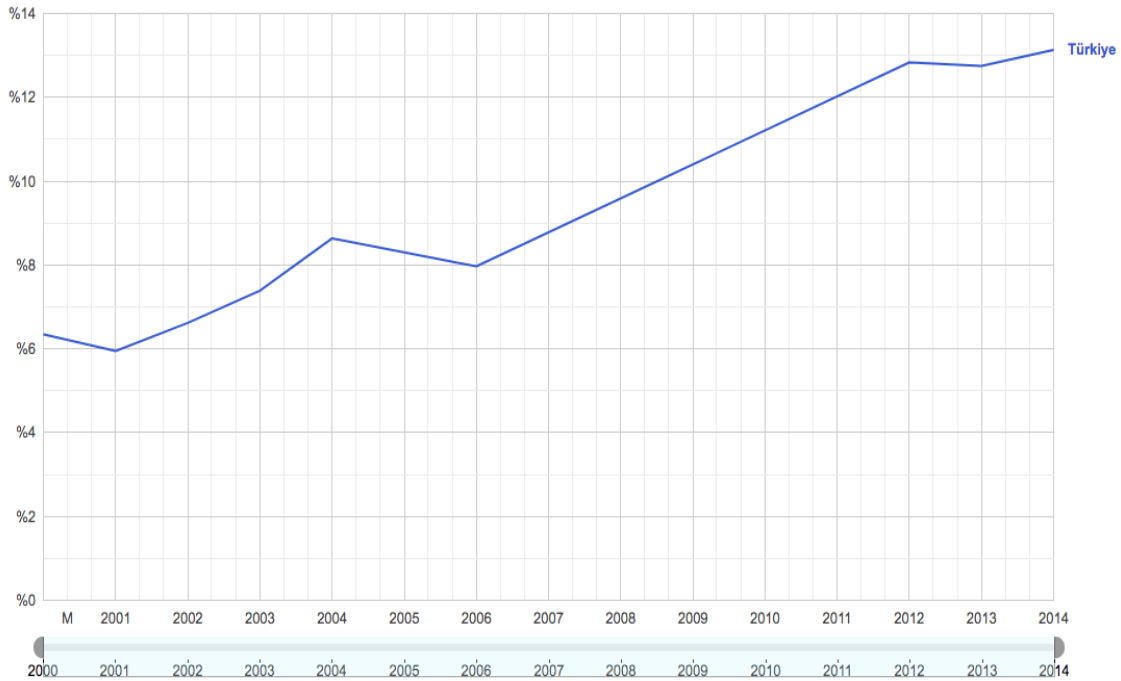
Grafik 14'e baktığımızda özellikle 1994 ile 1998 arası eğitime GSMH'dan ayrılan payda hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Daha sonraları ise 1990'ların sonlarına doğru yaşanan krizle neoklasik iktisadın de-regülasyon politikalarının ve hamlelerinin yanlış olduğu fark edilmiştir ve kaynak aktarımı artırılması yoluna gidilmiştir. Ancak eğitime aktarılan kaynaklar artırılmış olsa bile bozulan Türkiye eğitim sistemi halen daha katma değer üretebilecek, kaliteli eğitim veren bir sistem olacak noktaya erişememiştir. Çünkü bu kez de kamu kesimi eğitime müdahalesini düzenleyici rolünü üstlenerek özel sektörün ve piyasanın ihtiyacı olan düzenlemeleri yapma görevini üstlenmiştir.

Devletin toplumsal yaşamın bütünü ve refahını etkileyen gelir dağılımı, istihdam, sosyal ve ekonomik kalkınmaya ilişkin kararları piyasaya bırakan anlayışı benimsemesi ve küresel kapitalist rekabetin insafına bırakılan eğitim alanındaki unsurlar arasındaki ilişkilerin piyasalaştırılmış/sektörleştirilmiş bir yapıda düzenlenmeye bırakılması eğitimde problemlerin çözülmesi bir yana Türkiye eğitim sisteminin çok daha problemlili bir alan haline gelmesine sebep olmuştur.

Ekonomik alanda ülkenin üretim yapmak için üretim yapılacak makinelerin ve yeni gelişen teknolojilerin ithal edilmesi ve dünyaya katma değerli mal satılamayarak gelir sağlanamaması makro ekonomide dış borç stokları 1970’lerden itibaren artış grafiği seyrederek 2016 itibariyle 400 milyar doların üzerine çıkmış ve dış borçların GSMH’ya oranı artma eğimli bir grafik izlemiştir. Ekonomide yaşanan artan borçlanma, ithalatta ara malının ithalat içerisindeki payının yüksekliği, milli gelirde 10.000 dolar civarında saplanıp kalma durumu devlet yönetimini AR-GE faaliyetlerine ve eğitime yapılan harcamalarını artırmaya yöneltmiştir.

Grafik 15

Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları, toplam (hükümet harcamalarının yüzdesi)

Kaynak:

https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=se_xpd_totl_gb_zs&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:TUR&ifdim=country&tstart=259797600000&tend=1395871200000&hl=tr&dl=tr&ind=false

Grafik 15’te de gördüğümüz üzere 2001 yılından itibaren eğitime yapılan kamu harcamaları artmaya başlamıştır. Bunun temel sebebi kuşkusuz dünyanın eğitimli insanların bilgiyi teknolojiye ve bilimsel ilerlemeye dönüştürerek dünyaya yeni bir yön vermesi ve insan eğitiminin ülkenin ekonomik kalkınmasının motoru olduğunun çok daha net bir biçimde

gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler ile aralarındaki makası giderek açılmaya başlaması ve Türkiye'nin de küresel rekabette yerini ön sıralara taşıma isteğidir. Türkiye için en büyük paradoks da buradan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Zira ileride de göreceğimiz biçimde dünyada çapında yapılan sınavlarda alınan kötü sonuçlar değişmemiş, eğitimde istenen başarıya ve kaliteye ulaşamamış, endüstri devrimine hâlâ ayak uydurulamamıştır. Kuşkusuz bunda uygulanan politikaların yetersiz ve niteliğinin düşük olması ve uygulamaların popülist kaygılarla yapılması da etkindir.

2010 yılında başlatılıp 31 Aralık 2015'e kadar yapılan Fatih Projesi ile okullarda öğrencilere tablet dağıtıldı, sınıflara akıllı tahtalar yerleştirildi ve bu yöntemle öğrencilerin teknolojik alanla iç içe olması ve hem öğrencilerin teknolojiye uyum sağlaması hem de bilişim sektörünün desteklenmesi amaçlanmıştır. Ancak geldiğimiz noktada PISA'da çocuklar teknolojik okur-yazarlık ve üretiminden ziyade henüz kendi dillerinde sorulan temel okuma becerileri, fen okuryazarlığı, matematik okuryazarlığı ve problem çözme alanında sorulan sorularda kötü sonuçlar almaktadır.

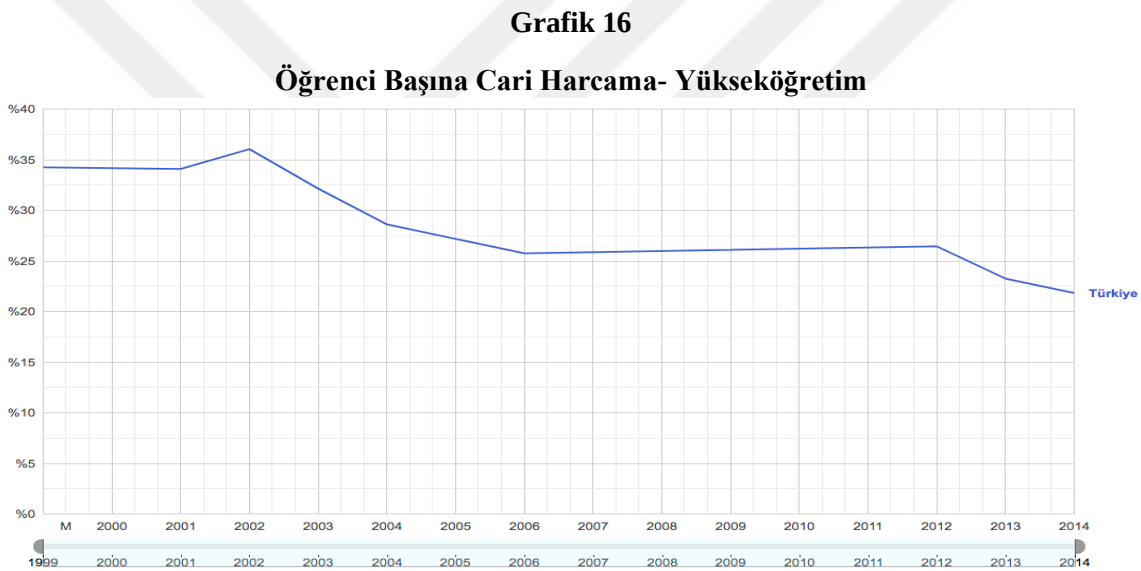
Eğitimin piyasalaştırılıp özel sektörün insafına bırakılması, devletin gereken önemi ve özeni göstermemesi eğitim sistemimize büyük hasarlar vermiştir. Son yıllarda endüstri devrimi yaşanırken eğitimin önemi her zamankinden daha fazla konuşulurken artık Türkiye eğitime daha fazla kaynak ayırsa da istediği sonuçları alamamaktadır. Türkiye eğitim sistemi sık sık değişen bakanları ve eğitim politikaları ile her geçen yıl daha da kötüleşen bir tablo sergilemektedir. Gerek ileriki bölümde göreceğimiz PISA sonuçlarında kötü sonuçlar almamız gerekse de ülkenin kendi içerisinde nitelikli üretim yapabilecek nitelikli iş gücünün ekonomide de etkin bir şekilde istihdam edilememesi Türkiye eğitiminin ve ekonomisinin çözmesi gereken mutlak bir sorundur.

2.3.1.1.3. Öğrenci Başına Cari Harcama Değişimleri

Bilginin ve bilgiyi kullananların toplumun şekillendirilmesinde ve ilerlemesinde etkinliğinin ve öneminin artması ile eğitim kurumlarının ve eğitilmiş bireylerin toplumsal alandaki yeri daha da önem kazanmıştır. Bilginin hâkim olduğu toplum yapısında eğitime olan talep gün geçtikçe katlanarak artmıştır. Gerek devletlerin kendisinin sosyal ve ekonomik bir politika olarak bilgi toplumu olma amacı ile içeride uyguladıkları politikalarla gerekse de hane

halklarının bireysel olarak daha iyi bir gelir ve daha yüksek yaşam standartları elde etmek için eğitimde daha fazla yatırıma yöneldikleri görülmektedir.

Ülkelerin küresel kapitalist rekabette eğitimde daha gelişmiş bir yapıya ulaşmak için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ve eğitim kurumları arasında özellikle yükseköğretime daha fazla kaynak ayırmaları gerekmektedir. Zira üniversiteler bir ülkenin bilgiyi öğrenmeyi ve kullanmayı bilen bireyleri yetiştiren kurumlarıdır. Ancak aşağıdaki grafiklerde görüldüğü üzere Türkiye’de kamunun öğrenci başına yaptığı cari harcamalar yükseköğretimde her geçen yıl düşüş yaşamaktadır.

Kaynak :

https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=expenditure_per_student&fdim_y=education_level:4&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:TUR&ifdim=country&tstart=922485600000&tend=1395871200000&hl=tr&dl=tr&ind=false

Kapitalizmin getirdiği parçalı anlayış sebebiyle devlet ve toplum arasındaki ilişkiler çözülmekte ve bireylerin sermaye ile kurdukları bağlar yeni kapitalist ilişkiler içerisinde devletin kalkınma amacıyla ters düşmektedir. Devlet desteğinden yoksun bırakılan insanlar sermayenin birikim amacıyla kullanabileceği “faydalı rasyonel insan”lara dönüşürken sermaye palazlanmakta ancak devlet-vatandaş-eğitim-bilim zincirinde yaşanan çözümler eğitimde ilerlemenin önünü kesmektedir. Öğrenci başına yapılan harcamaların düşüş gösteren bir grafik seyretmesi öğrencilerin eğitimlerinde daha az devlet desteği gördüğünü ve eğitim harcamalarını

ailelerin veya hem çalışıp hem okuyan öğrencilere yüklendiğini göstermektedir. Bilim üretmek için daha fazla destek görmesi gereken üniversite okuyan öğrenciler eğitimde yalnız bırakılmaktadırlar. Bilim kapitalizmin tekeline bırakılmakta ve tüm toplumun yönünü belirleyen dinamiklerin nasıl işleyeceği sermayenin insafına kalmaktadır. Böylece neo-liberalizmin 1970’li yıllardan beri gündeme getirdiği hizmetten yararlanan öder ilkesi, eğitim için de geçerli olmuştur. Eğitim bireysel bir olgu olarak tanımlandığı anda eğitim hizmetini diğer hizmetler gibi bir meta olma konumuna indirgenmiştir. Eğer eğitim hizmetinden yararlanan ödeyecekse, yani diğer metalar gibi bir karşılığı olacaksa, bu metanın arzı da özel olmalı. Yani eğitim hizmeti kamu tarafından arz edilmesine gerek kalmıyor. Eğitimin sermayeleştirilme sürecini meşrulaştırma yönündeki akademik çabaları tanımlayan ikinci aşama, eğitim hizmetinin özel kesim tarafından üretildiğinde nasıl etkin olacağı ve kaynakların nasıl en iyi dağıtılacağı yönünde olmuştur.⁸⁶

2.4. ÖLÇÜLEBİLİR EĞİTİM ANLAYIŞI: EĞİTİMİN EKONOMİDE GERİ DÖNÜŞ ORANLARI

Neo-liberal iktisadın sosyal ve ekonomik yapıya hâkim olması ile eğitim yaşanan değişim ve dönüşümlerden en fazla etkilenen alanlardan biri olmuştur. Eğitim anlayışının ekonomik temelli verimliliklerinin ölçülmesinin ve değerlendirilmesinin temel anlayış haline geldiği, eğitimin verimliliğinin piyasa süreçlerindeki elde edilen kâr ile eşdeğer görüldüğü, müfredatların piyasanın işleyişiyle paralel şekilde yeniden değiştirildiği, eğitimin kapitalizmin ulaştığı her yeni boyuta uyumlu hale getirildiği noktada eğitim bir bakıma kapitalizmin çizdiği sınırlar içerisine çekilmiş ve sınırlandırılmıştır. Özünde bireyin toplumsallaşması ve toplumsallaşma sürecinde bireye ait yeteneklerin gelişmesini sağlayan ve böylece bireysel yetenekleri de sosyalleştiren eğitim, sadece bireyin gelecekteki getirişi dolayımında tanımlanmaya başlanmıştır. Toplumsal olarak daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşmanın temel aracı olan eğitime, sadece bireyler açısından bir yatırım ve dolayısıyla gelecekte getireceği bireysel yararlar açısından bakıldığında, artık eğitimin ticarileşmesinin yanı başında eğitimin bizzat kendisini üretilme koşullarının sermayeleştirilme sürecinin başladığını vurgulamamız

⁸⁶ Ercan, F., **Eğitim ve Kapitalizm – Neo-Liberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi**, Bilim Yayıncılık, 1. Baskı, Haziran 1998, İstanbul, s. 26.

gerekıyor.⁸⁷ Eğitimde öğretim alanlarının piyasa süreçlerine göre düzenlenmesi ve sermayeleştirilmesi ile birlikte artık eğitimde kapitalist getiri sağlayan alanlarda uzmanlaşma artmış ve gerek sosyal gerekse fen bilimlerinde bütünsel bir eğitim anlayışının yerini piyasa sistemi içerisinde önemi ve yeri olan alanların gelişmesine bırakmıştır.

Devletin liberalleşme politikaları ile kamusal alandan çekilmeye başlaması ile eğitim alanında da halen daha içerisinde bulunduğumuz özelleşme süreci başlamıştır. Minimal devlet anlayışını benimseyen ekonomi politikaları sermayenin eğitim alanında sermaye üretimi yapmasının önü açılmıştır. Devletin yatırımlarının verimsiz olduğu görüşünün savunulduğu serbest piyasa anlayışında eğitimin de etkinliğinin ve verimliliğinin artması için eğitim alanının piyasa sürecine bırakılması vurgulanmıştır. Nitekim kamusal olarak zorunlu bir hizmet olan eğitimde sermayeye alan açacak eğitim politikaları yürüterek sermayenin eğitim alanında da palazlanmasının önü açılmıştır.

Neo-klasik iktisat, iktisadın genel toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak incelenmesi temelinde kurgulanmıştır. Marjinalist devrim ile birlikte iktisat, kendi içine çekilerek, üretim, fayda, talep ve benzeri kavramları belirli varsayımlar (matematiksel formülasyonu olanaklı kılan ve ekonominin gerçek durumla bağını koparan varsayımlar) temelinde matematiksel modellerle çözümleyerek, ekonometri adı verilen formülasyon ve çözümleme tekniklerini kullanarak, kendisini diğer sosyal bilimlerden farklı bir yere taşımıştır. İktisadın zamanla güçlenen bu içeriği, diğer sosyal bilimlere de yansımıştır.⁸⁸ Ekonomik ve teknolojik değişmelerin ve gelişmelerin hızlılığının getirdiği rekabet koşullarına uyum sağlamaya çalışan uluslar ve sermaye bir yatırım alanı olarak gördüğü eğitimi tıpkı piyasa ve fiyat mekanizmasına yerleştirilen ve metalaştırılan her şey gibi eğitimin de ölçülebilir olmasını istemektedirler.

⁸⁷ Ercan, F., **Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaşması; Toplumun Gelişimi Açısından Eğitim Toplumsallaşması (Eğitim-Sanayi İlişkisi)**, <https://docplayer.biz.tr/6108831-Sermayenin-gelisimi-acisinda-egitimin-pi-yas-al-asmasi-toplumun-gelisimi-acisindan-egitim-toplumsallasmasi-egitim-sanayi-iliskisi.html> (15.11.2019).

⁸⁸ Ünal, L. I., **"Eğitim İktisadının Türkiye'deki Serüveni: Özgün Bir Varoluş Öyküsü"**, Türkiye'de Eğitim Bilimleri Bir Bilanço Denemesi, 2006, Ankara, Nobel Yayınları, s. 139.

Tablo 6
Gelir ve Eğitim Seviyelerine Göre Dönüş(%)

Per capita income level	Private			Social		
	Primary	Secondary	Higher	Primary	Secondary	Higher
Low	25.4	18.7	26.8	22.1	18.1	13.2
Middle	24.5	17.7	20.2	17.1	12.8	11.4
High	28.4	13.2	12.8	15.8	10.3	9.7
Average	25.4	15.1	15.8	17.5	11.8	10.5

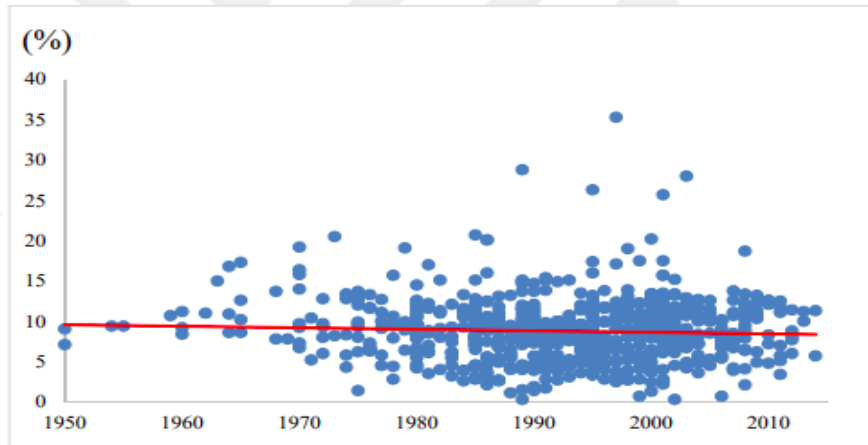
Kaynak: Psacharopoulos, G., Patrinos H.A., Returns to Investment in Education A Decennial Review of the Global Literature, Policy Research Working Paper, World Bank Group, Education Global Practice, April 2018.

Eğitim kalkınma bağlamında ülkeleri arasında önemli farklar ortaya koyması üzerine iktisatçılar eğitim ve kalkınma ilişkisi üzerine yaptıkları çalışmalar ile eğitim ve ekonomiyi ilişkilendirilmiş ve bu ilişkiyi ekonomik ve sosyal kriterler kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle Shultz'un "Beşerî Sermaye Teorisi" üzerine yaptığı çalışma ile eğitim artık tam anlamıyla bir üretim alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Eğitimin; gelir, istihdam, teknoloji ve gelir dağılımı gibi ekonomik unsurlara olan etkisi üzerine analizler yapılmış ve hatta eğitim ekonomisi alanı oluşturulmuştur.

Kapitalist ekonomi topluma hizmet etmeyi değil girişimcinin yatırımının kârlılığını amaçlamaktadır. Kapitalizmin yapılan yatırımların artarak geri dönmesi ve genişlemesi sermayeye sürekli yeni yatırım alanları arama mecburiyetini getirilmektedir. En kolay metalaştırılabilir alanların metalaştırılmasının ardından sermaye yeniden ihtiyaç duyduğu genişleme döneminde daha zor metalaşacak alanlara da ilgi duymaya başlar. Eğitim de artık sermayenin ilgi alanına girmiş ve sermaye tarafından bir fiziki yatırım olarak görülmeye başlanmıştır. Eğitim anlayışının endüstriyel üretim sistemine katkı sağlayan bir yatırım ögesi anlayışına kayması nedeniyle eğitim de diğer yatırım araçlarına benzer değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Eğitim üzerine yapılan ekonomi temelli çalışmalar çoğunlukla neo-liberal kalkınma perspektifinden yapılmıştır. Eğitim piyasa mekanizması içerisinde pragmatist ve faydacı bir anlayış ile ele alınarak üzerinde bir sermaye ögesi gibi hesaplamalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda eğitimin kamusal bir alan niteliği taşıması ve temel insan hakkı olması bir kenara konularak işlevselliği, verimliliği, faydası, kârlılığı ve yapılan yatırımların geri dönüşleri ön plana çıkarılmıştır. Eğitimin piyasa süreci içinde değerlendirilmesinin ötesinde, eğitimin temel bileşenlerinin hangisinin birey için piyasa için çok daha kârlı/getirisi yüksek olduğu yönünde hesaplamalar yapılmaya başlanmıştır. Eğitimin yararcı ve pragmatik örgütlenmesine bağlı olarak, piyasa sürecinde sermaye için işlevsel olan alanlar öne çıkarılmaya başlamıştır.⁸⁹

Grafik 17
Okullaşmanın Zaman İçerisinde Geri Dönüş Oranı

Kaynak: <http://datatopics.worldbank.org/education/files/GlobalAchievement/ReturnsEdAnnex2.xlsx>.

Eğitim tanımının genişlemesi ve değişmesi ile şirketler de kendi bünyelerinde çalışan motivasyonunu artırma, süreç geliştirme ve pazar paylarını artırma amacıyla kişisel gelişim eğitimleri, teknik/mesleki gelişim eğitimleri, seminer ve kongreler, çalıştaylar, özel konuk ve konuşmacılar gibi eğitim araçlarını; sınıf eğitimi, işbaşı eğitim, out-door eğitimi, e-learning, b-learning vb eğitim yöntemlerini kullanarak eğitim programları oluşturmakta ve bunları

⁸⁹ Ercan, F., **Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaşması; Toplumun Gelişimi Açısından Eğitim Toplumsallaşması (Eğitim-Sanayi İlişkisi)**, <https://docplayer.biz.tr/6108831-Sermayenin-gelisimi-acisinda-egitimin-pi-yas-al-asmasi-toplumun-gelisimi-acisindan-egitim-toplumsallasmasi-egitim-sanayi-iliskisi.html> (15.11.2019).

uygulamak için bütçeler ayırmaktadır. Şirketler bu eğitimleri birer yatırım ve proje olarak görmektedir. Özel sektör mantığına çekilen her eğitim birimi bu projeci ve yatırımcı anlayıştan nasibini almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİMDE YENİDEN YAPILANMA VE ULUSLARARASI SINAVLAR

3.1. ÜRETİM İLİŞKİLERİ EĞİTİMİ YENİDEN YAPILANDIRIYOR

Üretim süreci toplumsal ilişkilerle birlikte, yaşam tarzı üzerinde etkide bulunur. Mülkiyet ilişkileri ve artı-ürün aktarma mekanizmalarındaki değişikliklerle teknolojik değişimin çok yakın ilişkisi vardır. Bunlardan en önemlisi teknolojik artış ile, insanların üretim araçlarından ayrılmasıdır. Teknolojik değişimle beraber artan ürün ve yeni maddelere olan gereksinim teknolojiyi üreten toplumların diğer toplumlarla ilişki kurmalarına neden olmuştur.⁹⁰

Kapitalist toplumun kendi tarihi boyunca, fevkalade bir teknolojik ve organizasyonel dinamizm gösterdiği açıktır.⁹¹ Endüstriyel dönüşümler tarihsel olarak incelendiğinde bir endüstri çağından diğerine geçişte en önemli unsur, teknolojik gelişmelerin tetiklediği yeni üretim biçimlerinin daha verimli üretimi piyasaya sunmasıdır. Dünya üretim süreçlerinde 1990'lı yıllardan itibaren sanayide yaşanan dijitalleşme ile bugün “endüstri 4.0” olarak da adlandırılan 4. Sanayi Devrimi’ni yaşamaktadır. Dördüncü endüstriyel devrim ile toplumlar yeni üretim ve yaşam tarzlarıyla tanışmaktadırlar. Artık evlerin elektronikleştiği, işçilerin merkezde olduğu fabrikaların yerini “karanlık fabrika”⁹²lara bıraktığı, eğitim yöntemlerinin, araçlarının ve kurumlarının bilgi iletişim teknolojileri ile uyumlu hale getirilmesi yönünde değişimlerin yaşandığı bir dönemdeyiz. Bilgi toplumu olarak da adlandırılan ve sınırlarının yeni yeni çizilmeye başladığı söz konusu toplum yapısı içerisinde üretim sektörü giderek akıllı makinelerle terk edilmekte ve hizmetler sektörü toplumsal yaşamın merkezine oturmaktadır. Kol gücü veya enerji kaynaklarına hakimiyet çerçevesinde şekillenen toplumsal yapı

⁹⁰ Ercan, F., **Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme**, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, 1. Basım, Ekim 2008, İstanbul, s. 204-208.

⁹¹ Harvey, D., **Sermayenin Sınırları**, Tan Kitabevi, 1. Baskı, Mayıs 2012, Ankara, s. çev. Utku Balaban, s. 185.

⁹² Üretimde robotik ve otomasyon teknolojilerin kullanıldığı, insan olmadığı için sensörler ve kızılötesi ışınlar ile donatılan insansız fabrikalar. Bugün Manisa Vestel City’de karanlık üretimin yapıldığı bir üretim bölümü bulunmaktadır. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/karanlikta-uretim-donemi-41026957>

değişmekte, gücünü bilgidan alan yetenekli uzmanlar etrafında gelişen yeni bir toplumsal ilişki bütünü ortaya çıkmaktadır.⁹³

Birey, bilgi ve iktidar arasındaki ilişki ve işlev artık yeni bir boyut kazanmıştır. Günümüzde bilgi toplumlar ve ekonomileri için vazgeçilmedir. Bireyler bilgi üretmekte ve üretilen ekonomik ve toplumsal sistem içerisindeki güç unsurları arasındaki ilişkilerini yeniden düzenlemektedir. 4. Sanayi Devrimi'nin yaşadığımız süreçte Bacon'un "Bilgi güçtür." sözü ayrı bir önem taşımaktadır. Bilgi gücünü ellerinde bulunduranlar aynı zamanda ekonomik ilerlemeyi ve gelişmeyi de sağlayanlardır. Bilgiyi kullanabilen beşerî sermayenin ürettiği katma değerli mallar ülkelere en yüksek gelirleri sağlayan kategorilerdir. Bu yalnızca azgelişmiş ülkeler için değil gelişmiş ülkeler için de önemlidir. Gelişmiş ülkelerin zenginliklerini hem koruyabilmeleri hem de daha fazlasını elde edebilmeleri için teknoloji, bilişim, beşerî sermaye, katma değerli mal üretimi önem ifade etmektedir. Teknolojik ilerlemelerin yarattığı yeni endüstriyel toplumda kalkınma için gerekli olan şey katma değerli mal üretebilen bilgi ve zihinlerdir. Ancak bilgiyi üreten ve ürettikleri bilgiler ile toplumları değiştiren, teknolojileri geliştiren ülkeler kapitalist küreselleşmede rekabet gücü bulabilmektedirler.

Dünyayı saran hızlı dijitalleşme yarışında teknolojiadaki değişimlerin endüstriyel üretimde yarattığı değişim dalgası sermaye, emek ve teknolojiyi daha sıkı bir şekilde birbiriyle bağli hale getirmiştir. Teknolojik gelişmelerin getirdiği iktisadi güç ve iktidar eğitim alanına eğitimde teknolojikleşme/dijitalleşme/bilgi teknolojilerine entegrasyon biçiminde dile gelmektedir. Endüstri devriminde gerekli bilginin üretilebilmesi için yeterli teknolojinin bulunması ihtiyacı ülkelerin Ar-Ge yatırımlarına ve bilginin üretildiği eğitim alanlarının da bu yönde dönüştürülmesine dair çalışmaları beraberinde getirmektedir. Bilginin, teknolojinin, dijitalleşmenin yoğun bir şekilde arttığı üretim ilişkileri eğitimi ve kurumlarını da yeniden yapılandırmakta ve ihtiyacına uygun yapılar haline getirmektedir.

⁹³ YAZICI, E., Düzkaya H., Endüstri Devriminde Dördüncü Dalga ve Eğitim: Türkiye Dördüncü Dalga Endüstri Devrimine Hazır mı?, **Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama**, Cilt:7, Sayı:13, 2016, s. 55-65.

3.1.1. Eğitimde Teknolojiye Yönelim

Teknolojik yeniliklerin hızlanması bilimin sistematik olarak üretime uygulanmasının bir sonucudur.⁹⁴ Teknoloji ve bilim alanındaki yeni buluşların ve keşiflerin üretimde girdi olarak kullanılması ile verimlilik ve kârlılık artmış, rekabet gücü yükselmiş ve üretim hızla artmıştır. Sosyal ve ekonomik olarak da derin değişimler ile etkili olan teknolojik değişimler insan-doğa ilişkisinde insanın doğayı dönüştürme; insan-insan ilişkisinde bireylerin bireylerle, bir toplumun diğer toplumlarla ile ilişki kurmasında en etkili aracı olmuştur. Bireysel alan ile toplumsal alanın kesiştiği yer olan eğitim içerisinde yerini alması da kaçınılmaz olmuştur.

Teknolojik gelişmelerin sermayenin yapısını da sürekli değiştirmesi, sermayenin sosyolojik ve ekonomik yapıda birey ve toplumlar üzerindeki yansımaları ile toplumlar arası etkileşim hızını artmakta ve bu etkileşimlerin toplumsal değişimleri hızlandırması da bireylerin gündelik pratiklerinde yaşanan değişim/dönüşümlere ayak uydurmasını gerektirmektedir. Toplumsal alan ile bireysel alanın kesiştiği yer olan eğitim bu noktada bireylerin yaşanan değişim ve dönüşümlere uyum sağlaması için ihtiyacı olan bilginin bireylere iletildiği alandır. Bilginin üretildiği ve bireylere aktarıldığı alan olan eğitim artık klasik ulusal boyuttan sıyrılarak bilgi toplumu yönünde neo-liberal küresel boyuta geçmektedir.

Bilginin toplumun temel dinamiğini oluşturduğu bilgi toplumlarında “bilgili insan” tanımı da salt bilgiye ihtiyaç duyduğu anda ulaşarak öğrenen insanı değil, aynı zamanda öğrendiği bilgi ile yeni bilgiler üretebilen ve ürettiği bilgiler doğrultusunda toplumu değiştirebilen ve dönüştürebilen gibi nitelikleri de kapsamaktadır. Bilmenin, öğrenmenin ve değişimi bilgi yoluyla gerçekleştirmenin bir yaşam biçimi haline geldiği bilgi toplumu bilginin öğrenme mekânlarını da genişletmekte ve zaman sınırını kaldırmaktadır. Bilgi toplumunda her an her mekânda bilgiye ulaşılabilir.

İnternet ve bilgi teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması ve eğitimin okul mekânı ve süresi sınırından taşması ile geleneksel eğitim tarzı da teknolojiye ve toplumdaki bu değişimler paralelinde dönüşüm geçirmektedir. Klasik üretim tarzının yerini bilgi ve teknoloji yoğun üretime bırakması beşerî sermaye kavramının önemini artırmıştır ve beşerî sermayenin yeni değişen koşullarla uyumlu hale getirilmesi amacıyla teknoloji eğitim süreçlerine entegre

⁹⁴ Mandel, E., **Geç Kapitalizm**, Versus Kitap, 2. Baskı, Aralık 2013, İstanbul, çev. Candan Badem, s. 253.

edilmektedir. Bilimsel bilgi, araştırma ve geliştirmenin kümülatif büyümesinin doğurduğu ve nihai olarak hızlanmış teknolojik yenilikler tarafından belirlenen, bilimsel entelektüel emekteki bu büyümenin özelliği entelektüel emeğin üretim alanına girişidir. Entelektüel emeğin üretim sürecine girişi kapitalist teknolojinin doğrudan gereksinimlerine denk düştüğü için entelektüel işçilerin eğitimi de benzer biçimde bu gereksinimlere tabi kılınmak durumunda kalmaktadır.⁹⁵ Endüstriyel dönüşümler ile eğitim tarihsel süreçte yakın ilişki içerisinde bulunurken; üretim süreçlerinin ihtiyaçlarına göre her dönem yeniden yapılanan eğitim dördüncü sanayi devrimi dalgası ile de bilgi toplumu eğitimi modeline evrilmektedir. Artık eğitim kurumlarının başlıca görevleri katma değerli mal üretimini gerçekleştirecek bilgi toplumunun entelektüel bireylerini yetiştirmektir.

Bireylerin eğitimlerinde teknolojik gelişmeler etkin bir biçimde kullanılır hale gelmiştir. Öğrenme-öğretme süreçlerinde teknolojinin öğrencilerin yaratıcılığını artırması, öğrenmeyi kolaylaştırması, bilgiyi ve düşüncüyü somutlaştırması bakımından motivasyonu artırıcı bir araç olarak görülmesi eğitim-öğretimde teknolojiden daha fazla yararlanmayı getirmiştir. Kullanılan eğitim araçlarının, öğretim materyallerinin hazırlanması ve okullarda bulundurulması gerekliliği eğitimde öğretim teknolojilerinin ve materyal geliştirmenin önemini artırmıştır. Öğretimin materyallerle desteklenmesinde bilgisayar ve öğretim yazılımı (alıştırma ve uygulama yapma yazılımları, öğretici yazılımlar, simülasyon yazılımları, problem çözme yazılımları) programları, video ve televizyon, bilgisayarda hazırlanan grafikler, çizimler, eğitsel bilgisayar oyunları kullanılmaktadır.

İnternetin eğitimde tek veya çift yönlü kullanılabilir oluşu öğrenimlerin çeşitliliğini de artırmıştır. Kullanılan bilgisayar, tablet ve mobil cihazlar üzerinden zaman ve mekândan bağımsız, yer ve şartlara göre ayarlanabilen, ihtiyaç anında, online veya offline verilen web tabanlı dersler ile bilgiye ulaşmada etkinlik sağlanmaktadır. Böylece öğretimde özellikle bilgi ve bilgi insanı üretiminin alanları olan üniversitelerde bireylere kazandırılan beceriler daha verimli, hızlı, etkin bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Burada esas problem ise bilgiye ve teknolojiye erişimde yaşanan eşitsizlik ve adaletsizliklerdir. Bireylerin ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarına göre üst gelir grubunda, özel eğitim veren okullarda teknolojik materyaller daha erişilebilir iken alt gelir grubundaki bireylerin ve devlet okullarının

⁹⁵ Mandel, s. 265.

kendilerine ayrılan bütçenin yetersizliği sebebiyle teknolojik materyallere ulaşmakta sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu da mevcut eşitsiz ve adaletsiz ilişkilerin yeniden üretimini hızlandırmıştır.

Kapitalist üretime içkin hale getirilen teknolojik gelişmelerin; sermayenin daha da büyüebilmesi için üretim süreçlerinde yer almaya devam etmesi ve daha ileri aşamalara taşınması için eğitimin içerisine teknolojinin yerleştirilme çabaları ile bir yandan eğitimde kolaylıklar yaşanıyor ve fayda sağlanıyor gibi görünse de bütünüyle baktığımızda teknolojiye erişim imkânı daha az olanların rekabet koşulları içerisinde daha da aşağılarda kalmaktadır. Bir yanı sıra eğitimde dijitalleşme ve teknoloji destekli öğretim modelleri yaygınlaşırken diğer yanda teknolojiye ulaşmada insanların erişimde yaşadıkları eşitsizlikler eğitimde yeniden üretilen eşitsiz ve adaletsiz sistemin bireyleri arasındaki farklılıkları derinleştirmektedir. Uluslararası alanda az gelişmiş denilen ülkeler teknolojiye ve internete erişimde gelişmiş ülkelerin gerisinde kalırken ulusal alanda baktığımızda da ulus içinde ekonomik sınıflar arasında teknolojiye ve internete erişimde eşitsizliklerin yaşandıklarını görebiliriz. En belirgin farklar ise en üst sınıfa hitap eden kolejler ile devlet okulları arasında görülmektedir. Küreselleşmecî mantık ile uygulanan eğitim politikaları “eğitimde eşit fırsatlar yaratmak” bir yana eşitsizlikleri derinleştirmiş ve sınıflar arası farklılıkları büyötmüştür.

3.2. TIMSS VE PISA SONUÇLARINDA TÜRKİYE

Eğitim yapılan yatırımların ve değışikliklerin uzun vadede sonuçlar verdiği bir alandır. Geri dönüşlerin uzun vadede yaşandığı eğitim performanslarının izlemesi için de modeller geliştirilmiştir. Eğitime yapılan yatırımların, yeni geliştirilen öğretim modellerinin uygulanmasının sonuçlarının ölçölmesinde Türkiye’nin de katıldığı dünya çapında uygulanan TIMSS ve PISA değeriendirme sınavı modelleri kullanılmaktadır.

Bu modeller aracılığıyla yalnızca öğrencilerin ve gördükleri eğitim yöntemlerinin başarısı değil aynı zamanda öğrencilerin eğitimini etkileyen tüm faktörler hakkında analizler yapılmaktadır. Örneğin aidiyet duygusu, mutluluk, öğrencilerin akran zorbalığına uğrama düzeyleri gibi faktörler ile başarı ortalaması arasındaki ilişki analiz edilerek elde edilen veriler sınavları uygulayan ve destekleyen uluslararası üniversite birimlerine iletilmekte ve eğitim psikolojisi alanında çalışmalarda veri seti olarak kullanılabilmektedir. Ülkelerin elde ettikleri

başarılar ve öğretim yöntemleri arasındaki ilişkide öğrenme yöntemleri alanında yeni bilgilerin üretilmesi ve başarılı öğrenme yöntemlerinin belirlenmesi için referans oluşturmaktadır. Bu bağlamda uygulanan TIMSS ve PISA sınavlarında ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel konumlarının eğitim başarısına yansımalarını ölçmesinin yanında aynı zamanda eğitimin kendisi ile ilgili bilgi üretilmesini de sağlamaktadır. Aşağıda verilen sonuç tablolarında göreceğimiz üzere Uzak Doğu ülkeleri ve Finlandiya yüksek performanslar göstermektedir. Bu ülkelerin yüksek başarı göstermelerinin sebebinin anlaşılabilmesi için bu ülkelerin eğitim sistemleri, öğretim yöntemleri ve öğretmen yetiştirme programları üzerine pek çok araştırma yapılmaktadır. Bu ülkelerin uyguladığı modellerin sınavlarda elde edilen başarıya nasıl etki ettiği anlaşılmaya çalışılmaktadır.

TIMSS ve PISA'dan elde edilen sonuçlar ile hem eğitimde değişimlerin yarattığı farklılık ölçülmekte hem de ülkelerin eğitim sistemlerinde ne kadar başarılı oldukları gözlemlenebilmektedir. Özellikle çocukların muhakeme ve problem çözme yeteneğini ölçen bu sınavlarda bir bakıma bilgiyi kullanabilen toplumlar görülmektedir. Maalesef Türkiye'nin bu sınavlarda aldığı notlar pek iç açıcı değildir. Sık sık değişen eğitim bakanları ve sistemi ile Türkiye dünya çapında uygulanan sınavlarda üst sıralara taşımaya yeterli olmamıştır. Aşağıdaki tablolar da 2003, 2006, 2009, 2012 ve 2015 yılları PISA sonuçları ile; 2011 ve 2015 TIMSS sonuçlarında Türkiye'nin sınavların uygulandığı ülkeler arasında alt sıralarda yer aldığını göstermektedir.

3.2.1. TIMSS Nedir? Neden Yapılır?

Dünya Bankası tarafından geliştirilmiş Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluşu IEA'nın (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) dört yıllık aralıklarla düzenlemiş olduğu, 4 ve 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin matematik ve fen bilimleri alanlarında kazandıkları bilgi ve becerilerin değerlendirilmesine yönelik bir tarama araştırmasıdır. Bu araştırmaya 2011 yılında dünya çapında 60'tan fazla ülke katılmıştır. Uluslararası bir araştırma çalışması olan TIMSS, Boston College-TIMSS&PIRLS Uluslararası Çalışma Merkezi tarafından yürütülmektedir. Ayrıca uluslararası boyutta birçok araştırma kuruluşu projeye destek vermektedir. Bu

kuruluşlar; Hamburg’da IEA Veri İşleme ve Araştırma Merkezi (IEA Data Processing and Research Center in Hamburg), Ottawa’da Kanada İstatistik (Statistics Canada in Ottawa) ve Princeton’da Eğitimde Sınav Hizmetleri Merkezi (Educational Testing Service in Princeton)’dir. Katılımcı ülkeler, kendi ülkelerinde ulusal düzeyde gerekli olan çalışmaları TIMSS ulusal merkezleri aracılığı ile uluslararası kuruluşlarla bağlantılı olarak yürütmektedir. Ülkemizde TIMSS çalışması, Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÖDSGM) bünyesinde yürütülmektedir.⁹⁶

TIMSS’in uygulanması ile öğrencilerin matematik ve fen bilgisi başarıları üzerinden elde edilen veriler ülkelerin uyguladıkları eğitim programlarını karşılaştırmalı olarak analiz edebilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece uygulanan eğitim programlarının ve öğretim yöntemlerinin türlerinin etkililiği ve verimliliği ölçülmektedir. Öğrencilerin başarıları bilişsel alan ve öğrenme alanı olarak iki ayrı değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bilişsel alanda matematik ve fen bilimlerinde bilme, uygulama ve akıl yürütme etkinlikleri değerlendirilirken; öğrenme alanında matematik ve fen bilimleri kendi içlerinde 4. ve 8. sınıfların alanlarına göre başarıları farklı değişkenlerle değerlendirilmektedir. 4. sınıf matematiğinde öğrencilerin sayılar, geometrik şekil ve ölçümler alanında başarıları ölçülürken; 8. sınıf matematik alanında sayılar, cebir, geometri, veri ve olasılık değerlendirme içerisinde yerini almaktadır. Fen bilimlerinde 4. sınıf öğrenme alanında canlı bilimler, fiziksel bilimler ve yer bilimleri yer alırken; 8. sınıfta biyoloji, fizik, kimya ve yer bilimleri alanı değerlendirme ölçütlerini oluşturmaktadır. Amaç aynı zamanda araştırmaya katılan ülkelerdeki dört ve sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik ve fen alanlarındaki başarılarını ölçmek, eğitim ve öğretimin okullarda nasıl gerçekleştiğini, eğitim sisteminin etkinlik ve verimliliğini, ülkelerin eğitim sistemleri arasındaki farklılıkları belirlemek ve değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda başarı testleri ve çeşitli anketler kullanılarak öğrencilerin fen ve matematik alanındaki performansları, eğitim sistemleri, öğretim programları, öğrenci özellikleri, öğretmen ve okulların karakteristik özellikleri ile ilgili bilgiler toplanmaktadır.⁹⁷

⁹⁶ MEB, TIMSS 2015 Tanıtım Kitapçığı.

⁹⁷ MEB, TIMSS 2015 Ulusal Matematik ve Fen Bilimleri Ön Raporu 4. ve 8. Sınıflar, Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016, s. 7.

3.2.1.1. TIMSS Sonuçlarında Türkiye Nerede Yer Alıyor?

Sınavın uygulanması ile elde edilen veriler değerlendirilirken sadece ülkelerin puanları ve ülke sıralamasındaki yerleri belirlenmez. TIMSS raporlarını incelediğimizde elde edilen sonuçların aynı zamanda başarı ortalamaları ile cinsiyet, bölgeler, öğrenci koşulları, öğretmen nitelikleri ve koşulları ve okulun koşulları arasında da ilişkiler kurularak değerlendirmeler yapılmaktadır. Matematik ve fen alanlarında başarı ortalaması ile ilişkisi kurulan faktörleri şöyle sıralayabiliriz:

- Öğrencinin evinin ekonomik durumu
- Öğrencilerin evdeki eğitim kaynakları
- Öğrencilerin okul öncesi eğitime katılımı
- Öğrencilerin aidiyet duygusu
- Öğrencilerin derse yönelik ilgileri
- Öğrencilerin akran zorbalığına uğrama düzeyleri
- Öğrencilerin yaptıkları devamsızlık düzeyleri
- Öğrencilerin okul koşulları
- Öğretmenlerin iş doyumu
- Öğretmenlerin eğitim durumu
- Öğretmenlerin kıdemleri
- Öğretmenlerin son iki yıl içerisinde mesleki gelişim etkinliklerine katılım düzeyi
- Öğretmenlerin katıldıkları etkinliklerin türü (matematik ve fen ile ilgili)
- Okul müdürlerinin mesleki deneyim süresi
- Okul iklimi
- Okulun eğitim kaynakları

Türkiye'nin ve üst sıralarda yer alan ülkelerin aldığı sonuçlara Tablo 7 ve Tablo 8'e baktığımızda öğrencilerin fen ve matematik alanında benzer sonuçları alması iki alan arasındaki başarı ilişkisini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin ise başarı sıralamasında aşağılarda yer alması öğretim programlarını ve uygulamalarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğinin başlıca göstergesidir. Başarı sıralamasında 2011 yılında sınava 4. sınıf düzeyinde katılan 50 ülke arasından matematik alanında 35., fen bilimleri alanında 36. sırada bulunurken; 42 ülkenin

katıldığı 8. sınıf düzeyinde matematikte 24., fen bilimlerinde 21. sırada yer almaktayız. 2015 yılında aldığımız sonuçlar aradan geçen 4 yıllık süre içerisinde eğitimde başarıyı etkileyecek bir politika üretmediğimizi ve eğitimde başarı seviyesini yukarılara çıkabilecek değişimlerin yaşanmadığını göstermektedir. 2015 yılında 49 ülkenin katıldığı 4. sınıf düzeyinde matematikte 36. sıraya yerleşirken ve hatta bir önceki sınavdaki yerimizde bir sıra gerilerken, fen bilimlerinde sadece bir basamak yükselerek 35. sırada yer almış bulunmaktayız. 39 ülkenin katıldığı 8. sınıf düzeyinde ise matematikte 2011 yılındaki sıralamamızı koruyarak ve 24. sırada yer alırken, fen bilimlerinde de olduğumuz yerde sayarak yine 2011’de ki sıralamamız gibi 21. sıraya yerleşmiş bulunmaktayız.

Bu bağlamda Türkiye’nin ekonomik ilerleme ve teknoloji gelişme gösterebilmesi için bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu bilgiyi öğrenen ve öğrendiği bilgiyi uygulayabilen nesil yetiştirmesi için eğitimde yapısal reformlara ihtiyacı vardır. Eğitimde daha eşitlikçi ve adaletli bir yapıya ve sisteme ihtiyaç duyulmaktadır. Bugüne kadar uygulanan politikaların yanlışlığı ve getirdiği başarısızlık sınav sonuçları ile ortaya konulmaktadır.

Tablo7

TIMSS 2011, 4. ve 8. Sınıf Matematik ve Fen Bilimleri Başarı Sıralamamız

Matematik 4. Sınıf		Fen 4. Sınıf		Matematik 8. Sınıf		Fen 8. Sınıf	
<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>
<i>1</i>	Singapur	<i>1</i>	G. Kore	<i>1</i>	G. Kore	<i>1</i>	Singapur
<i>2</i>	G. Kore	<i>2</i>	Singapur	<i>2</i>	Singapur	<i>2</i>	Tayvan
<i>3</i>	H. Kong	<i>3</i>	Finlandiya	<i>3</i>	Tayvan	<i>3</i>	G. Kore
<i>35</i>	Türkiye	<i>36</i>	Türkiye	<i>24</i>	Türkiye	<i>21</i>	Türkiye
<i>Katılan Ülke Sayısı:</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı:</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı:</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı:</i>	
<i>50</i>		<i>50</i>		<i>42</i>		<i>42</i>	

Kaynak: Yazar tarafından TIMSS 2011 Ulusal Raporu’ndan alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 8**TIMSS 2015, 4. ve 8. Sınıf Matematik ve Fen Bilimleri Başarı Sıralamamız**

Matematik 4. Sınıf		Fen 4. Sınıf		Matematik 8. Sınıf		Fen 8. Sınıf	
<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>
1	Singapur	1	Singapur	1	Singapur	1	Singapur
2	H. Kong	2	G. Kore	2	G. Kore	2	Japonya
3	G. Kore	3	Japonya	3	Tayvan	3	Tayvan
36	Türkiye	35	Türkiye	24	Türkiye	21	Türkiye
Katılan Ülke Sayısı:		Katılan Ülke Sayısı:		Katılan Ülke Sayısı:		Katılan Ülke Sayısı:	
49		49		39		39	

Kaynak: Yazar tarafından TIMSS 2011 Ulusal Ön Raporu’ndan alınarak oluşturulmuştur.

3.2.2. PISA Nedir? Neden Yapılır?

Açılımı “Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı” olan PISA, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından üçer yıllık dönemler hâlinde, 15 yaş grubundaki öğrencilerin kazanmış oldukları bilgi ve becerileri değerlendiren bir araştırmadır. PISA’nın temel amacı, öğrencilerin okulda öğrendikleri bilgi ve becerileri günlük yaşamda kullanma becerisini ölçmektir. Ayrıca gençlerimizi daha iyi tanımak; onların öğrenme isteklerini, derslerdeki performanslarını ve öğrenme ortamları ile ilgili tercihlerini daha açık bir biçimde ortaya koymaktır. PISA’da zorunlu eğitimin sonunda örgün eğitime devam eden 15 yaş grubundaki öğrencilerin; Matematik okuryazarlığı, Fen Bilimleri okuryazarlığı ve Okuma Becerileri konu alanlarının dışında, öğrencilerin motivasyonları, kendileri hakkındaki görüşleri, öğrenme biçimleri, okul ortamları ve aileleri ile ilgili veriler toplanmaktadır. PISA araştırmasında kullanılan “okuryazarlık” kavramı, öğrencinin bilgi ve potansiyelini geliştirip, topluma daha etkili bir şekilde katılmasını ve katkıda bulunmasını sağlamak için yazılı kaynakları bulma, kullanma, kabul etme ve değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır.⁹⁸

⁹⁸ http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=18

Öğrencileri temel matematik, fen ve okuma becerileri üzerinden değerlendiren PISA, bu değerlendirmelerini “okuyazarlık” kavramı üzerinden yapmaktadır. Okuryazarlığa bizim düşündüğümüzden farklı bir açı ile yaklaşan ve farklı bir açıdan bakan PISA okuryazarlık kavramını şöyle tanımlamaktadır:

“Okuryazarlık kavramı, öğrencilerin temel konu alanlarındaki çeşitli durumlarda karşılaştıkları problemleri tanımlarken, yorumlarken ve çözerken, bilgi ve becerilerini kullanma, analiz etme, mantıksal çıkarımlar yapma ve etkili iletişim kurma yeterlilikleri olarak ifade edilmektedir.”⁹⁹

Dünya genelinde, politika belirleyicileri kendi ülkelerindeki öğrencilerin bilgi ve beceri düzeylerini, projeye katılan diğer ülkelerdeki öğrencilerin bilgi ve beceri düzeyleriyle karşılaştırmak, eğitim düzeyinin yükseltilmesi amacıyla standartlar oluşturmak (örneğin ülkeler tarafından elde edilen ortalama puanlar, ülkelerin eğitim çıktıları ve eğitim fırsatlarında eşitliği en yüksek düzeyde sağlama kapasiteleri) ve eğitim sistemlerinin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek için PISA sonuçlarını kullanmaktadırlar. PISA, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün (OECD) bir projesidir. Dolayısıyla PISA’nın temel hedefi eğitim sistemlerinin, ülkelerin iktisadi açıdan gelişmek için ihtiyaç duyduğu insan sermayesini yetiştirmedeki başarısını tespit etmektir. Diğer bir deyişle PISA’nın açılımında öğrenci değerlendirme programı geçmesine rağmen, aslında değerlendirilen son tahlilde ülkelerin eğitim sistemidir. Bu temel amaç, PISA testleriyle nelerin ölçüldüğünden testlerin kimlere uygulandığına kadar birçok faktörü de belirlemektedir.¹⁰⁰

Belirlediği faktörler ile ülkelerin kalkınma düzeyleri ve süreçleri arasında bağ kurma bilgisini veren PISA sonuçları eğitimin kalkınmanın motoru olması sebebiyle büyük ilgi görmektedir. Bilgi toplumu olma yolunda bilgiye sahip olan, kullanabilen ve bilgi ile üretebilen bireylerin hangi toplumlarca ve hangi öğretim yöntemleri ve öğrenim sistemleri ile yaratılabileceği sürecinin takibi PISA sonuçları üzerinden okunabilmektedir.

⁹⁹ MEB, **Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2015 Ulusal Raporu**, Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, s. 6.

¹⁰⁰ MEB, **Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2012 Ulusal Raporu**, Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, s. 9.

3.2.2.1. PISA Sonuçlarında Türkiye Nerede Yer Alıyor?

Türkiye, PISA uygulamasına 2003 yılında uygulanmaya başladığından itibaren katılmaktadır. Türkiye'de PISA uygulaması Millî Eğitim Bakanlığı'nın Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Elde edilen sonuçlar yine MEB tarafından Ulusal Rapor haline getirilip yayınlanmaktadır.

Sonuçlar değerlendirilirken başarı ortalaması ile kalkınmışlık düzeyi, okullaşma oranı, bölgesel farklılıklar, okul türleri, ülke olanakları, eşit fırsatlar, okul iklimi, cinsiyet, sınıf düzeyleri, ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri, aidiyet hissi, okul ortamındaki değişim gibi faktörler arasındaki ilişki de analiz edilmektedir. Performanslar düzeylere sınıflandırılmaktadır.

Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri ile eğitim başarıları arasındaki ilişkiyi ölçmeye çalışan PISA'da Türkiye kalkınmışlık düzeyinde OECD ortalamasında yer alsa da sınav sonuçlarında OECD ortalamasının altında sonuçlar almaktadır. Yıllar itibariyle matematik okuryazarlığında, 2003 yılında 41 ülke arasında 35. sıraya yerleşirken, 2006'da 57 ülke arasında 43., 2009 yılında 65 ülke arasında 43., 2012 yılında 65 ülke arasında 43., 2015 yılında 72 ülke arasında 49. sıralarda yer almaktayız. Matematik başarı sıralamamıza baktığımızda yukarıda gösterdiğimiz TIMSS sonuçları ile benzer sonuçlar aldığımızı, yıllar itibariyle başarı sıralamamızda ve başarı performansımızda büyük değişikliklerin yaşanmadığını görmekteyiz.

Fen okuryazarlığı başarı sıralamalarımıza yıllar itibariyle baktığımızda; 2003 yılında 41 ülke arasında 35, 2006 yılında 57 ülke arasında 44., 2009 yılında 65 ülke arasında 43., 2012 yılında 65 ülke arasında 65. ve son olarak 2015'te 72 ülke arasında 55. sıraya yerleşmiş bulunmaktayız. Fen bilimleri alanında aldığımız bu sonuçların yine yukarıda gösterdiğimiz TIMSS sonuçları ile benzer olduğunu ve başarı sıralamasında hem katılan ülkeler arasında alt sıralarda yer aldığımızı hem de yıllardır önemli bir sıçrama gösteremediğimizi açıkça görmekteyiz.

Okuma becerilerindeki durumumuza baktığımızda da maalesef karşımıza çok parlak bir tablo çıkmamaktadır. Sıralamamız ne yazık ki durgunluk ve düşüş grafiğini çizmektedir. 2003 yılında 41 ülke arasında 35. Sırada yer alırken 2006 yılında 57 ülke arasında 43., 2009 yılında 65 ülke arasında 43., 2012 yılında 65 ülke arasında 43., 2015 yılında ise 72 ülke arasında 49. sıraya gerilemiş durumdayız. Çocukların anadillerinde okuduklarını anlamaya yönelik

uygulanan bu testte aldığımız kötü sonuçlar eğitim sisteminde yaşadığımız kalitesizleşmenin de en büyük göstergesidir. Bilgi toplumunda sadece bilgiyi okumak yetmezken, onu kullanarak yeni bilgi ve teknolojiler üretebilenler toplumların değişimine yön verecekken temel okuma-anlama noktasında bile başarı gösteremeyen çocukların bilgi toplumu sürecine uyumlu bireyler olamayacakları ve teknolojiyi üretmek yerine salt basit temel düzeydeki kullanıcı olacakları açıktır.

Çocukların kendi anadilinde yapılan ve amacı çocukların karmaşık okuma materyallerini hangi ölçüde anlayabildiklerini, öğrendikleri fen ve matematik bilgilerini teknolojiye ve bilimsel ilerlemelere dayalı bilgi toplumunda hangi ölçüde kullanabildiklerini ve bu bilgi toplumunda karşılaşacakları sorunlarla baş etmeye hangi ölçüde hazır olduklarını ölçmeyi amaçlayan PISA’da Türkiye’nin eğitim sisteminden geçen çocukların bilgi toplumuna yeterince ayak uydurabilecek nitelikte olmadıklarını görmekteyiz. Tez çalışması boyunca bahsettiğimiz eğitimde yaşanan değişim ve dönüşümlerin Türkiye’nin eğitim kalitesine ve başarısına olumsuz yönde yansımıştır. Eğitimde piyasalaşma, özel okullaşma, parçalı öğretmen kadroları, yeterli niteliği barındırmayan müfredat yapısı Türkiye eğitim sisteminde beklenenin ve istenenin altında bir başarı getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin eğitim sisteminde yapısal değişikliklere ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu değişiklikler elbette eğitimde kaliteyi ve niteliği artıracak şekilde yapılmalı, müfredattan çıkarılan evrim gibi bilimsel bilgiler yeniden müfredatta yer bulmalı, öğrencilerin hem zihinsel hem psikolojik hem de fiziksel yeteneklerini geliştirebilecek programlar geliştirilmeli ve eğitim özel sektörün insafına bırakılmak yerine kamu yararı ön plana çıkarılarak devlet eliyle daha eşitlikçi ve adaletli bir eğitim sistemi kurulmalıdır.

Tablo 9

PISA 2003-2015 Matematik Okuryazarlığı Başarı Sıralamamız

2003		2006		2009		2012		2015	
<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>
1	Finlandiya	1	Tayvan	1	Sanghay	1	Sanghay	1	Singapur
2	G. Kore	2	Finlandiya	2	Singapur	2	Singapur	2	H. Kong
3	Kanada	3	H. Kong	3	H. Kong	3	H. Kong	3	Japonya
35	Türkiye	43	Türkiye	43	Türkiye	43	Türkiye	49	Türkiye
<i>Katılan Ülke Sayısı: 41</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 57</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 65</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 65</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 72</i>	

Kaynak: Yazar tarafından PISA Ulusal 2003, 2006, 2009, 2012 ve 2015 Raporları derlenerek oluşturulmuştur.

Tablo 10

PISA 2003-2015 Fen Okuryazarlığı Başarı Sıralamamız

2003		2006		2009		2012		2015	
<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>
1	Finlandiya	1	Finlandiya	1	Sanghay	1	Sanghay	1	Singapur
2	G. Kore	2	H. Kong	2	Finlandiya	2	H. Kong	2	Japonya
3	Kanada	3	Kanada	3	H. Kong	3	Singapur	3	Estonya
33	Türkiye	44	Türkiye	43	Türkiye	43	Türkiye	55	Türkiye
<i>Katılan Ülke Sayısı: 41</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 57</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 65</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 65</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 72</i>	

Kaynak: Yazar tarafından PISA Ulusal 2003, 2006, 2009, 2012 ve 2015 Raporları derlenerek oluşturulmuştur.

Tablo 11
PISA 2003-2015 Okuma Becerisi Başarı Sıralamamız

2003		2006		2009		2012		2015	
<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülke</i>
<i>1</i>	Finlandiya	<i>1</i>	G. Kore	<i>1</i>	Sanghay	<i>1</i>	Sanghay	<i>1</i>	Singapur
<i>2</i>	G. Kore	<i>2</i>	Finlandiya	<i>2</i>	G. Kore	<i>2</i>	H. Kong	<i>2</i>	H. Kong
<i>3</i>	Kanada	<i>3</i>	H. Kong	<i>3</i>	Finlandiya	<i>3</i>	Singapur	<i>3</i>	Kanada
<i>35</i>	Türkiye	<i>43</i>	Türkiye	<i>43</i>	Türkiye	<i>43</i>	Türkiye	<i>49</i>	Türkiye
<i>Katılan Ülke Sayısı: 41</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 57</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 65</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 65</i>		<i>Katılan Ülke Sayısı: 72</i>	

Kaynak: Yazar tarafından PISA Ulusal 2003, 2006, 2009, 2012 ve 2015 Raporları derlenerek oluşturulmuştur.

SONUÇ

En genel tanımıyla bireyde kalıcı iz bırakmak olarak tanımlanabilen eğitim, bireylerin sosyalizasyon süreçlerini ifade etmektedir. İnsan aklının eğitilmesi ile ilerleme gösteren insanlık tarihi boyunca eğitim etkinlikleri tüm toplumsal biçimlerde yer almıştır. Yazının da keşfedilmesi ile beraber eğitim etkinliklerinin niteliği de formel bir biçim almıştır. Eğitim, Kant'a göre insanların mükemmelleştirilmesi iken Montaigne eğitimin bireyleri toplumsal hayata hazırlaması yönüne dikkat çekmiş, Rönesans döneminden itibaren ise laik bir biçime bürünmeye başlamıştır.

Eğitimin toplumsal düzeni her yeni tarihsel süreçte yeni bir noktaya taşınması ve ilerletmesi onu toplumsal sistemin devamlılığı ve ilerlemesi için kaçınılmaz kılmıştır. Bu yönüyle toplumun ekonomik, siyasi ve sosyal alanda yaşadığı değişimlerin önemli bir parçası olan eğitim insanın bu değişimlere uygun biçimde şekillendirilmesi aracı olarak kullanılmıştır. Eğitimin amaçları ve işlevleri de toplumsal değişimlere paralel değişimler göstermiştir. Sümer'de mesleki nitelik kazandırma amacı taşıyan eğitim, Eski Yunan'da ve Roma'da siyasi otoriteye bağlı yurttaşlar yetiştirme işlevi görmüştür. Ortaçağ'da ise dini bir amaçla kullanılan eğitim Rönesans ile birlikte "akla uygun" / "akılcı" bir biçime dönüştürülmüştür.

18. yüzyıl ile teknolojilerde yaşanan gelişmeler eğitime de yansımış ve eğitimi daha kitlesel bir boyuta ulaştırmıştır. Bu noktadan itibaren eğitimin iş gücü yetiştirme görevi ön plana çıkmıştır. Sanayileşmenin ardından sanayi bölgelerine toplanan insanların temel okuma-yazma ve hesap bilgisinin tüm bireylere kazandırılması gerekli hale gelmiştir. Böylece eğitimde ilköğretimin devlet tarafından tüm topluma yaygınlaştırılması bir görev haline gelmiştir. Foucault ise bu kapitalist sanayileşmenin hâkim olduğu sistemde eğitimi iktidarın bir gözetim kurumu olarak tanımlamıştır. Günümüze uzanan kapitalist sanayileşme sürecinin ardından ise bugün çağdaş toplumda eğitim, fırsat eşitliğinin yaratılması ve gün geçtikçe değişen ekonomik koşullar karşısında, toplumsal sürekliliğin sağlanması amacıyla yeni koşullara uyum sağlayabilecek nitelikte bireylerin yetiştirilmesidir. Bireylere eğitim süreçlerinde kazandırılan bilişsel beceri ve normlar hızlanan teknolojik gelişmelere uyumlu ve teknolojiyi üretebilecek bireylerin yetiştirilmesi amacıyla eğitimde ciddi değişimler geçirmektedir. Günümüzde insanın üretim niteliğinin teknolojik ilerleme ve buna bağlı gelişen ekonomik kalkınma ve büyüme süreçlerinde önemli bir girdi olarak görülmesi eğitimin de kalkınma politikaları içerisinde yer

almasına ve uygulanan ekonomik politikaların hem bu amaçla eğitimi değiştirip dönüştürmesine neden olmuştur.

Ülkelerde zenginliğin niceliksel artışı büyüme kavramını ifade ederken, niceliksel artıştan farklı olarak niteliksel değişme yolundaki her şeyi kalkınma kavramı ifade etmektedir. Sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesini ifade eden kalkınma kavramı içerisinde eğitim, sağlık, insan hakları gibi konularda da toplumun bütünsel bir yükselme yaşamasını içerisinde barındırmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar kalkınma Batı'nın iktisadi kalkınmasını açıklamada kullanılan bir ifade olmuştur. 1929 Buhranı'nın devamında gelen İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise kalkınma kavramının kullanımı yaygınlaşmış, modernleşme, sanayileşme ve batılılaşma kavramları ile bağdaştırılarak geç kapitalistleşen ülkelerin kapitalist sanayileşme sürecine uyum sağlamasının metodu olarak sunulmuştur. Bu noktada kalkınma kavramı aynı zamanda ideolojik bir işlev görevi de görmüştür. Bu bağlamda ülkelerin ilerlemesi/kalkınması kapitalistleşmeyi gerçekleştirdikleri ölçüsüyle belirlenmeye başlamıştır.

1929 Buhranı'nın ardından uygulanan Keynesyen politikalar 1970'lerin ortasına kadar kapitalizme “altın çağı”nı yaşatmıştır. 1973 yılında OPEC petrol krizi ve stagflasyonun yaşanması ile Hayek'in öğrencisi olan Friedman'ın neo-liberal düşünceleri 1979'da İngiltere'de Thatcher'ın, 1980'de ise ABD'de Reagan'ın iktidara geçmesiyle yükselişe geçmiş ve bir dünya politikası haline gelmiştir. 1980-1990 yılları arasında IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar İngiltere ve ABD tarafından desteklenmiş ve bu kuruluşlar aracılığıyla bütün dünyada kuralsızlaşmayı ve serbestleşmeyi sağlayacak yasal düzenlemeleri ulusal bazda ülkelere yaptırmışlardır. 1990 yılında sosyalist sistemin de çöküşüyle “küreselleşme” olarak adlandırılan süreç büyük bir hızla tüm dünyaya yayılmış ve yükselen neo-klasik iktisat modeli ile serbest piyasa ve rekabetçi model hâkim ideoloji haline gelmiştir. Rekabetçi piyasada maddi zenginliği elde etmenin yolu katma değerli mal ve hizmet üretimi yapmaktan geçmekte ve katma değerli mal üretmenin tek koşulu ise katma değeri yaratacak nitelikli emek gücünün olması zorunluluğudur. Bu noktada eğitim sisteminin ekonomik kalkınmayı sağlayacak nitelikli emeği yetiştirebilecek kurumları neo-liberal kalkınma politikaları bağlamında değiştirilip dönüştürülmesi karşımıza çıkmıştır.

Sermaye birikimi artışında insana duyulan gereksinme günümüzde fiziksel emek gücünün yanında hatta daha fazlasıyla nitelikli emek gücüne ihtiyaç duyması katma değerli

Üretimde nitelikli emek gücünün başat rol oynaması bilgi yoğun üretime geçişi de beraberinde getirmiştir. Sanayi kapitalizmin gelişmesi ve paranın giderek düzenleyici bir araç haline gelmesi ile devletin rolü zayıflarken serbest piyasa büyümüş ve A. Smith ve D. Ricardo gibi iktisatçılar büyüyen piyasalarda zenginliğin kaynağı olarak gördükleri emek gücünün yetenekleri ve becerileri ile verimlilikleri arasında bir ilişki aramaya yönelmişlerdir. Eğitimin ekonomik gelişmeye bulunduğu katkılar nedeniyle iktisatçılar eğitim-verimlilik, eğitim-gelir gibi konular üzerinde araştırmalar yapmış ve insana yapılan yatırımlar da ekonomik anlam taşıyan durumlar olarak grlmştir. Bu bağlamda eğitim de kapitalist sisteme entegre olacak biçimde yeniden inşa edilmiştir. Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin ardından iktisatçıların eğitim faktörüne dikkat çekmesi ile 1970’lerden itibaren neo-liberalizmin etkileri de eğitim üzerinde artmıştır. Neo-liberal politikalar sunulan vaat edilenin aksine eğitimde fırsat eşitliğinden çok fırsat eşitsizliğine ve ve eşitsiz ilişkiler içerisinde eğitim hakkının bireysel ihtiyaa dönüştürülmesine neden olmuştur.

1929 Büyük Buhranı ardından altın çağını yaşayan kapitalizm 1970’lere geldiğinde içine girdiği çıkış yolunu neo-liberal paradigmada bulmuştur. Neo-liberalizmi liberalizmden ayıran temel yn ise daha önce egemenlik altına alınması mümkün olmayan özel alanlar da egemenlik altına alınmış, parasallaştırılmış, metalaştırılmış ve serbest piyasa ilişkileri içerisine çekilmiştir. Bu alanlardan en önemlileri hiç kuşkusuz kamusal zorunluluk alanı olanı olan eğitim ve sağlık alanlarıdır. Eğitimin parasallaşmasına yapılan vurgular da piyasa mekanizması bilgisinin temelinde yapılmıştır. Neo-liberalizm ve küreselleşme furyası eğitimi piyasalaştırarak politik alandan uzaklaştırmış ve depolitize etmiştir. Eğitimin ticarileşmesi ve metalaşması ile eğitim sermayenin çıkarları yönünde biçimlendirilmiştir.

Neo-liberalizm kapitalist ilişkilerin egemen olduğu tüm meknlerde gösterdiği yayılmayı “küreselleşme” olarak adlandırmıştır. Küreselleşme ile sermaye erken kapitalistleşmiş ülkeleri ile geç kapitalistleşmiş ülkeler arasında karşılıklı bir akış sağlamaya başlamıştır. Sermaye birikiminin geç kapitalistleşmiş ülkelerde de gündelik yaşamı etkileyecek biçimde kendini ifade etmesi ile sermaye birikimi artık yalnızca dışsal değil aynı zamanda ülke içerisindeki ilişkileri de belirleyen içsel bir olgu niteliğini kazanmıştır. Sermaye tüm dünyaya hâkim olmaya çalışırken küreselleşmeyi ideolojik bir kılıf olarak kullanmıştır. Bir yandan küresel hareketliliğin faydaları dünyaya pazarlanırken diğer yandan küresel hareketlilikte özellikle emek eşitsiz uygulamalarla karşılaşmış ve güçlü olanlar küresel hareketlilikten

1980'lerden itibaren Türkiye'nin toplumsal gelişmesinde kalkıncı paradigmanın etkisi azalmış ve bu tarihten itibaren neo-liberal politikalar Türkiye'de uygulamaya konulmuştur. IMF ve DB tarafından finanse edilen ve denetlenen YUP ile yalnızca eğitim değil, tüm toplumsal yapıyı oluşturan alanlar dönüşüme açılmış ve 1995'te GATS ile eğitim politikalarında değişimler daha köklü hale gelmiştir. Türkiye küresel kapitalistleşme yarışına dahil olmuş ve bu yarışta kapitalist ilişkilere uyumlu hale gelmesi amacıyla gerekli ekonomik, sosyal ve yasal politikaları uygulamaya koymuştur. Türkiye eğitim sisteminin felsefi düşüncesi, yöntemsel araçları ve eğitimin amaçları bakımından yeterince güçlü bir sistematığe sahip olmayışı kapitalist uygulamaların ardından çok daha problemli bir alan olmasına sebep olmuştur. Türkiye'de devlet okullarında öğretmen kadroları parçalı hale getirilmiş, yalnızca özel sektörde değil kamu okullarında da öğretmenler çalıştırılabilecek en düşük ücretlerle ve güvencesiz olarak istihdam edilmeye başlanmıştır. Okullarda temizlik hizmetleri taşeronlaştırılmış, taşeron çalışan hizmetlilerin giderleri de okulun kendi bütçesine bırakılmış ve okullar bir işletme mantığı ile yönetilmeye itilmiştir. Uygulanan neo-liberal politikalar doğrultusunda ülkemizde devlet eğitimde kendine düşenden çok daha azını yerine getirmektedir ve eğitim alanının piyasalaştırılmasının önü açılmıştır. Eğitimin piyasalaştırılıp

sektör haline getirilmesi ile üniversiteler, okullar ile sanayi ve sermaye grupları arasındaki ilişki sermayenin eğitimi bütünüyle egemenliği altına alması durumuna dönüşmüştür. Kamusal alanların pazarlama konusu haline gelmesi ile özel eğitim kurumları yaygınlaşmıştır. Artık eğitim, bilgi satılan bir meta; öğrenciler ise birer tüketici, müşteri haline gelmiştir. Bu da eğitim-öğretim süreçlerinde “müşteri memnuniyeti” anlayışına uzanmış ve bu memnuniyet fiyatlardaki değişime göre farklılıklar göstermesine yol açmıştır. Eşitsiz eğitim ilişkileri toplumsal iş bölümünü yeniden üretirken öğrencilerin dahil oldukları toplumsal sınıfın karşılayabildiği ölçüde eğitim almasına ve aileleriyle benzer biçimde yükselişlerinin kolaylaşmasına veya daha zorlaşmasına neden olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Türkiye’de neo-klasik politikaların uygulanması ile 1978’den itibaren eğitime yapılan kamu harcamalarında büyük bir düşüş yaşanmaya başlamıştır. Milli gelirden eğitime ayrılan payda düşüşlerin yaşanması devlet okullarında kaynak yetersizliği sebebiyle kalitenin ve başarının da düşmesine sebep olmuştur. Buna karşılık yeterli kaynakları karşılayacağı vaadiyle özel okullar yüksek fiyatlar ile kendilerine müşteri olarak gördükleri öğrencileri kendilerine çekmektedir. 2001 yılının ardından ise teknolojik ilerlemelerde bilgili insanın rolünün farkına varılması ile eğitime ayrılan kamu harcamaları artırılsa da kapitalist ilişkilerin eğitimde yarattığı kalite, nitelik problemleri çözilememesi özel okul, devlet okulu, etüt merkezi gibi parçalı hale getirilen eğitim sisteminin çarpıklığı ve halen daha yapısal problemlerin çözülmemesi nedeniyle eğitimde nitelikli bir ilerleme kaydedilememiştir.

Eğitim anlayışının ise ekonomik temelli verimliliklerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi ise temel bir anlayış halini almıştır. Ekonomik ve teknolojik gelişmelerin hız kazandığı rekabet koşullarında uluslar ve sermaye eğitimi bir piyasa ve fiyat mekanizmasında bir değeri ifade eden her meta gibi değeri ölçülebilir bir şey haline getirmiştir. Eğitimde gelir ve eğitim seviyelerine göre geri dönüş oranları hesaplamaları yapılmış, ölçüm formülleri geliştirilmiş ve eğitim ekonomisi alanı oluşturulmuştur. Şirketler verilen eğitimlerin kendilerine geri dönüş kârlılıklarını hesaplayarak eğitim yatırımlarına yönelmiştir.

Üretim süreçlerinde dünyanın 1990’lı yıllardan itibaren sanayide dijitalleşmesi ile “endüstri 4.0” olarak da adlandırılan yeni bir sürece girilmiştir. Yaşanan endüstriyel devrimler ile toplumlar da yeni üretim ve yaşam tarzları ile karşılaşmaya başlamışlardır. Artık “karanlık fabrika”larda işçilerin yerini makineler almaktadır. Bilgi toplumu da denilen yeni toplum

yapısında kol gücünün yerini bilgiyi kullanabilen yetenekli zihinler almaktadır. Bu zihinlerin yetiştirilme çabası ve teknolojilerin eğitimde de yeni dönüşümlere neden olmaktadır. İnternet ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması ile artık eğitimde hem mekânsal hem de zamansal açıdan genişleme yaşanmış ve bireylerin eğitiminde teknolojik gelişmeler etkin bir biçimde kullanılır hale gelmiştir.

Eğitimde anlayışın, yöntemlerin ve geliştirilen öğretim modellerinin bilgi toplumuna ayak uydurabilen ve onu geliştirip ilerletebilen bireylerin yetiştirilip yetiştirilmediği ve ülkelerin bu bireyleri yetiştirme yarışında birbirleri karşısında hangi konumda durduğu uluslararası sınavlar ile ölçülmeye başlanmıştır. IEA tarafından TIMSS, OECD tarafından da PISA dünya çapında pek çok ülkenin katılımıyla uygulanan uluslararası sınavlar olup öğrencilerin matematik-fen okuma-yazma becerilerini ölçerek ülkelerin eğitim sistemlerinin başarısını da ortaya koymak ve ayrıca elde edilen veriler eğitimde pedagojik, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik faktörler ile başarı ortalaması arasındaki ilişkiyi analiz etmede ve eğitim bilimlerinde bu verilerin kullanılarak yeni yöntem ve modellerin geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla uygulamaya konmuştur.

Sonuç olarak, eğitim tarihsel sürecinde iktidar biçimlerine uygun değişiklikler geçirmiştir ve sistemlerin ideolojik ve ekonomik boyutuyla yeniden üretilmesinde araç olmaya devam etmektedir. Bugün endüstri 4.0'a uyumlu hale getirilmeye çalışılan eğitim kuşkusuz ekonomik sistemin yapısı ve ihtiyacı ileride farklı bir konuma geldiğinde o konumun gereğince dönüştürülecektir. Türkiye'de geline nokta neo-liberal dönüşümler eğitimde büyük hasarlara yol açmış ve bunun sonucu olarak da bugün ekonomik kalkınmanın temeli olan bilgili ve bilgiyi kullanabilen zihinleri mevcut eğitim sistemi içerisinde çıkarılamamıştır. Neo-liberal politikaların uygulanması kapitalist ilişkiler derinleştikçe yapısal sorunları daha da derinleştirmiş ve daha çok kapitalistleşerek kalkınma hayali gerçekleşmemiştir. Kapitalizmin eşitsiz bileşik ilişkisi içerisinde gelişmiş ülke olamayan ülkelerin bu kapitalist yapı içerisinde gelişmiş ülkeler gibi olamayacağı açıktır. Eşitsiz ilişkiler yeniden üretildikçe eşitsizliklerin boyutu kimi zaman da tarafı değişse de eşitsizlik var olmaya devam edecektir ve bu noktada dünyanın daha adaletli ve eşitlikçi politikalara ihtiyaç duyduğu açıkça ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ateş, S., **Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, Haziran, 1998.
- Aytaç, K., **Avrupa Eğitim Tarihi: Genel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009.
- Başkaya, F., **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Özgür Üniversite Kitaplığı, 6. Baskı, Şubat 20019.
- Berber, M., **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, 4. Baskı 2011, Trabzon, s. 8.
- Bowles, S., **Eşitsiz Eğitim ve Toplumsal İşbölümünün Yeniden Üretimi**, Jerome Karabel and A. H. Halsey (Eds.) Power and Ideology in Education, New York: Oxford University Press, 1977'den çevrilmiştir, Eğilim ve Yaşam, 1999, çev. Kemal İnal, s. 14.
- Carnoy, M., **Economics and Education**, Encyclopedial Research, 1982, s. 519-525.
- Ercan, F., **Eğitim ve Kapitalizm – Neo-Liberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi**, Bilim Yayıncılık, 1. Baskı, Haziran 1998, İstanbul.
- Ercan, F., **Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme**, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, 1. Basım, Ekim 2008, İstanbul, s. 204-208.
- Ercan, F., **Toplumlar ve Ekonomiler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Ercan, F., **Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaştırılması; Toplumsal Gelişimi Açısından Eğitimin Toplumsallaşması (Eğitim-Sanayi İlişkisi)**, 1997, s. 247.
- Erden, M., **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara Yayınevi, 6. Baskı, Ankara 2011, s. 60-63.
- Ergün, M., **Eğitim ve Kalkınma**, D.Ü. SAM 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu “Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü”, Diyarbakır, 2011.

- Foucault, M., **Büyük Kapatılma**, Seçme Yazılar 3, Ayrıntı Yayınları, çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin, Üçüncü Basım, 2011, İstanbul, s.126.
- Franco, P. M., **The Puzzle Of Latin American Economic Development**, (3rd ed), Maryland: Rowman & Littlefield Publisher, 1992, s. 12
- Gutek, G. L., **Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar**, çev. Nesrin Kale, Ütopya Yayınları, 3. Basım 2006, Ankara.
- Hançerlioğlu, O., **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı 1993, İstanbul, s. 201.
- Han, E., Kaya, A. A., **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Nobel Akademik Yayıncılık ve Eğitim Danışmanlık, 9. Baskı, Kasım 2015, Ankara.
- Harvey, D., **Sermayenin Sınırları**, Tan Kitabevi, çev. Utku Balaban, 1. Baskı, Mayıs 2012, Ankara.
- Kazgan, G., **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 14. Basım, Ekim 2009, İstanbul, s. 263.
- Köymen, O., **Sermaye Birikirken**, Yordam Kitap, 2. Basım, İstanbul, Ekim 2007.
- Leadbeater, **Neo-Liberal Bir Dünyada Üniversiteler**, akt. Callinicos Alex, Kasım 2006, Bookmarks Publications, London, s. 8.
- Mandel, E., **Geç Kapitalizm**, Versus Kitap, 2. Baskı, Aralık 2013, İstanbul, çev. Candan Badem.
- Marx, K., **1844 El Yazmaları**, çev. Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul, 8. Baskı, 2013, s. 18.
- Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, Gazi Kitabevi, Ankara, 4. Baskı 2011.
- Nurkse, **Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü**, Menteş Kitabevi, çev. Şevki Adalı, İstanbul, 1964, İktisat Teorisi Kitaplığı, Seri No: 1, s. 10.
- Okçabol, R., **Türkiye Eğitim Sistemi**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2005, s. 17-19.
- Parasız, İ., **Kalkınma Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1. Baskı, Eylül 2005, s. 24.
- Parasız, İ., **Büyüme Teorileri**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 3. Baskı, Ocak 2008.

- Psacharopoulos, G., Patrinos, H. A., **Returns to Investment in Education A Decennial Review of the Global Literature**, Policy Working Paper, World Bank Group, Education Practice, April 2018.
- Russel, B., **Eğitim ve Toplum Düzeni**, bgst Yayınları, çev. Şebnem Duran, Birinci Basım, İstanbul, Aralık 2017, s.169.
- Singer, H. W., **Economic Policy For Development**, çev. Selim Erdoğan, 1971, s. 58.
- Sönmez, V., **Eğitim Bilimine Giriş**, Anı Yayıncılık, 14. Baskı, Ankara 2017, s. 136.
- Şişman, M., **Eğitim Bilimine Giriş**, Pegem Akademi, Ankara: 11.Baskı, Eylül 2013.
- Taban, S., Kar, M., **Kalkınma Ekonomisi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa Üçüncü Baskı, 2016.
- Taş, U., **Türkiye’de Kalkınma Planları Işığında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2007, Eskişehir, s. 11-15.
- Tezcan, M., **Eğitim Sosyolojisi**, Feryal Matbaası, 10. Baskı, Ankara, 1996, s.15.
- Tunç, B., **Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve 21. Yüzyılda Eğitim Biliminde Yönelimler**, Eğitim Bilimine Giriş (Ed. H. Basri Memduhoğlu ve Kürşad Yılmaz). Geliştirilmiş Baskı, 2012, Ankara: Pegem Akademi, s. 173-196.
- Türkoğlu, A., **109 Soruda Öğretmenlik Meslek Bilgisine Giriş**, Kare Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13.
- Ünal, L. I., **Eğitim ve Yerleştirme Ekonomisi**, Torun Matbaası, 1. Baskı, Ankara, Ekim 1996.
- Ünal, L. I., “**Eğitim İktisadının Türkiye’deki Serüveni: Ögün Bir Varoluş Öyküsü**”, *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Bir Bilanço Denemesi*, Nobel Yayınları, 2006, Ankara, s. 145-156.
- Rostow, W. W., **İktisadi Gelişmenin Merhaleleri - Komünist Olmayan Manifesto-**, 1966, İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, Derleyenler: Metin Berk-Fikret Görün-Selim İlkin, ODTÜ, İdari İlimler Fakültesi, Ankara 1966, Yayın: 6, s. 4.

Sürekli Yayınlar

- Akgül, I., Koç, S. Ö., Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Eğitim ve Büyüme İlişkisi: Eşik Otoregresif Yaklaşım, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13(2), 2011, s. 3.
- Arndt, H. W., Economic Development: A Semantic History, **Economic Development and Cultural Change**, Vol: 29, No: 3, 1981, s. 458.
- Cantekin, Ö. F., Küreselleşme ve Eğitim: “Homo Economicus” Eğitim Anlayışının Dönüşümü, **Akademik Hassasiyetler**, Cilt 2, Sayı 4, s. 59.
- Çakmak, Ö., Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi, **D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 11, 2008, s. 36.
- Dikkaya, M., Özyakışır, D., Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neo-Liberal Politikaların Etkileri, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 9, Bahar 2006, s. 166-167.
- Erbay, E. R., Özden, M., İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım, Namık Kemal Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Metinleri**, No: 3, 2013, s. 6.
- Ercan, F., Türkiye’nin Kalkınma Seçeneklerinin Eleştirisi ve Alternatif Bir Çerçeve, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Mayıs 2018, Cilt 29, Sayı 107, ISSN1200-1868, s. 268.
- Eriçok, R. E., Yılcı, R. E. E., Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi**, Cilt VIII, Sayı I, 2013.
- Mihçı, H., Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 7, Sayı 23, 1996, s. 67.
- Karagül, M., Beşerî Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı 5, 2003.

- Özdemir, S., M., Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme, **Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, Nisan 2011, s. 91-92.
- Sayılan, F., Küresel Aktörler (DB ve GATS) ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm, **TMOMOB JMO Haber Bülteni**, 2006, s. 48.
- Tan, M., Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar - İşlevselci Paradigma, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, 1990, s. 560.
- Tuna, G., Yaman Öztürk, M., Ercan F., Günümüz Gerçeğinden Hareketle Geçmişe Bakmak (2006-1960): Kalkınma mı Sermaye Birikimi mi?, “İş, Güç” İlişkileri ve İnsan Kaynakları **Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 4, Eylül 2008, ISSN: 1303-2860.
- Yardımcı, P., İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Sayı: 10, 9 Haziran 2006.
- Yavirlioğlu, C., Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1.
- Yazıcı, E., Düzkaya, H., Endüstri Devriminde Dördüncü Dalga ve Eğitim: Türkiye Dördüncü Dalga Endüstri Devrimine Hazır mı?, **Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama**, Cilt: 7, Sayı: 13, 2016, s. 55-65.

Raporlar

- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2006-2007**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2010-2011/icerik/73> (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2007-2008**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2010-2011/icerik/72> (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2008-2009**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2010-2011/icerik/71> (23.02.2019).

- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2009-2010**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2010-2011/icerik/70> (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2010-2011/icerik/69> (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2011-2012**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2011-2012/icerik/68> (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2012-2013**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2012-2013/icerik/79> (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2013-2014**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2013-2014/icerik/95> (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2014-2015**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2014-2015/icerik/153> (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2015-2016**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=232 (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2016-2017**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=270 (23.02.2019).
- MEB, **Milli Eğitim İstatistikleri 2017-2018**, Örgün Eğitim, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistik Programı Yayını, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=327 (23.02.2019).

MEB, **TIMSS 2015 Tanıtım Kitapçığı**, http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/Tanitim_Kitapcigi.pdf (11.12.2018).

MEB, **TIMSS 2015 Ulusal Matematik ve Fen Bilimleri Ön Raporu**, 4. ve 8. Sınıflar, Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016. S. 7, http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS_2015_Ulusal_Rapor.pdf (11.12.2018).

MEB, **TIMSS 2011 Ulusal Matematik ve Fen Bilimleri Raporu**, 4. Sınıflar, Ankara 2014, <http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS-2011-4-Sinif.pdf> (11.12.2018).

MEB, **TIMSS 2011 Ulusal Matematik ve Fen Bilimleri Raporu**, 8. Sınıflar, Ankara 2014, <http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS-2011-8-Sinif.pdf> (11.12.2018).

MEB, **Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2015 Ulusal Raporu**, Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/PISA2015_UlusalRapor.pdf (15.12.2018).

MEB, **Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2012 Ulusal Nihai Raporu**, Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <https://drive.google.com/file/d/0B2wxMX5xMcnhaGtnV2x6YWsyY2c/view> (15.12.2018).

MEB, **Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2009 Ulusal Ön Raporu**, Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2013/07/PISA-2009-Ulusal-On-Rapor.pdf> (15.12.2018).

MEB, **Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2006 Ulusal Nihai Raporu**, Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2013/07/PISA2006-Ulusal-Nihai-Rapor.pdf> (15.12.2018).

MEB, **Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2003 Projesi Ulusal Nihai Raporu**, Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2013/07/PISA-2003-Ulusal-Nihai-Rapor.pdf> (15.12.2018).

İnternet Kaynakları

Ercan F., Kapitalizm ve Küreselleşmenin Eğitimle Bağlantıları, **Refleks Dergisi, Üniversiteler Dosyası İçin Yapılan Söyleşi**, Sayı 2, 16 Ocak 2007, <https://bianet.org/bianet/egitim/90150-kuresellesmenin-egitimle-baglantilari> (15.11.2018).

Ercan F., **Sermayenin Gelişimi Açısından Eğitimin Piyasalaşması; Toplumun Gelişimi Açısından Eğitim Toplumsallaşması (Eğitim-Sanayi İlişkisi)**, <https://docplayer.biz.tr/6108831-Sermayenin-gelisimi-acisinda-egitimin-pi-yas-al-asmasi-toplumun-gelisimi-acisindan-egitim-toplumsallasmasi-egitim-sanayi-iliskisi.html> (15.11.2018).

Grafik 1, **Kişi Başına Düşen GSMH (Cari ABD Doları)**, https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!%20ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=region&idim=%20country:TUR&ifdim=region&tstart=549579600000&tend=1496350800000&hl=tr&dl=tr&ind=false (20.05.2019).

Grafik 2, **Formel Eğitim Sunan Şirketler (Şirketlerin Yüzdesi)**, https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=ic_frm_trng_zs&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:TUR&ifdim=country&tstart=1017180000000&tend=1364335200000&hl=tr&dl=tr&ind=false (23.05.2019)

Grafik 14, **Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları, toplam (GSYH'nın Yüzdesi)**, https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=se_xpd_totl_gd_zs&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:TUR&ifdim=country&tstart=259797600000&tend=1395871200000&hl=tr&dl=tr&ind=false (03.06.2019).

Grafik 15, Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları, toplam (hükümet harcamalarının yüzdesi),

https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9 &met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=se_xpd_totl_gb_zs&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:TUR&ifdim=country&tstart=259797600000&tend=1395871200000&hl=tr&dl=tr&ind=false
(03.06.2019).

Grafik 16, Öğrenci Başına Yapılan Harcama, Yükseköğretim,

https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9 &met_y=ny_gnp_pcap_pp_cd&hl=tr&dl=tr#!%20ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=expenditure_per_student&fdim_y=education_level:4&scale_y=li%20n&ind_y=false&rdim=country&idim=country:TUR&ifdim=country&tstart=922485600000&tend=1395871200000%200&hl=tr&dl=tr&ind=false , (11.06.2019).

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/karanlikta-uretim-donemi-41026957> (25.05.2019).

<https://istatistik.yok.gov.tr/> (15.04.2019).